

શ્રી

લોલિંબરાજ કૃત્ત.

વિખ્યાત લોલિંબરાજ પોતાની ભૈરવેને વાકાંહિતાર્ય
સંસકૃત શ્લોકોથી પૈદ્ધનું જ્ઞાન આપ્યું તેનું
ગુજરાતી ભાષાંતર.

આવૃત્તિ પેદેલી.

Registered according to Act XXV of 1867 and
Right of Translation Reserved.

નકલ ૧૦૦૦

છપાવનાર અને વેચનાર
મુંબઈ કાળિકાદેવીને રસ્તે રામલાડી પાસે
ઈશ્વરદાસ લાયધેરીવાલા.

મુંબઈ, આંગ્લો પ્રિન્સાઇપલર પ્રેસમાં છાપ્યું છે.

હિંમત છં આના.

મંગલચરણ.

શ્રીગણેશાયનમઃ॥ પ્રકૃતિ સૂભગ ગાત્રં પ્રિતિ પાત્રં રમાયા દિશતુ
કિમપિ ધામ ઇથામલં મંગલંવઃ॥ અરૂણ કમલ લીલાં યસ્ય પાદૌ દધાતે
પ્રણત હરજટા લીલાં ગારિં ગત્તરંગે॥ ૧ ॥

જેના અર્થોની હમેશા પ્રાર્થના કરવાળોગ મહાદેવજી, તેની
જગમાં જે ગંગા વહેછે તેની અંચળ લેહર મધ્યે, લાજ કમળ જેવા
આકાર, અતિ સુંદર સોમેછે; તે અને લક્ષ્મીજીને પ્રીય જે
સ્થામવર્ણે અને અનિર્વાચ્ય વિજયુરૂપ તમારું કલ્યાણ કરે.

રતનં વામ દશાં દશાં સુખકરં શ્રીસપ્ત શ્રૃંગાસ્પદં સ્પષ્ટાષ્ટા દશવાહુ
તદ્ભગવતો ભર્ગસ્ય માર્ગ્યં ભજે ॥ યદ્ભક્તે નમયા ઘટસ્તન ધટો મધ્યે સમુ
ત્પા દ્યતે પદ્યાનાં શતમંગના ધરસુધા સ્પર્ધા વિધાનો હુરં ॥ ૨ ॥

ઓ સુંદરી જેના પ્રતાપે હું એક ધડીમાં કાનને પ્રિયે અને
મધુર લાગે તેવા એકસો શ્લોક રચું છઞીં. જેમ બેડીઓના રતન તેના
બકતોને, દેખાતા આલ્હાદ ઉત્પન્ન કરનારા, સપ્ત શૃંગ નામે પરવતુ
ઉપર રહેનારા અને અઠાર ભુજાએ સોભીતા જે શંકર અને પારવતીને
નમસ્કાર કરે છઞીં.

દિવાકર પ્રસાદેન રોગ્યારોગ્ય સમીહયા ॥ સમાર્સેન વયંકર્મઃકાવ્યં
સદ્વૈદ્યજીવનમૂ ॥ ૩ ॥

દીવાકર બાપ અને સૂર્યદેવના પ્રતાપે, રોગીઓ નિરોગી થ-
વાને ક્ષીતામાં પૈશ્વયન નામે ગ્રંથ કુકામાં રચુછઞીં.

તથાપી ક્રિયતે પ્રંથઃ સતિયદાપિ દુર્જનાઃ ॥ નહિદસ્ય ભયા
હ્યોકો દૈન્યવાને વ વર્તતે ॥ ૪ ॥

અંથને દોષ મુકનારા પૃથિવ ઉપર દુર્જનો હાલ ધણાં છે;
તેની દરકાર ન કરતાં આ બધું અંથ હું રચું છું. જેમ ચોરની ધાસ્તીથી
માણસો પોતાની માલ મીલકત છુપાવી, બિખારીની રીતે ફરતા નથી.

येषां नचेतो ललना सुलग्नं मग्नं नसाहिय सुधा समुद्रे ॥
ज्ञास्यंतिते किनु मम प्रयासानं घायया वार वधू विलासान् ॥ ५ ॥

જે પુરુષો અંતઃકરણથી બેચેન બને છે તેમ જોઈ પડતા નથી; અથવા
જેને મૃગાર રસની મીઠાસ નથી. તેવા માણસો આ અંથ રચવાની,
મેહનત મહારી થું બાણુથે? જેમ આંધળા સાંભે નાચનારી, ધણાંક
હાલબાવ બતાવી નખરા કરે તો, સર્વે ફાકટ બધ.

गदगंजनाय चतुरैश्च रकादीर्मुनि भिर्नृणांकरूणया कथितं यत् ॥
अखिलं लिखामि खलु तस्य रहस्यं स्वकपोल कल्पित मिहास्ति
न किंचित्तू ॥ ६ ॥

વપ્પણાયેલા ચરક, સુશ્રુત, વાંબઠ, ભોજ, બેડ, ભૂચુ, અગ્નિપેશ
ઇત્યાદિક રૂપીઓને સર્વે પ્રાણી માત્રની દયા ઉપજાવ્યાથી; રોગ નિવારણ
ઓષડોની જોડણીના અંથો રચેલાં છે. તેનો સારાંશ આ અંથમાં હું
લખું છું. થોડું કે ઘણું સ્વકપોળ અથવા બનાવટ એટલે પોતાનું
ડહાપણુ ડહોણું નથી.

વૈદના લક્ષણ.

ગુરો રધિતા સ્વિલ વૈદ્ય વિદ્ય : પીયૂષ પાણિ : કુશલ : ક્રિયાસુ ॥
ગતસ્પૃહો ધૈર્યધર : કૃપાલુ શૂદોષિકારીભિષગી દશઃસ્યાત્ ॥૭॥

ચુર પાસેથી વૈદક શાસ્ત્ર સારી રીતે શિખેલા; નના હાથે પર્મ રેખા હોય, ને ઉઝડી આડા ધત્વાદિ ઓષડોની ક્રિયામાં પ્રવિણ હોય, ને નિર્લોભી, ધીરજવાન, કૃપાળુ, પવીત્ર નિઃકપટી, સાચું બોલનાર. એટલા મુપાત્ર ગુણે ને હોય, તે વૈદ ઓષડ આપવાને લાયક ગણાય.

આદૌ નિદાન વિધિના વિદધ્યા વદ્યા ધિ નિશ્ચયં ॥

તતઃ સાધ્યં સમીક્ષે તપશ્ચાદિષ ગુપાચરેત્ ॥ ૮ ॥

વૈદ પ્રથમ ઝીણી નજરે અથવા લાંબા વિચારે, રોગની પરિક્ષા કરી રોગનું મૂળ, એટલે કહ્યા રોગમાંથી કહ્યો રોગ ઉપજ્યોછે. તેનું નિસ્ત્રે થયા પછી ગુણપડતા ઓષડ આપવાનો વિચાર કરવો. તે સાધ્ય એટલે રોગ ઝીતી શકાય; તે યાપ્ય એટલે રોગ મૂળથી નળાય; પણ થોડોધણો ઓછો થતો જાય, તેટલા રોગીનો ઉપાય કરવો; પણ અસાધ્ય એટલે ઓષડોનો ઉપાય નચાસે; તેવા રોગીને ઓષડ આપવું નહીં.

મૂર્ખ વૈદનું ઓષડ લેવું નહીં.

ઓષધં મૂઢ વૈદ્યાનાં ત્યજંતુ જ્વર પીડિતા : ॥

પરસંસર્ગ સંસક્ત કલત્ર મિવ સાધવઃ ॥ ૯ ॥

રોગીઓએ મૂર્ખ વૈદોનું ઓષડ લેવું નહી. (મૂર્ખ વૈદ કોણ સંસકૃત વૈદક સારી રીતે શિખેલો અથવા લેભાયુ હકીમ; કાનકા વૈદ કાવડવાળા કે અહિંતહિંથી મેળવી ઉભું કરેલું અંગ્રેજી) મૂર્ખ વૈદથી ગુણ થવાને બદલે નુકસાન થાયછે. મારે કુળિન શતપુરુષ વ્યભિચારણી ભૈરીનો જેમ ત્યાગ કરેછે, તેમજ મૂર્ખ વૈદનો ત્યાગ કરવો.

ઓષડોનો વિચાર.

હરેક રોગ ઉપર સર્વે કાષ્ટાદિ ઓષડો નવા બાપરવા; પણ વાવડીંગ, પિપર, ગોળ, ધાણા, મધ એટલી જાણસો એક વરથ અગાઉના લેવા. ગુગલેલ અથવા ગરોળ, કુડાની છાલ, અકુલસો, ભિંયકોહણુ, શતાવરી, આસંદ, કોહોરાટો, વરીયાળી, આંદવેલ; એટલા ઓષડો હમેશા તાજા અને લીલા સરખે વજને વાપરવા; બમણા વજને લેવા નહી. એ ઉપરાંત ખીજી જાણસો લીલી હોય તો બમણા વજને લેવી. જે ઓષડોનું અંગ કહેલું નહોય તેનું મૂળ લેવું.

ઓષડ ખાવાનો વખત.

જે ઓષડ ખાવાનો વખત કહેલો નહોય તે સહવારે ખાવું. ઉકાળા, ચુર્ણુ ઇત્યાદિક સહવારેજ ખાવું જોઈએ. આડા ઉલટીનું ઓષડ પણ સહવારેજ ખાવું જોઈએ. તે ઉપર તરત ભોજન કરવું નહી, કેમકે તેના કામનો અટકાવ થાયછે. આડા ઉલટી થઈશ્ચકા પછી સેકેલા ચોખ્ખા કે મગની રાખડી અથવા બાતદાલ કે ખીચડી ખવાડવી. ચઢતા અપાનવાયું ઉપર ઓષડ જમવાની ઘડીક

અગાઉ આપવું. માહડાની અરસી માટે અનેક સવાદીઃ ચટણીઓ અથવા મુરખાનું ઓષડ જમવાના ભોજન સાથે ખવાડવા. નાભિ સ્થાને બંધાયેલા સમાન વાયુનો કોપ થવાથી, ભુખ ખેસીજીવ મંદગિન થવાથી ભુખ લાગવાને, ઓષડ ભોજન સાથે મેળવીને ખવાડવું. વ્યાનવાયુનો કોપ થવાથી ભોજન કરતાં સેવટે ઓષડ ખવાડવું. હેડકીનો આક્ષેપકવાયુ અને ધુળરાનો કંપવાયુ ઉપર ભોજનની અગાઉ અને પાછળ ઓષડ ખવાડવું. ગળામાંથી નિકળતો શબ્દ અટકાયતનાર સ્વર ભેદાદિવાયુ અવાજ ખેસાડનાર ઉપર સાંત્રનાં ભોજનમાં દર કોળીએ અથવા એક ભોજનનો અને એક ઓષડનો કોળીઓ ખાવો અથવા ઓષડનો ધુટડો પીવો. છાતીના કદ્યસ્થ અથવા પ્રાણવાયુના કોપ ઉપર સાંત્રના જમવા પછી ઓષડ આપવું. પાણીનો શોષ અથવા તૃષ્ણ, ઉલટી, હેડકી, ડચકીઆ, દમ, ચઢા સાંસ, ઝેરીવસ્તુ ખાધાનો રોગ એટલા રોગ ઉપર વારંવાર ઓષડ ભોજન સાથે, આગળ પાછળ ખવાડવું. કાનના, આંખના, નાકના, મસ્તક દુઃખવાના ઇત્યાદિક ઉપર, ક્ષીણતા માટે પાચન અને શ્વેતક ઓષડો જમવાની અગાઉ અને પાછળ રાતના ખાવું.

ઓષડમાં ફેરફાર કરવાનો વિચાર.

ઉકાળા ચુર્ણ ઇત્યાદિક હરેકમાં એકાદું ઓષડ રોગને વધારનાર અથવા મળવું નહી હોય તો તેને બદલે ગુણુકર્તા યીચું મેળવવું. જમ અતિ વિષને બદલે નાગરમોચ; અમળવેત્સને બદલે ખાટી બાજી. કસ્તૂરીને બદલે જાવંલિ વાપરવાને નિઘટમાં લગેલું છે.

ચુરણાદિકનું વળન.

જે ઓષડોનું વળન લખેલું નહોય તે સરખે ભાગે સર્વે લેવા. જે ઓષડોના અંગ રસ પીવાનો કહેલો હોય તે આખા દિવસમાં જે તોલાની માત્રા પુષ્ટ મોટા માણસને આપવી. તેમાં શાકર, મધ, ગોળ, ઇત્યાદિક મેળવવાનું કહેલું હોય તો અર્ધ તોલા સુધી લેવું. પુટપાકોની માત્રા આખા દિવસમાં ચાર તોલા સુધી આપવી. તેમાં મધ મેળવવું હોય તો એક તોલા મેળવવું. ઓષડની ચટણી અથવા ચુરણાદિક હોય તો અર્ધ તોલા સુધી મેળવવું.

ઉકાળા ઇત્યાદિક.

ઉકાળાના સર્વે ઓષડો સરખે વળને મળીને ૪ તોલા સર્વે લઈ દરરોજ છુંદવા. તેમાં ૧૬ ઘણું એટલે ૧૪ તોલા પાણી નાખી હલકી અગ્નિએ માંટલીમાં ઉકાળવું. સર્વે પાણી બળતાં ૮ તોલા બાકી રહેયાથી ઉંક ભરેલું ગર્મ પીવાડવું. તેટલું નપચે તો ચાર તોલા પાવું. નહાના છોકરાંને ૦ તોલાથી એક તોલા સુધી શક્તિ પ્રમાણે આપવું. ઉકાળામાં શાકર નાખવા કહેલું હોય તો વાયુકોપ ઉપર ચોથેભાગે. પિત્ત ઉપર આઠમે; અને કફ ઉપર સોળમેભાગે એટલે આઠ તોલા ઓષડમાં અરધાતોલા નાખવું. અગર મધ મેળવવા કહેલું હોય તો ઉપલા વળનથી ઉત્કૃષ્ટ; એટલે કફ ઉપર ચોથે ભાગે, પિત્ત ઉપર આઠમે અને વાયુઉપર સોળમેભાગે નાખવું. જીરૂ, યુગળ, જવપારાદિક, શિંજાજીત, હિંગ ઇત્યાદિક ઓષડો મેળવવા કહેલા

હોય તો ૦૧ તોલા સુધી મેળવવા. દુધ, ધી ગોળ, તેલ, ઓષડની ચટણી, ચુર્ણ મેળવવા કહેલું હોય તો હરેક ઉકાળામાં એક તોલા સુધી મેળવવા. (ફાંટ અને હિમ) ઓષડો સરખાભાગે ચાર તોલા રાતના ભીજવી સવારે ઉકાળવા તે ફાંટ અને ચિતળજી પીવા તે હિમ જાણવા. (કદક) લીલા અથવા શુક્રા ઓષડો સરખા વજન લઈ, પથ્થરના પાટલા ઉપર વાટવા તે સર્વેનું વજન, એક તોલા સુધી જાણવું. તેમાં મધ, ધી, તેલ ઇત્યાદિક મેળવવું હોય તો એ તોલા સુધી, અને શાકર ગોળ હોય તો એક તોલા; પણ પાણી અથવા દુધ મેળવવું હોય તો ચોઘાણું મેળવવું. (ચુર્ણ) શુક્રા ઓષડો સરખેભાગે લઈ તડકે સુકવી ઝીણા ખંડાવી કપડાં જાન કરવા તેને ચુર્ણ કહેછે. તે મોઠા માણસે અર્ધાથી એક તોલા સુધી અને બાળકોને ત્રણ વાલથી ૦૧ તોલા સુધી શક્તિ પ્રમાણે આપવું. ચુર્ણમાં ગોળ મેળવવો હોય તો સરખે ભાગે. શાકર, ધી, મધ ખમણા વજન. હિંગ મેળવવી હોય તો શેકીને થોડીક. ચોમણા વજન પાણી લઈ તેમાં ચુર્ણ ડાહીને પીવું. ચુર્ણ, પાક, ચિરૈ, માવો, મોળી, ચટણી, ચાટણુ ઇત્યાદિક ઓષડ ઉપર દુધ અથવા પાણી પીવાનું લખેલું હોય તો; વાણું ઉપર ચાર તોલા, પિત્ત ઉપર આઠ તોલા અને કફ ઉપર ચાર તોલા પીવું. એટલે જેમ પાણીમાં તેલનું ટીપુ પડતા ચારેખાતુએ પસરેછે; તેમ અનુપાનના જોરે ઓષડ પણ આખા શરીરની નસોમાં પસરેછે. એકાદા ચુર્ણને લીંબુ ઇત્યાદિના રસની ભાવના અથવા પુટ આપવા લખેલું હોય તો, ચુર્ણને ભુકા જેટલા રસમાં ભીજવ તોટલાનેજ તડકે શુકવું,

ઉપર લખેલા ઓષડોનું વજન કહેલું છે; તોપણ દેશની હવા, રતું, રોગીની શક્તી, તખ્તીયત, ઊંમર, કોઠાની અગ્નિ ઇત્યાદિનો પૂરતો વિચાર કરી લાષેક ઓષડ આપવું.

સ્નેહપાક વિધી.

ઓષડના ભુકા કે ચટણીના વજનથી ઓમણું ધી અથવા તેલ મેળવી; તેથી ઓમણા વજનને પાણી અથવા દુધ જેવી પાતળી વસ્તુ મેળવીને મંદ અગ્નિ ઉપર રાંધવું. પાણી બળીજતા ફક્ત ધી અથવા તેજ બાકી રહે તે સિદ્ધ થએલી માત્રા જાણવી. તેમાંથી ૪ તોલા સુધી પીવાને કહેલું છે. જે ઓષડો અથવા સુધડીનું તેજ અથવા ધી કહાડવું હોય, તે નખળા ઓષડોથી ઓમણું અને શષ્ઠ ઓષડો હોયતો આઠઘણું, અને અત્તિ શષ્ઠ હોય તો સોળઘણું પાણી કે દુધ નાખવું. તે બળતાં એથે હિરમે રહે તેની બરાબર તેજ, ધી મેળવીને સીધ કરવું. દુધ, ફણી, સ્વરસ, છાસ સાથે ઓષડો સિદ્ધ કરવા હોય તો, આઠમેભાગે ઓષડો લેવા; અને તેના સારો પાક થવાને ઓમણું પાણી નાખવું. ફક્ત ઉકાળાના ઓષડોમાં સ્નેહ સિદ્ધ કરવું હોય તો; એથાભાગે ધી, તેજ લેવું. જ્યાહ દુધ ઇત્યાદિમાં સ્નેહ સિદ્ધ કરવું હોય તો, ઓષડથી આઠઘણું દુધ અને તેથી ઓમણું પાણી મેળવી રાંધવું. સ્નેહપાક બરાબર થવાની પરિક્ષા કરવાને તે પકમાંથી એક ટીપ્પ અગ્નિ ઉપર મુકીને જોવું કે તડતડ થવા લાગે તો સિદ્ધ થયેલું જાણવું; પણ તે ઉપર શીયુ આવવા લાગે તો તેજ સિદ્ધ થયું; અને શીયુ ન આવે તો ધી તૈયાર થયેલું જાણવું.

રશાયણવિધી.

—:૦૦:—

પારાની મુદ્દી કરવા—ખડાયા હિંગળો લઇ, ડમર વગેરેથી પારો ખેંચીલેવો. અથવા હલદ, ઘેર, મેળવીને ત્રણ ઘડી મુદ્દી પારો ખેંચવો. અગર ઇંટના ચુર્ણ સાથે ખળવાથી મુદ્દ થાયછે. તે પછી કપડાંડ કરવું. ગંધકનું શોધન કરવા—આમળાસારો ગંધકનું ચૂર્ણ અને ઘી સરખે વળને લઇ લોહિઠાની કહડાઇમાં અગ્નિ ઉપર મુકી પાતળું પાણી નેવું થવાથી, ગાયના દુધમાં મેળવવાથી મુદ્દ થાયછે. હિંગળાનું શોધન કરવા—મંડીના દુધમાં અથવા લીંબુના રસમાં ખળવું; અને તડકે સુકવવું. એવીરીને સાત પૂટો આપ્યાથી શુદ્ધ થાયછે. હરતાલનું શોધન કરવા તેનું ચુર્ણ ખેવડા કાપડમાં પોટલીઆંધી ગાયના મુતરમાં અથવા કાજીમાં ત્રણ દિવસ રાંધવાથી શુદ્ધ થાયછે. મનરીળનું શોધન કરવા તેનું ચુર્ણ ખેવડા કાપડમાં પોટલી આંધી બકરીના મુતરમાં ત્રણ દિવસ રાંધવાથી શુદ્ધ થાયછે. આપરીઆના નહાના નહાના કકડા કરી કાપડમાં આંધી ઘોડા અથવા ગાયના મુતરમાં એ પહોર રાંધવા અથવા સાત દિવસ ભીજવ્યાથી શુદ્ધ થાયછે. સોમલની શુદ્ધી કરવા તેના ઝીણા કકડા કરી કાપડમાં આંધવા, તેપછી તાંદલખની બાજીનો રસ કહાડી, ડોળાઅંતમાં ઉપલી પોટલી મુકી રાંધવી એવે શુદ્ધ થાયછે. વચનાગની શુદ્ધી કરવા ઝીણા બુકો કરી કાપડમાં આંધી ગાયનાં મુતરમાં સાતદિવસ ભીજવે. જ્યોષ્ઠાની શુદ્ધી કરવા તેના ખી કહાડીનાખી બાકીનાને કાપડમાં આંધી મેંશના છાણમાં રાંધવું; તે પછી ગર્મ પાણીમાં ભીજવી ફળમાંથી

હોમોનું જલકું પડ કહાડીનાખીને ઓષડમાં વાપરવા. ઝેરકચુરાની શુદ્ધી કરવા તેને ઘી ચોપડી અગ્નિ ઉપર સેકવાથી શુદ્ધ થાયછે. ધંતુરાના ખીજની શુદ્ધી—ખીજને ચાર પહોર ગાયના મુતરમાં રાંધવાથી શુદ્ધ થાયછે. અફીણની શુદ્ધી કરવા તેને ઉપર લખેલી રીતે આદાના રસના ૨૧ પુટો આપવાથી શુદ્ધ થાયછે. ભાંગની શુદ્ધી કરવા લોહઢાની કહડાઈમાં સેકીને કાપડમાં બાંધી પાણીમાં ઘોષ સફાઈદાર પાણી નિકળે તેટલી વખતે ધોવાથી શુદ્ધ થાયછે.

નાડી પરીક્ષા.

જમણા હાથના અંગુઠાના મૂળની ચાલતી નાડી, જે આખા શરીરના સુખ દુઃખની શક્તી ભુતછે. તે મધ્યે પ્રથમ વાડું તેમાં પિત્ત અને હેલો કફ હોયછે. વાંકી સર્પની રીતે ચાલતી હોય તો વાડુંનો કોપ. જે નાડી જલદ ચાલે તે પિત્તનો કોપ, અને હળવે મંદ ચાલતી નાડી કફકોપ જાણવો. ત્રણે રોગોના કોપ હોય તો હળવે હળવે ચાલતાં ફરી જલદ ચાલેછે. એવી રીતે ત્રણે રોગોની આજ્ઞાથી સન્નિપાત નાડી જાણવી.

પિશાબની પરીક્ષા.

સહવારના રોગીને પિશાબ ગલાસમાં કરાવી; તેમાં મિઠા તેલનું ટીપુ નાખવું. તે પડતાં જ પસરવું તો વાડું કોપ જાણવો; પણ તે રક્ત વર્ણ અને શિત્તળ હોયછે. પિત્તનો કોપ હોય તો તેલનું ટીપુ પડતાં શીણ આવે અને પીળા રંગે ગર્ભ હોયછે. કફ કોપ હોય તો તેલ પડતાં સરખું અને દુખાવ બદલે અને સફેદ બરફ

જેવું દેખાય. સન્નિપાતનાં વાયુ, પિત્ત અને કફ ત્રણે રોગોનો કોપ હોય તો પિથાબ કાળો, લાલ, પીળો અનેક રંગે મળેલો દેખાય. તેમાં તેજનું ઘીપુ પડતાંજ તળીએ ગયું તો અસાધરોગ જાણવો.

ઝાડાની પરીક્ષા.

વાયુના કોપથી ઝાડો શીણ ભરેલો, રક્ત કળાસનો અને ચોથાપાણી થાય. પિત્ત કોપે લીલો પિળો દુર્ગંધી ભરેલો હોય. કફ કોપે સફેદ, જરા શુષ્કો, જરા ભીંજાયેલો હોય; જે રોગ અથવા ત્રણ રોગનો કોપ હોય તો તેના રંગો મળેલા હોય.

જીભની પરીક્ષા.

વાયુ કોપથી જીભ અડખઅડી ફટેલી થાય. પિત્તરોગે લાલ અને જરાક કળાસ રંગે હોય. કફ રોગે સફેદ ચિકાસ ભરેલી થાય.

નેત્ર પરીક્ષા.

વાયુ કોપે આંખો રક્ત, ધુસવર્ણ, બળતર સહિત અને ચંચળ થાય. પિત્ત કોપે પીળી હળદ જેવી અથવા લાલ બળતર સહિત અને તડકા અથવા અજાણા સાંભિ જોઈ ન સકાય. કફ કોપે આંખો સફેદ તેજ વિનાની, ગળતી અને ચિકાસ ભરેલી હોય.

ચેહેરાની પરીક્ષા.

સહવારે રોગીને જોતા નિસ્તેજ, જરા કળાસનો હોય તો વાયુ કોપ જાણવો. પિત્ત કોપ હોય તો પિળો અને જરા સુન્દરો થાય. કફ કોપે કળાહીણ અને ચિકાસ ભરેલો હોય.

(૧૨)

શબ્દ પરીક્ષા.

ગળામાંથી શબ્દ નિકળતા ઓછો હજકો હોય તો વાયુ દોષ જાણવો. તિક્ષ્ણ નિકળે તો પિત્ત દોષ. ભારી અને ઓખરો નિકળે તો કફ દોષ જાણવો.

સ્પર્શ પરીક્ષા.

વાયુના દોષે શરીર અરળચડું થાય પિત્ત દોષે ગર્મ. અને કફ દોષે શિતળ અને જિનાસનું હોય.

પરેહજી કરવાની જરૂર.

પથ્યે સતિ ગદાર્તસ્ય કિમૌષધ નિષે વ જમ્ ॥ પથ્યે ડ સતિ ગદાર્ત સ્યકિ મૌષધ નિષે વજમ્ ॥ ૧૦ ॥

રાગીએ જરૂર પરેહજી કરવી જોઈએ, રોગ વધારનાર જાણુસો ન આધીતો બાયેગજોગે પોતાની મેળે સાર થાયછે. પરેહજી નહી કરનારને ઓપડ આધાથી પણ કાપેદો થતો નથી; માટે તેને ઓપડ આપવું નહી.

આરના ગુણ વીશે.

મહીંદ્ર મહિલા ત્રપાપદ પદારવિદેં તથા પયોનિધિ પયસ્ત તિર્જલ ધૈરૂ રૂપાયા તથા ॥ અપિ પ્રકૃતિ નીરસા નૃપ ભિષગ્નિ રંગા કૃતા ભવિષ્યતિ સરશ્વતી રસવતી મુરાસા પતે : ॥ ૧૧ ॥

ઓ સુંદરી—જેમ આરાદિને, વરસાદે કબ્બલ રાખ્યાથી, મધુર ગુણ તેમાં થાયછે. મહાર ઓલવું સ્વભાવે, ઘણું શક્ત અને ખરાયછે; તોપણ વૈદ્યે ઓપડે કબ્બલ રાખી તેના ઉપયોગ કીધાથી ઘણે ગુણ થાયછે.

વૈદે તજવીજ રાખવાની જરૂર.

इह गमिष्यति वैद्यमतिः श्रमं प्रथमं मेव पुरस्कृतं महत्सुखम् ॥
प्रियतमस्य मृगाक्षि समागमे नवकर ग्रहणा गृहिणी यथा ॥ ૧૨ ॥

ઓ સુંદરી—વિદ્વાન વૈદે પોતાની હઠાથી જવું, ખતતી મે-
હેતે સર્વે ઉપાય કરવા; જેવી રીતે રોગીને મહામુખ ઉપજે તેમ
વહાલી જણસ ઓપડતી આપવી. ગ્રહણીકા, સ્વભાવ, અવસ્થા
પ્રમાણે નવું નવું ઓપડ બદલી પોતાને હાથે આપવું અને સર્વે
સોધવું; પોતાની શક્તિ પ્રમાણે મેળવવું.

इतिज्वर चिकित्सा.

તાવની પરીક્ષા.

यतः सर्वेषु रोगेषु प्रायशो बलवान् ज्वरः ॥ अतस्तस्य प्रतीकरं
प्रथमं ब्रूमहेवयम् ॥ ૧૩ ॥

ઓ સુંદરી—સર્વે રોગોમાં પ્રાયશઃ તાવ ધણે બળવાન રોગછે.
માટે તેની પરીક્ષા વીસ્તારથી પ્રથમ કહુંછું.

(૧૪)

તાવ પાકો કર્યાનો પ્રથમ ઉપાય.

દેવદારૂ ધના વિશ્વા વૃહતિ દ્વય પાચનમ્ ॥ જ્વરે પૂર્વ પિત્તેચ્ચારૂ
પયોધર ધરાધરે ॥ ૧૪ ॥

ઐ મુંદરી—તાવ પાકો થવો જોઈએ, માટે પ્રથમ દેવદાર, ધાણા, મુંઠ, શીંગણીમુળ અને ડોરલીનો ઉકાળો પીવાડવો.

વાયુ, પિત્ત અને કર્કના તાવ ઉપર.

છિન્નૌષધાં મોધર ધન્વયાસૈઃ કિરાય તિક્તાં બુદ રેણુ યાસૈઃ ॥

વિશ્વા વૃષાંમો ધર ધન્વયાસૈઃ ક્ષાયાન્મરૂત્પિત્ત કફજ્વરેષુ ॥ ૧૫ ॥

ગરોળ, મુંઠ, નાગરમોય, ધમાસાનો ઉકાળો કરી પીધાથી વાયુનો તાવ જાય. કરિયાતું, કર્કું, નાગરમોય, ધાસીઓ પિત્તપાપકો, ધમાસાનો ઉકાળો પીધાથી પિત્તનો તાવ જાય. મુંઠ, અડુંશાના પાંચા, નાગરમોય, ધમાસાનો ઉકાળો પીધાથી કર્કનો તાવ જાય.

વાયુના તાવ ઉપર.

ઉશીર કલશી મહૌષધ કિરાતકાં મોધર સ્થિરા વૃહતિકા
દ્વયા મૃતલતાત્રિકંટકૈઃ કૃતમ્ ॥ કષાય કમમું પિત્તે સવન જ જ્વર
વ્યાકુલઃ પુમાન્દશ શત છદ છદ મદગ્રસહોચને ॥ ૧૬ ॥

ઐ મુંદરી—નાળો, પિંચવણ, મુંઠ, કરિયાતું, નાગરમોય, સાળવણ, શીંગણીમુળ, ડોરલીમુળ, ગરોળ, ગોખરનો ઉકાળો આપવો.

(૧૫)

બીજે ઉપાય.

પીયૂષ લોક પાંચાલીચરણાનાં કષાયકઃ ॥ પીયમાનઃ પ્રિયેહંતિ
હનુમજ્જનક જ્વરમ્ ॥ ૧૭ ॥

આ પ્રિયે - ગરોળ, મુંઠ, પિપળીમુળનો ઉકાળો પીવાડવો.

વાયું પિત્તના તાવ ઉપર.

છિન્નોદ્ભવા પર્પટ વારિવાહ ભૂર્નિવ શુદ્ધો જાનિતઃ કષાયઃ ॥ સમીર
પિત્તજ્વર. જર્જરાણાં કરોતિ ભદ્રં કિલ પંચભદ્રઃ : ॥ ૧૮ ॥

ગરોળ, પિત્તપાપડો, નાગરમોચ, કરીયાવું, મુંઠનો પંચભદ્રા નામે
ઉકાળો વાપુ પિત્તના તાવે તવાછગએલા રોગીએ પીધાથી ફાયદો થાય.

પિત્તના તાવ ઉપર.

एक एव खलु पैत्तिक ज्वरं हंति पर्पट कृतः कषायकः ॥
ચંદનોદક મહૌષધાન્વિત શ્વેત્તદા કિમુ પુનર્વિચારણા ॥ ૧૯ ॥

ફક્ત ધારયા પિત્તપાપડોનો ઉકાળો પીધાથી પિત્તનો તાવ જાય.
રતાંજળી, વાળો, મુંઠ ત્રણેનો ઉકાળો પીધાથી જરૂર તાવ જાય.

બીજે ઉપાય.

मानस्यज प्रेयसि मंदवायु लललता संघम नर्घ्यहारे ॥ रेवातटं
પર્યયરમસ્ય વેણુ ક્રાણોયતો ત્રાસ્તિ નિરસ્તપાંથઃ ॥ ૨૦ ॥

આ શ્લોકમાં આંર્લાંપિકાહે. માટે આ પ્રિય ગરવ છેડ અને
જ્યાહ મંદવાયું આવતો હોય, એવો રમણી નમો કરીનારે નજર કર

કે જ્યાહ કોઈ માણસ નથી, અને વેણુનો મંજૂળ શબ્દ સંભળાય છે. તેથી જગામાં રહેવાથી અને આજવાથી પણ તાવ જાય છે. આ શ્લોકમાં (માયુજ્વરે રેણુકવાથ) એટલે પિત્તજ્વરો ઉપર પિત્ત-પાપડનો ઉકાળો આપવાને દરશાવેલું છે.

ત્રિજે ઉપાય.

આરોગ્ય લક્ષ્મી રૂપયાતિ પિત્તજ્વરાતુરં રેણુકવાથ ભાજમ્ ॥

ભાત્વં યથા રત્ન કલે સ્મરાર્તે કૃત પ્રકોપ શમાસત્વીભિઃ ॥ ૨૧ ॥

એ રત્નકળા—પિત્તના તાવે પીડાયલા રોગીએ પિત્તપાપડનો ઉકાળો પીધાથી તેના શરીરનો રોગ જીતી આરોગ્ય સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

ચોથો ઉપાય.

દ્રાક્ષા પર્વટ રાજવૃક્ષ કટુકા મુસ્તાભયાનાં જલં મૂર્છા શોષ નિદાઘતૃટ પ્રલપનભ્રાં સ્થાઘ્ય પિત્તજ્વર ॥ ૨૨ ॥

કાળી દરાખ, પિત્તપાપડો, ગરમાળાની શીંગનો ગર, કડું, ના-ગરમાથ, હરડેનો ઉકાળો પીધાથી પિત્તનો તાવ, મૂર્છા, પાણીનો શ્લેષ, તલખી, તૃષ્ણા બડખડ, બેમુદ્ધિ દૂર થાય.

પાંચમો ઉપાય.

દુસ્યર્શ પ્રમદા કિરાત કટુકા સિંહાસ્ય રેણૂદ્રવઃ ક્વાથઃ શર્કર-યા નિવિતો હરતિ તૃટ્ દાહાસ્ર પિત્તજ્વરાન્ ॥ ૨૩ ॥

ધમાસો, અતલચળી કળી, કડીયાતું. કડું, અડુલથોના પાંત્રા, પિત્તપાપડાના ઉકાળામાં શાકર મેળવી પીધાથી તૃષ્ણા, દાહ, લોહી ઉકાળાનો રક્તપિત્ત જ્વર નાશ પામે.

છડેડા ઉપાય.

અહો કિમર્થં બહવઃ કષાયાઃ પરાશરાદૈર્ મુનિભિઃ પ્રદિષ્ટાઃ ॥
છિન્ના શિવા પર્યટ તોયૂપાના પિત્તજ્વરઃ કિન્નુ સરી સરિતિ ॥ ૨૪ ॥

પાસા શરાદિકે એટલા ઉકાળા સ્થા માટે કહ્યા હશે ? ગરોળ,
હરડે, પિત્તપાપડાના ઉકાળાથી પિત્તજ્વર જતો નથી કે શું ?

સાતમેા ઉપાય.

જલજલજલવાહ રેણુવિશ્વૌષધશિ શિરૈઃ સહિતં ષડંગ મેતત્ ॥ શૃત
હિમ મિવ ગાંગમબુ તૃષ્ણા જ્વર શમનં સ્વલુપીત માશુકૂર્યાત્ ॥
પયઃ શૂઠી પયઃ શીતં પયોરેણુપયોમુચં ॥ ષડંગં શૃતશી તંસ્યા
ત્સદ્યસ્તૃષ્ણાં વિના શયેત્ ॥ ૨૫ ॥

વાળો, કાળો વાળો, નાગરમાથ, પિત્તપાપડો, શુંડ, લાળ અંદનનો
ઉકાળો ગંગા નદિના પ્રવાહ પ્રમાણે તૃષા, તાવળી શાંતી કરેછે.
તેસાથે નવ જવરો પણ દૂર કરેછે; તેને ષડંગ કહેછે.

પિત્ત કફના તાવ ઉપર.

લોહિતચંદન પદ્મક ધાન્યશ્વિન્ન રૂહાપિત્ત મંદ કષાયઃ ॥ પિ-
ત્ત કફ જ્વર દાહ પિપાસા વાંતિ વિનાશ હુતા શકરઃ સ્યાત્ ॥ ૨૬ ॥

લાલ અંદન, પદ્મકાષ, ધાણા, ગરોળ, કડવા લિંબડાની છાલનો
ઉકાળો પીધાથી પિત્ત કફનો તાવ જતો રહેછે; અને શરીર બળતર,
તૃષા, ઉલટી બંધ કરી ભુખ ઉધડેછે.

પિત્તના તાવમાં અત્તિ શરીર બળતર ઉપર લેય.

સહસ્ર ધૌતેન ઘૃતેન કર્તુરલ્યંગમોષઃ કુશતાં ત્રિમાર્તે ॥ અન્યાં-
ગના સંગમ સાદરસ્ય સ્વીયેષુદારેષુ યથા ત્રિલાષઃ ॥ ૨૭ ॥

હજાર વખતે પાણી થી સારીપેઠે ઘાઘને સાત દિવસ શરીરે
મરદન કરેથી પિત્ત કોપ શાંત થાય. જેવી રીતે છીનાબવા પુરૂષની
પ્રીતિ પોતાની બૈરી ઉપર ઓછી થાયછે તેમ.

બીજે લેય.

તૃટ દાહ મોહાઃ પ્રશમં પ્રયાંતિ નિંત્ર પ્રવાલો ત્યિત ફેનલેપા-
ત્ ॥ યથાનેરાણાં ધનિનાં ધનાનિ સમાગમા દ્વાર વિલા સિનીના-
મ્ ॥ ૨૮ ॥

કડવા લિંબડાના પાંત્રાનો રસ શરીરે ચોળવાથી, તૃષા, દાહ,
મોહની શાંતી થાય. જેવી રીતે અભિચારી સ્ત્રી, પુરૂષોની સંગતે
કેટલાકનો નાશ થાયછે તેમ.

ત્રિજે લેય અને જળક્રિડાનો ઉપાય.

આમલૈઃ કમલૈ રથા નિલૈરલસૈઃ પુષ્પરજઃ સમન્વિતૈઃ ॥ જલ-
કેલિ કથા કુતૂહલૈરપિ પિત્તજ્વરજાલ્જોજયેત્ ॥ ૨૯ ॥

સફેદ કમળો; કુલો ઉપરથી સુધંદી બરેલો આવતો મંદ વાયુ,
અને કુલા તલાવ કે નદીમાં નહાવાની જળક્રીડા કરાવી; વૈદ
પિત્તજ્વર રોગ જીતવો.

કામાતુરના તાવનો ઉપાય.

શ્રીલંકા મંડિત કલેવરવલ્લરીણાં મુક્તા ફલા કુલ વિલોલ
કુચ સ્થલીનામ્ ॥ વૈદમ્બ્યમુગ્ધ વચસાંસુવિલા સિની નામા લિંગનં
સકલ દાહમપા કરોતિ ॥ ૩૦ ॥

સુગંધી બરેલા ચંદનાદીક લેપો આપ્યા શરીરે ક્રીધાથી મુક્તા-
હારો; રશિક બાણસુ અને ગાયેન સાંભળવાથી; અથવા ખુબસુરત પ્રીય
બૈશીને બેઠવાથી કામાતુરનો તાવ શાંત થાય.

બીજો ઉપાય.

શય્યા પલ્લવ પદ્મપત્ર રચિતા વાસો વયસ્યૈઃ સમંકાંતારે કુસૂમ સ્ફૂર
તત્સુવરે વાપીજલા લોકનમ્ આલાપાશ્ચ શૂકાલિ કોકિલ કૃતાઃ
કાંતાશ્ચકાંતાઃ કથા વાતાશ્વામ લલાલકવ્યજનજા દાહાંનિરા કુર્વતે ॥ ૩૧

કમળ ઇલાદિ શીતળ ગ્રાહીના કુમળા પાંત્રાની, શેલ ઉપર
નિદ્રા ક્રીધાથી; ખુશીની વાતો મિત્રો સાથે ક્રીધાથી; બગીચામાં
ફરવાથી; કુવા તલાવ કે નદીને કીનારે બેઠાથી; સુસ્વર ગાયેન
સાંભળવાથી; પોપટ ઇલાદિકની મધુર બાણ સાંભળવાથી; પ્રિય સ્ત્રી
અથવા બાળકના રશિક બાણસુથી; વાળાની સુગંધી બરેલા પાંખા
નો પવન લીધાથી; એટલા ઉપાયે કામજ્વર શાંત થાયછે.

શરીર બળતરનો ઉપાય.

અયિનિતંત્રિનિ ગાયન લાલસે મધુરવાણિ નિકામ મદાલસે !
વપુષિદાહવતાં વિહિતં હિમંહિમ હિમાં શુજલૈ રેનુલેપનમ્ ॥ ૩૨ ॥

ઓ ખાગી—સફેદ ચંદન, કપુરકાચલી અને વાળાનું ચુર્ણ પાણી સાથે કાલવી લેપ કરવો.

ગુસ્સો કે સંતાપનો ઉપાય.

શૂભાશ્ર વિશ્ર મધરે શશાંક કરસુદરે॥ ચંદનૈશ્વ ચિંતે હર્મ્યેસ્વા
પસ્તાપ મપોહતિ॥ ૩૩ ॥

મેઘ જેવો સફેદ ચંદ્ર પ્રકાસેલો હોય તેવા ચાંદણમાં, ખગીઆ અથવા અગાશીએ નિદ્રા કીધાથી તત્કાળ સંતાપ દૂર થાય.

કોઠાની બળતરનો ઉપાય.

યદિપર્યુષિતં ધાન્ય સલિલં સિતયાસહ ॥

પ્રમાત સમયે પીત મંતર્દાહં વિના શયેત્ ॥ ૩૪ ॥

ગરમ પાણીમાં ધાણાનું ચુર્ણ નાખી રાતના ભીજવી રાખવું; સવારે પાણી ગાળી લેવું. તેમાં ખડીયાકરનું ચુર્ણ મેળવીને પીધાથી અગ્નિ કે દાહ, અકળામણ થતી હોય તો કાયદો થાય.

પિત્તજ્વર અથવા કામજ્વર વિશે.

પિત્તજ્વરે કિરસ ફાંટલેપૈઃ કિંવા કષાયૈરમૃતેન કિંવા ॥

પેયંપ્રિયા યા મુલ્ખમેકમેવ લોલિંબ રાજેન સદાનુભુતમ્ ॥૩૫ ॥

પ્રાણપ્રેય સિમા પિંચતું પુરુષાઃ પિત્તજ્વર વ્યાકુલા નાનાવલ્લિજલં
વિલંબિત ફલ્લંપાને વિષાદપ્રદં ॥ તત્તૈઃ કિં ક્રિયતાં ચિકિત્સકપતે
મુગ્ધેસુલ્લંસેવ્યતાં સદ્યસ્તાપહરઃ સુધ્રાધિકતરઃ કાંતાધરઃ કેવલમ્ ॥૩૬ ॥

ઓ સખી—પિત્તજ્વરો ઉપર અથવા કામાતુરોના તાવો ઉપર
 જનસ્પતીનો અંગરસ; ઓષડોનું ચુર્ણ પાણીમાં ડોહી ગાળીને; ઓષ-
 ડોના લેવો; ઉકાળા ઈત્યાદિક ખતાવેલાછે; તે વિષે લોલિંખરાજ કેહે-
 છે કે કામાતુરનો રોગ આશક માશુકને જોતા કે યાદ પડતા ઉપજેછે
 તેને અમૃત પીવાડયું તો શું ફાયદો થાય? તેની ખ્યારીનું મુખ્યચુખન
 કરવું જોઈએ. તેના રોગ માટે પુરતો અનુભવ મેં લીધેછે; અને
 ગ્રંથોમાં કહેલું છે તેનો સ્થાક નિચે લખેલોછે.

આશક માશુકની ઈચ્છાનો ઉપાય.

કાંતા કટાક્ષ દગ્ધાનાં વદવૈદ્યકિમૌષધમ્ ॥

દૃઢમાલિંગનં પથ્યંકાથશ્ચા ધરચુંવનમ્ ॥ ૩૭ ॥

કામાતુર રોગીને એજ ઓષડ ઉપયોગીછે કે ખ્યારી યિરીના
 હોડનું ચુંખન તે ઉકાળો અને આલિંગન એટલે ભેટવું તે પરેહજી.

વાયું પિત્તના તાવ ઉપર.

પંચ મૂલિમૃતા મુસ્તા વિશ્વાભૂર્નિવસાધિતઃ ॥

કષાયઃ શમયત્યા શૂ વાયૂ માયુભવંજ્વરમ્ ॥ ૩૮ ॥

જથુ પંચમુળમાં ચીંગણી, ડોરલી, સાળવણુ, પીઠવણુ, ગોખરૂ;
 તથા ગરોળ, નાગરભાથ, સુંઠ, કરીયાતુ એટલાનો ઉકાળો પીધાથી
 તાકીદે ફાયદો થાયછે.

દમ, સાંસ, ખાંશી સાથે કફના તાવ ઉપર ચાટણ.

શૃંગી કળા કટૂફલ પૌષ્કરાણાં ક્ષૌદ્રાન્વિતાનાં વિહિતોવ્લેહઃ ॥

શ્વાસેન કાસેન યુતંબલાસ જ્વરંજયેદત્રનકાપિ શંકા ॥ ૩૯ ॥

કાકડશિંગ, પિપર, કાયકળ, ઉપલેટનું ચુર્ણ મધમાં ચાટવું.

દમ, તાવ, અને ભુખ લાગવા ઊપર.

માર્જીંગુડૂચીઘન દારૂ સિંહી ગૂંઠીકળા પુષ્કરજઃ કષાયઃ જ્વરં
નિહંતિશ્ચ સનં ક્ષિણોતિ ક્ષૂધં કરોતિપ્રરુચિતનોતિ ॥ ૪૦ ॥

બારંગમુળ, ગરોળ, નાગરમોથ, દેવદાર, ડોરલી, સુંઠ, પીપર,
ઉપલેટનો ઉકાળો પીધાથી દમ ખેસે, તાવ જાય; અને ભુખ લાગે.
મોહડે રૂચી આવે.

તાવ અને અરૂચી ઊપર.

મમદ્વયં વિસ્મય માતનીતિ તિક્તા કષાયો મુલ્ તિક્તાઘ્નઃ ॥

નિપીડિતો રોજકોશાયોષા પ્રમોદં પ્રચુરંપ્રયાતિ ॥ ૪૧ ॥

ઓ પ્રિયે—કડૂનો ઉકાળો પીધાથી, તાવની કસર જાય, મોહડે
રૂચી આવે.

ખાસી, દમ, મુખનો રોગ, તાવ, વાયુ અને કફના

રોગ, શળકમ, કંઠમાં થતા ગળાના રોગ ઊપર.

કટૂફલ કટૂતૃણાબ્દ ધનિકા શૃંગ્યુગ્રગંધામયામાર્જીપર્પટ વિશ્વદેવ
તરુજોવાલીક મધ્વન્વિતઃ ॥ કાસશ્વાસ મુલ્લા મયજ્વર ચલ શ્લેષ્મ
પ્રક્રોપંહેરેત્તદ્વાકોમલકાંઠે કંઠજનિતાંપીડાંચજે જીયતે ॥ ૪૨ ॥

ઓ કોમળકંઠી—કાયકળ, ખાસના ફુલ, નાગરમોથ, ધાણા, કાકડ-
શિંગ, ઘોડાવજ, હીમજ, બારંગમુળ, પિત્તપાપડો, સુંઠ, દેવદારનો ઉ-
કાળામાં શેકેલી હિંગનું ચુર્ણ તથા મધ નાખીને પીવું.

અરૂચી ઊપર.

ગમ્યતક્કેગજ ગામિનિત્વ યામદ્વચઃ શૃણુકર્વીદ્ર કથ્યતામ્ ॥
સાજ્ય સૈધવ મરોચ પહંમાતુ લિંગ ફલકેસરં સ્મૃયમ્ ॥ ૪૩ ॥

ઓ ગજ ગામિની—તું કહિં જાણેય ? મહારં સાંભળ. સિંધા-
લુણ, ધી અને ખાંભર કૃણતું ખમણ મેળવી આવું.

ખીંજે ઊપાય.

અરુચિં દ્યતિલુંગ કેસરં સઘૃતં સૈધવ ચૂર્ણ ચર્ચિતમ્ ॥
રુચિમંબુરુહસ્યત ન્વિતેન યનં સજ્જન ગંજનં યથા ॥ ૪૪ ॥

ખીંજેશકૃણતું ખમણ, ધી, સિંધાલુણ મેળવીને આવું.

તીંજે ઊપાય.

શમયતિ કેસર મરુચિં સલ્વણ માશૂ માતુ લિંગસ્ય ॥
દાડિમર્ચવળ મથવા ચરકો રુચિકારિ સૂચયા માસ ॥ ૪૫ ॥

ખીંજેશના ખમણને થોડુંક નિમખ લગાડી આધાથી કાપદો
થાય. તેમજ ચરકરૂપીએ દાડમના દાણા આવાને કહેલું છે

સન્નિપાતનો તાવ નામુર ઇત્યાદિ ઊપર.

ગ્રંથિદ્રજામર પુર કૃમિ શત્રૂભાર્ઝિ મુંગ ત્રિકટુ નલ કટૂ ફલ
પૌષ્કરાણામ્ ॥ રાસ્ના મયા વૃહતિકા દ્વય દિપ્યમૂત કેશી કિરાત
કવચા ચવિકા વૃકીણાત્ ॥ ૪૬ ॥ કાથા હન્યાત્સાન્નિ પાતાન્સમગ્રાન્
બુદ્ધિભંશં સ્વેદ શૈલ્ય પ્રલાપાન્ ॥ શૂલાધ્માનં વિદ્રધિ શ્લેષ્મા વાતાન્વાત
વ્યાધી ન્સૂતિકાનાં ચ તદ્વત્ ॥ ૪૭ ॥

પિપ્પલીમુળ, ઇંદરજ, દેવદાર, તથા વાવડીંગ, ભારંગમુળ, ભાંગરાનાં પાંત્રા, સુંઠ, મરી, પીપર, ચીત્રકમુળ, કાયકળ, ઉપલેટ, રાસના, હરડે, રીંગણીમુળ, અજમો, નધોડના પાંત્રા, કરીઆતું, ઘોડાવજ, અવક, પહાડમુળ; અને દસ વાલ સુધી યુગળ એટલા ઓષડોનો ઉકાળો કરી પીધાથી સર્વે પ્રકારના સન્નિપાત, બુદ્ધિભ્રમ, શરીરે પરસેવો ધણો થતો હોય તે, શરીર પાણી જેવું શિતળ થતું હોય તે, બડબડાટ, શુળરોગ, પેટકુગો, નાસુરનો રોગ, કફરોગ, વાયુરોગ, સુતિકારોગ એટલા રોગો દૂર થાયછે.

ભયંકર સન્નિપાત, ખાંશી, દમ, શુવાવડીના

ઇત્યાદી રોગો ઊપર

અર્કાનંતા કિરાતા મરુ તરુ રસના સિંદુવારોગ્ર ગંધા તર્કારી
શિષ્ટ્યુ પંચોષણ દયિતા માર્કવાણાં કષાયઃ ॥ સદ્યસ્તીત્રાન્ ત્રિદોષાન
પહરતિ ધનુર્મારુતાન્દંતં વંધં શૈયં ગાત્રેષુ ગાઢં શ્વસનકં સૂતિકા
વાત રોગાન્ ॥ ૪૮ ॥

આકાશના મુળ, ધમાસો, કરીયાતું, દેવદાર, રાસના, નધોડનો પાલો, ઘોડાવજ, ટાહાકળ, શેઢાની છાત્ર, સુંઠ મરી, પીપર, પીપ્પલીમુળ, ચિત્રકમુળ, અતલસની કળી, ભાંગરો એટલા ઓષડોનો ઉકાળો પીધાથી ભયંકર સન્નિપાત તરત દૂર થાય. ધનુર વાયુ, દાંત-ખીલી ખેડેલી, શરીરે શિતળી થતું પડવાને, દમ, ખાંશી, શુવાવડીને વાયુ થાય તે ઇત્યાદી રોગોને અર્કાદિ ઉકાળો દૂર કરેછે.

વાયુ, પિત્ત, કફનો સન્નિપાતનો તાવ,
સર્વે પ્રકારના દમ ઊપર.

તિક્તા તિક્તક પર્યટા મૃત શઠી રાસ્ના કળા પૌષ્કરં ત્રાયંતી
બૃહતી સુરૌષધ શિવા દુસ્પર્શ માર્જી કૃતઃ ॥ કાયો નાશયતિ ત્રિદોષ
નિકરં સ્વાપં દિવા જાગરં નક્તં તૃષ્ણુ શોષ દાહક સન શ્વાસાન
શોષાન પિ ॥ ૪૯ ॥

કડું, કરીઆતું, પિત્તપાપડો, ગરોળ, કચોરો, રાસ્ના, પિપર,
ઉપચેટ, ત્રાયમાણુ, રીંગણામુળ, દેવદાર, સુંઠ, હરડે, ખમાસો, બા-
રંગમુળ; એટલા એપડોનો ઉકાળો પીધાથી ત્રણે દોષનો સન્નિપાત
જવર, દિવસે નિદ્રા, રાતે જાગર્ણુ, તૃષ્ણા, મુખે શોષ, શરીરે દાહ,
ખાંસી, સર્વે પ્રકારના દમનો રોગ દુર થાય.

ત્રણે દોષ બેળા થયેલા સન્નિપાત વિશે.

સન્નિપાતસ્ય કાલસ્ય કશ્ચિદ્વેદોન વિદ્યતે ॥ ચિકિત્સકો
જયેદ્યસ્તં તસ્માત્કોસ્તિ પ્રતાપવાન્ ॥ ૫૦ ॥ સન્નિપાતો દધૌ
મગ્નાનુદ્વેદઃ રુપાકરઃ ॥ તસ્મૈ કિંકિન દેયં સ્યાદ્વદકો વિદ
નંદિની ॥ ૫૧ ॥ ત્રિદોષ જાગરગ્રસ્તા ન્મોચ્ચેદ્યઃ સત્રૈદ્યરાટ્ ॥ આ-
ત્મા પિત્તસ્ય દાતવ્યઃ કિં પુનઃ કનકા દિકન્ ॥ ૫૨ ॥

વાયુ, પિત્ત, કફ ત્રણેનો દોષ વધ્યાથી બીજા તાવો ઉપજે છે.
તેમાંથી રોગી મરણ પામે, તેના સંદેહ નહીં. એવા રોગીને ન
વેદ જીતે છે, તેના જેવો પરાક્રમી બીજો દોષ ગણાય ?

ઓ પંડિત કન્યા—આ સન્નિપાત સમુદ્રમાં બુડેલા રોગીને
 ને કહાડેછે; તેના ઉપકારનો બદલો ફેડવાને સર્વે માત્ર મીઠકતનું
 દાન કીધું તો પુર નગણાય ! બાણું થું કહીએ પણ ત્રણે દોષ રૂપ,
 અજગરના મોહડામાં ફસાવેલાને છોડાવ્યા પ્રમાણે; સન્નિપાત રોગ
 દૂર કરવા બરોબર છે. તેવા રોગીએ પોતાનું શરીર વૈદને અર્પણ
 કરવું નોંધએ; તે પછી શ્રીમંતોની થું કયા ?

કાન પાછળ થતી કર્ણમુળની ગાંઠો બીયર.

યઃ શોથઃ શ્રુતી મૂલજ્ઞઃ સકઠિણઃ શાંતે ત્રિદોષ જ્વરે રક્તં
 તત્રજ લૌકયા પરિહરે ત્સર્પિઃ પિવેચ્છાતુરઃ ॥ રાસ્ના નાગર લુંગ
 મૂલ હુતમુક દાર્વ્યગ્નિ મંથૈઃ સમૈ લેપસ્યા દરાવિંદ વંદ્ય વદને શોથ
 વ્યથા ધ્વંસનઃ ॥ ૬૩ ॥

સન્નિપાતનો તાવ ધીમા પડ્યાથી કાન પાછળ મુળમાં મોટો
 બપંકર સેએ થઈ ગાંઠ બંધાય છે. તે રોગમાંથી વિરલો સારો થઈ
 બંધે છે. તેમાં તાવ અગાઉ સોઝો આવ્યો હોય તો તે અસાધ્ય;
 તાવની વચ્ચે થઈ તો કૃચ્છ સાધ્ય; અને તાવ ઉતરી ગયા પછી
 થઈ તો સુખ સાધ્ય એટલે તે રોગી સારો થાય છે. એવી રીતે
 રૂપીઓએ કહેલું છે. તેથી ગાંઠને પ્રથમ જગો લગાડી લોહી
 કહાડવું. લોહી કહાડવાથી ઘણી નળગાઈ રોગીને થઈ તો થોડુંક
 ધી પાવું. તે પછી એથે દીવસે રાસ્ના, સુંઠ, બીજોરાનું મુળ,
 ચિત્રકમુળ, દારૂ હજદ, ટાહકળ એટલાં એપડો પાણીમાં ઘસીને ગાં-
 ઠને લેપ કરવો. એટલે આ કમળવદને— તે સોઝાની ગાંઠમાં થતો
 ઇલુકો બંધ પડી બેસે છે.

આંસી, શુળ, દમના હાડઢગી તાવ અને કૃમિ રોગ ઊપર.

શૂલાત્પાર્શ્વ શિરસ્થિતાત્કસનતઃ શ્વાસાન્ન જીર્ણ જ્વરાન્
મુક્તસ્યા ત્પુરુષઃ પયઃ પરિપિબન્ પંચા ધ્રિણા પાચિતમ્ ॥ એકાસી
ગુડાપિષ્પલી વિજયતે જીર્ણજ્વરા જીર્ણકક્ષુન્માદ્યા રુચિ પાંડુજંતુક
સન શ્વાસાન્કિમન્યૌષધૈઃ ॥ ૧૪ ॥

(બૃહત્પંચમુળોનો ઉકાળો) એટલે ખીલમુળ, શિવણમુળ, ટાકળી
મુળ, પાંડળીમુળ, ટેકુમુળ; એટલાનો ઉકાળો પીધાથી પગની ટોડ,
મસ્તકથુળ, આંસી, દમ, હાડઢગીનો જીર્ણજ્વર દૂર થાય. એકબાગ
પીપરનું ચુર્ણ અને એબાગ ગોળ મેળવીને ગોળી આધાથી જીરણ તાવ
અગ્નિમંદ, લુપ્ત ખેસીગયેલી, અરૂચી, પાંડુરોગ, કરમનો રોગ,
આંસી, દમનો નાશ થાય; ત્યારે ખીલ એપડોની જરૂર થાય.

કફ સહિત હાડઢગી ઊપર.

જીર્ણ જ્વરં કફ કૃતં કળયા સમેત ચિચ્છન્નોદ્ભવોદ્ભવ કષાયક
एवहांति ॥ रामो दशास्य मिवराम इधप्रलंबं रामोयथा समरमूर्ध
निकार्तवीर्यम् ॥ ૧૫ ॥

ગરોળના ઉકાળામાં પીપરનું ચુર્ણ નાખી પીધાથી ભેમ રામે
રાવણને અને બળીરામે પ્રજાંબાસુરને અને કુરુશરામે કાર્તવીર્યોને
એટલે ખત્રીઓને માર્યા તે પ્રમાણે રોગનો નાશ થાય.

ખીજે ઊપાય.

पंचमूली कषायस्य सकृणस्य निषेवणात् ॥

जीर्णज्वरः कफोद्भूतो विदधाति पलायनम् ॥ ૧૬ ॥

ઉપર શ્લોકમાં લખેલા (પૂર્વપંચમુળ)ના ઉકાળામાં પીપરનું
ચુર્ણ નાખીને પીધાથી હાડઢગીને નસાડેછે.

સન્નિપાતનો તાવ, રાત દીવસમાં એક યે ત્રણ ચાર વખતે
આવતો અથવા એકાંતરે, ત્રિએ અને ચોથીએ
તથા હાડઢગીના તાવ ઊપર.

સઠી શૂઠી રેણુઃ સુરતરૂ રનંતા બૃહતિકાધન સ્તિક્તા તિક્તં સ્વલુનવ
ભિરેમિર્વિરચિતઃ ॥ કષાયઃ પીતોયં મધુકળવિમિશ્રઃ શમયતિ ત્રિદોષંનિઃ
શેષં વિષમ મપિર્જીર્ણ જ્વરમપિ ॥ ૫૭ ॥

ક્યોરો, સુંઠ, પિત્તપાપડો, દેવદાર, ધમાસો, રીંગણીમુળ, નાગરમાથ,
કડું, કરીઆતું; એ નવ ઓષડોનો ઉકાળો કરી તેમાં મધ અને
પીપરનું ચુર્ણ નાખીને પીધાથી મુગમાંથી તાવ જાવડે.

એક વખતે અથવા એકાંતરે તાવ ઊપર.

વાસાપટોલ ત્રિકલા દ્રાક્ષા શમ્યાક નિંબજઃ ॥ સમધુઃ સસિતઃ
કાથો હન્વાદેકા હિકંજ્વરમ્ ॥ ૫૮ ॥

અડુશાના પાંત્રા, કડવું પંડોળું, હરડા, મેહડા, આમળા, કાળી-
દરાખ, ગરમાળાનો ગર, કડવા લાંબડાની છાલ; એટલા ઓષડોના
ઉકાળામાં ખડી શાકર અને મધ નાખી પીધાથી તાવ દૂર થયાવ.

ઊપલા તાવ ઊપર દુચકો.

તન્વાંગિંગોત્તર તીર ભૂમૈમમારહા કોપ્ય સુતસ્તપસ્વી ॥ જલાંજલિં
તસ્ય તસ્ય કૃતે દદાતુસૈકા હિકઃ સ્યાદ્ય દિતેનુજન્યા ॥ ૫૯ ॥

આ કામજાંગી—જો તારો નહાનો બાપ એકાંતરા તાવે પીડાતો હોય તો, એક ટુચકો તને કહુંછું કે કાષ્ટએક વગર છોકરાનો ત-પેસરી ગંગાના ઉત્તર તારે મરણ પામેલો હોય; તેની મરણ કીરયા તેણે કીધાથી એકાનતગ તાવના રાગથી છુટશે.

બીજો જપ કરવાનો ટુચકો.

સમુદ્રસ્યોત્તરે તિરે દ્વિવિદોનામવાનરઃ ॥

તસ્ય સ્મરણ માત્રેણ જ્વરોયાતિ દિગંતરં ॥ ૬૦ ॥

ઉપલા શ્લોકનો એકથો આઠ વખતે દરરોજ જપ કરવાથી તાવ દૂર થાય; એ પ્રમાણે ગ્રંથોમાં ઘણાક ટુચકા લખેલાં છે; પણ આ પુસ્તકમાં ઘણા કરવાથી વધીપડે માટે લોલિંબરાજે લખ્યા નથી.

ત્રણ વખતે અથવા ત્રિજે દિવસે આવતા તાવ ઉપર.

સશિ શિરઃ સઘનઃ સમહૌષધઃ સનલદઃ સકળઃ સપયોધરઃ ॥

સમધુ શર્કર ઇષ કષાય કોજયતિબાલમૃગાક્ષિતૃતીયકમ્ ॥ ૬૧ ॥

આ બાળ મૃગાક્ષી—લાલ ચંદન, ખાણા, મુંઠ, વાળો, પીપર, નાગરમેથ; એટલા આપડોના ઉકાળામાં મધ અને શાકર નાખી પીધાથી કાયદો થાય.

ચાર વખતના કે ચોથીયા તાવ ઉપર.

ચાંતુર્થિકો ગચ્છતિ રામઠસ્ય ઘૃતેન જીર્ણેન યુતસ્ય નસ્યાત્ ॥

લીલાવતીનાં નવયૌવનાનાં મુલાવલોકાદિ વસાધુભાવઃ ॥ ૬૨ ॥

જીના ધીમાં હિંગ ધસીને નાકમાં ટીપા નાખ્યાથી એથે દિવસે
આવતો તાવ અથવા રાત દીવસમાં ચાર વખતે તાવ આવતો જતો
હોય તે જોવી રીતે ખુબસુરત જીવાન બેરીનું મુખ જોઈ સાધુબાવ
જાયછે તેમ દુર થાય

બીજો ઉપાય.

અર્ધાંકિત શરત્કાલ કલ્પા નિધિ સમાનને ॥

ચાતુર્થિકહરં નસ્યં મુનિદ્રુ મદલાંબુના ॥ ૬૩ ॥

એ શરત્કાલીન અંદ્રાનને—અગથીયાના પાંત્રાનો રસ નાકમાં
નાખ્યાથી અતુરથિકિ તાવ જાયછે.

ત્રીજો ઉપાય.

સૂર દારુ શિવા શિવા સ્થિરા વૃષવિશ્વૈઃ ક્ષયિતઃ કષાયકઃ ॥

મધુનાસિ તયાચ સંયુતઃ પરિપીતઃ શમયે ચતુર્થિકમૂ ॥ ૬૪ ॥

દેવદાર, આંબળા, હરડે, શાળવણુ, અડુંજસાના પાંત્રા, મુક;
એટલાના ઉકાળામાં મધ અને ખડીયાકર નાખીને પીધાથી અતુરથિક
તાવ સમાયછે.

ચોથો ઉપાય.

સુરદારુ શિવાવૃષ વિશ્વશિવા સ્થિરવારિ શ્રુતં સિતયામધુના ॥

આપહંતિ ચતુર્થ દિન પ્રભવં જ્વરમાશુ કુમ્ભસ્ય ર્વાધિ પતિમૂ ॥ ૬૫ ॥

દેવ, દેવદાર, હરડે, અડુશો, સુંઠ, આમલીનું મુળ, પીઠવણ, પાણીમાં ઉકાળી તેમાં શાકર અને મધ મેળવી પીધાથી નદીના પ્રવાહની રીતે ચાર દિવસમાં દુર થાયછે.

ટાહાડીયા તાવ ઉપર.

તક્રંચ્યુષળ ચુર્ણ યુક્ત મથવા મઢં હસંતિ સતિં તદ્વત્કંબલ રહ્યકાનથ
કુથાન્ શીતા તુરઃ શીલયેત્ આલિંગે યુરમુંહિમાવંધિ દૃઢં તારુણ્ય દર્પા
લસાઃ કાશ્મીરા ગરુ લિપ્ત પીવર કુચાઃ કાર્મ્મ કુરં ગીદૃશ ॥ ૬૬ ॥

સુંઠ, મરી, પીપરનું ચુર્ણ છાસમાં ડોહી પીધાથી અથવા દારૂમાં પીધાથી તાવ જાય. ચન્ન અગ્નિનો થોડો કીધાથી તાવ જાય. કામળો, શ્યામ ઇલાદી ઉનનું ગર્ભ અથવા રેશમી કાપડ હોડવાથી તાવ જાય. જે સ્ત્રીએ કેશર અગર ઇલાદી સુગંધીનો લેપ સ્તનને કરેલા હોય; તેને તાવની થંડી ઉડીજાય ત્યાહમુધી આલીગણ એટલે ભેટવાથી કાયદો થયે; પણ તેની સાથે સંગ કે મથુન કીધાથી નુકસાન થાય.

બીજે ઉપાય.

શકા વ્હદદ્રુઘ્ન વિષા મૃતાનાં નિર્ગુંડિકા મૃગ મહૌષધાનાં ॥
ક્ષુદ્રાયવાની સહિતઃ કષાયઃ શીતજ્વરારણ્ય હિરણ્યરેતાઃ ॥ ૬૭ ॥

હંદરજવ, તરવડ કે તીવરનો પાળો, અતલસળી કળી, ગરોળ, નધોડનો પાળો, ભાંગરાનો પાળો. સુંઠ, કોરલીમુળ, અજમા; એટલાનો ઉકાળો પીધાથી જેમ અગ્નિ જંગલ બાળીનાએછે તેમ ટહાડીઆ તાવને આજ્ઞાએય.

એકાંતરે, ખીજે, તિજે, ચોથીઆ તાવ ઉપર.

વાઙ્માધુર્ય જિતામૃતે મૃતલતા લક્ષ્મી શિવાભે શિવા વિશ્વા વિશ્વવરે
ઘનૌ ઘનકુચે સિંહીચ સિંહોદરે ॥ એભિઃ પંચભિરૌષધૈ મધુ કળાયુક્તઃ
કષાયઃ કૃતઃ પીતશ્વેદિષમજ્વરઃ કિમુતદાતન્વં ગિનક્ષિયતે ॥ ૬૮
અસ્મિન્નર્થે તાતચરણાઃ ॥ લોલિંવરાજ પિતા દિવાકરઃ ॥ સનાગરાયાઃ
સપયોધરાયાઃ સસિંહિકાયાઃ સગુડૂચિકાયાઃ ॥ ધાત્ર્યાઃ કષાયો મધુના
વિમિશ્રઃ કળા વિમિશ્રો મધુના જ્વરઘ્નઃ ॥ ૬૯ ॥

ઓ સિંહોદરી—ગરોળ, આમળા, સુંઠ, નાગરમાથ, ડોરલીમુગ;
એટલાના ઉકાળામાં મધ અને પીપરનું સુરસુ નાખી પીધાથી
વિષમજ્વર ક્ષાય થનાર નહીં કે શું ? આ શ્લોકનો અર્થ લોલિંવ-
રાજના આપ દીવાકરે કીધાછે.

શાખ્ત વાયુ તથા વિષમજ્વર ઉપર.

નાન્યાનિ માન્યાનિ કિમૌષધાનિ પરંતુ કાંતે નરસોન કલકાત્ ॥
તૈલનયુક્તા દપરઃ પ્રયોગો મહાસભિરે વિષમજ્વરેચ ॥ ૭૦ ॥

ઓ કાંતે—મહા વાયુના રોગ અને વિષમજ્વર લગાયુની ચટ
છીમાં તેલનું તેલ મેળવી ચાટવા જેવો સારો ઉપાય ખીજે નથી.

એકાંતરે, તીજ તથા ચોથીયા તાવ ઉપર.

ભવાતિ વિષહંત્રી ચતકી ક્ષૌ દ્રયુક્તા ભવાતિ વિષમ હંત્રી પિપ્પલી
વર્ધમાના ॥ વિષમ રુજમજાજી હંતિ યુક્તા ગુડેન પ્રશમયયાતિ તથાદ્ર્યા
સેવ્યમાના ગુડેન ॥ ૭૧ ॥

૧ હરડેનું ચુર્ણ મધમાં આપવું. ૨ વરધમાન પીપરનો ઉકાળો કરી-
ને આપવો. ૩ ૭૨ અને તેથી અમળો જીરુંનો ગોળ મેળીને ગોળી
ખાવી. ૪ હરડે, પેહડા, આમળાના ચુર્ણમાં ગોળ મેળી તેની ગોળી
ખાવી. એ ચાર ઉપાય વિષમજ્વરનો નાશ કરેછે.

વિષમજ્વર ઉપર બીજે ઉપાય.

સ્વકાંતિ જિત રોચનેચ પલ્લોચને માલતિ પ્રસૂન નિકર સ્કુર
ત્કવરિ પંચવક્રો દરિ ॥ પટોલ કટુ રોહિણી મધુકચેતકી મુસ્તકપ્ર
કલ્પિત કષાયકા વિષમ માશૂજે જીયતે ॥ ૭૨ ॥

ઓ અપળ લોચની—કડવું પંડોળું, કકું, જેઠીમધ, હરડે, નાગર
મોચનો ઉકાળો પીધાથી વિષમજ્વર તાકીદે જાયછે.

ધણા દિવસના વિષમજ્વર ઉપર.

કિમુ ભ્રમયસિ પ્રિયે કુવલયં કરામ્યા મિદં મદીય વચનં
સુધારસ સમં સમાકર્ણય ॥ પુરાણ વિષમજ્વરે કુલક નિવ સિંહાદ્રજા
મૃતા કૃત કષાયકો મધુ યુતો વરી વર્તતે ॥ ૭૩ ॥

ઓ પ્રિયે—હાથમાના કમળો શ્યા માટે ફેરવેય ? અમૃત નવા
મહારા વાક્ય સાંભળ. ધણા જીરુંના વિષમજ્વર ઉપર કડવું પંડોળું,
કડવા જિંબડાની છાલ અથવા તેની સળીઓ, ડોરલીમુળ, ધંદર-
જવ, ગરોળના ઉકાળામાં મધ નાખીને પીધાથી ધણો યુથ પડેછે.

બીજે ઉપાય.

યો ભજેત્સમધુ શ્યામાંહે હેમ કલશ સ્તાને ॥ વિષમેષુ

વ્યથા સ્તસ્ય ન ભવંતિ કદાચન ॥ ૭૪ ॥

ઓ હેમ કમળાથ સ્તન્ની—જે પુરૂષ કાળીકા દેવીની આરાધના કરીને મધુપાન કરેછે, તેને શંકટની વખતે કંઈપણ પીડા થતી નથી. જે પુરૂષ દારૂનો અને શુવાન ઝિનો ઉપભોગ કરેછે, તેને મદનની પીડા કદી થતી નથી. તેમ પીપર અથવા નિશેત્તરનું ચુર્ણ મધમાં મેળવી આટવાથી વિષમજ્જવરની પીડા કદાપી થતી નથી.

ત્રીજે ઉપાય.

ક્ષણમપિ ચલતાં જહીહિ મુગ્ધે શૃણુ વચનં મમ તન્વિ સાવધાના ॥
વસતિ શિરાસે મેઘનાદ મૂલે વ્રજતિ તરાં વિષમો વિશાલદૃષ્ટે ॥ ૭૫ ॥

ઓ મુગ્ધા પગવાર અચળતા છોડી સ્વસ્થપણે મહારા વાક્ય સાંભળ. તાંદળજની બાજીના મુળોમાં આશીને વરાળીયા મચ્છકે બાંધવાથી વિષમજ્જવર નહાસી જાયછે.

ચોથો ઉપાય.

વિષમ મપહરત્ય સૌ કષાયો મધુ મધુરો મધુરા મૃતા શિવાનામ્ ॥
અહ મિવતત્વ કામિની પ્રકોપં ચરણ સસોરૂહયો લુંઠનહટેન ॥ ૭૬ ॥

જેવી રીતે મહારા કાળાવાલાથી તારી રીથ જાયછે. તેમ—કડવા લિંબડાની છાલ, ગરોળ, આંબળાના ઉકાળામાં મધ મેળવી પીધાથી વિષમજ્જવર જતો રહેછે.

પાંચમો ઉપાય.

અવલે કૃત કામ વનેચલ દૃકમલે કમલા તનુરત્નકલે ॥

અમૃતા વદ શિવં મધુ માદિષયે વિષમે શુ વિલાસ રતે સૂતનુ ॥ ૭૭ ॥

નાગરભાથ, ગરોળ, આંમળાના ઉકાળામાં મધ મેળવી પીધાથી વિષમજ્વર જાયછે.

તાવ ઉપર ધુરીના ઉપાય.

અયિકુશાગ્ર સમાન મતે મતે માતિ મતા મતિમન્મથ મંથરે ॥

જ્વર હરં રૂ ગરિષ્ઠ શિવા વચાય વહ વિર્જતુ સર્પ પ ધૂપનમ્ ॥ ૭૮ ॥

ઓ કૃશાગ્ર બુદ્ધિ—કાઠ, લીંબડાના પાંત્રા, હરડે, ઘોડાવજ, જવ, ઘી, લાખ, સફેદ રાઈ; એટલા ઓષડો અગ્નિ ઉપર બાળી તેના ધુતાડાની રોગીને ધુરી આપેથી સર્વે તાવ જાય.

ગએલો તાવ પાછો આવે તેનો ઉપાય.

તિક્તો શિર બલા ધાન્ય પર્પટાંભો ધૈરઃ કૃતઃ ॥

કાયઃ પુનઃ સમાયાતં જ્વરં શિઘ્રં નિવારયેત્ ॥ ૭૯ ॥

કડું, વાળો, ચિકાણામુળ, ધાણા, પિત્તપાપડો, નાગરભાથનો ઉકાળો પીધાથી ફરી આવેલો તાવ જશે.

વિષમજ્વર, ક્ષય, આથા અને પાસ્તાનો શુળ, અશ્મી,

મુઠ્ઠી, શોષ અને સાંધાનો, ઉણવાયુ ઉપર.

ગોપિંડયા મલ કીસ્થિ રામ ગધજા તિક્તો પયઃ પાલિનિ દ્રાક્ષા શ્રીફલ ધાવતી હિમ વિષા મુસ્તેદ્રજૈઃ સાધિતમ્ ॥ સ્યા દાઝ્યં વિષમ-

જ્વર ક્ષય શિરઃપાર્શ્વ વ્યથા રોચક છાર્દિ શોષ હલ્મિક પ્રશમનં
લીલાલતા મંજરિ ॥ ૮૦ ॥

ઓ લીલાવતી—ઉપજસરી, બાયઆંમળા, આંમળા, સાળવણુ,
પીપર, કડું, વાળો, તેડ, કાલી દરખ, ખીજફળ, રીંગણીમુળ, રંતા-
જળી, અતળસળી કળી, નાગરમોય, ઇંદરજવ; એટલા ઓપડેને
ઉકાળતાં ચોથો બાગ રહ્યાથી, તેટલું તેમાં થી નાખીને ફરી
ઉકાળવું, પાણી પહ્યાથી ફક્ત થી રહે તેમાંથી બે તોલા સુધી પીવું
અને શરીરે ચોળવું એટલે ઉપજા રોગ નિસચે જાયછે.

આઠ પ્રકારના તાવ ઉપર.

ચલ દલ તરુસેવા હોમ મંત્ર સ્ત્રિ નેત્ર દ્વિજ જન ગુરુ પુજા કૃષ્ણ
નામ્નાં સહસ્રમ્ ॥ મણિ ધૃતિ રપિ દાના ન્યાશિષ સ્તાપસાનાં
સકલ મિદ મરિષ્ટં સ્પષ્ટ મષ્ટ જ્વરાણામ્ ॥ ૮૧ ॥

પિપળાના ફેરા, હોમ, મંત્રજપ, શિવ, આમણુ, ગુરૂની પુજા,
વિષ્ણુ સહસ્ત્રનામ, નડતા યજ્ઞોના મણી પેહેરવા. તપેસરીના આ-
સરવાદ ઇત્યાદિ ઉપાયે તાવની શાંતિ થાયછે.

બીજા ઉપાય.

ચલ દલ તરુ સેવા વિપ્ર દેવાર્ચનંચ પ્રહમજન મજસં વિષ્ણુ
નામ્નાં સહસ્રમ્ ॥ હરતિ સુમણિ મંત્રા ધારણં ચૌષધીનાં સકલ મિદ
મરિષ્ટં સ્પષ્ટ મષ્ટ જ્વરાણામ્ ॥ ૮૨ ॥

૧૩, પીપળાના ફેરા, આમણ અને ઇશ્વરની પૂજા, શ્રદ્ધાની પૂજા, શ્રદ્ધાના મંત્રનો જપ, શિવ વિષ્ણુની પૂજા અને સહસ્રનામ, શ્રદ્ધાના મણી પેહેરવા, અને સર્વે આપડાનો ઉપયોગ કરવાથી તાવ જાય.

તાવના રોગીએ સાંઝના ભોજન કરવા વિશે.

આયે રત્ન કલે કલ્પાનિધે કુશલે કોકિલ કોમલ જ્વરે ॥ જ્વરવાન જ્વર વર્જિતો થવા લઘુ કુર્યા દંશનં દિનાત્યયે ॥ ૮૩ ॥

ઓ રત્નકળા—તાવવાળો રોગી હોય અથવા જોનો તાવ ગમેલો હોય તેવા રોગીએ સાંઝના કઝાક પાંચને અમલે મગ કે ચોખ્ખાનું હજકું ભોજન બાજીપાલા સાથે કરવું.

જ્વરાતિસાર ચિકિત્સા.

તાવ સાથે અતિસારના ઝાડા ઉપર.

અમૃતા તિ તિષા સૂર રાજ યવ સ્તન યિત્નુ કિરાત કવિ શ્વપયઃ ॥ અતિસાર હરં જ્વરનાશ કરં શૃણુ નિર્જિત નિર્જર કુંભકુચે ॥ ૮૪ ॥

ગરંગ, અતળસની કળી, ઇંદરજવ, નાગરમોથ, કરીઆનું, સુંઠનો ઉકાળો પીવાથી ફાયદો થાય.

બળતર, શોષ, ઉલટી, ઝાડા સાથે તાવ.

શીતો શિરક યુગ્મ વત્સર વૃત્તી પદ્માવ્હ ધાન્યા મૃતા મૃ નિર્વાં
બુદ્ધવાલ બિલ્વક વિષા વિશ્વૌષધૈઃ સાધિતઃ ॥ કાથો માક્ષિક શાક્ષિકો
વિજયતે હલાસ તૃષ્ણયા વામિ દાહા રોચક સંઘ મંગ ચતુરઃ સર્વાતિસાર
જ્વરાનૂ ॥ ૮૫ ॥

રંતાનજી, સફેદ વાળો, કાળો વાળો, કુડાની છાલ અથવા
 ઇંદરજીવ, પહાડમુળ, પર્ણકાષ્ઠ, ધાણા, ગરોળ, કરીઆતું, નાગરમોથ,
 ખીલફળ, અતલસની ફળી, સુંઠ; એટલા ઓપડોના ઉકાળામાં મધ
 મેળવોને પીધાથી ઉપલા રોગો તાકીદે દૂર થાય.

તાવ, આડા, ઉલટી, ખાંસી, દમ, શુળરોગ ઉપર.

પંચાંધ્રિ વૃક્ષવદ્ બલેદ્ર વિજ ત્વક્સેવ્ય તિક્તા મૃત વિશ્વ વિલ્વૈઃ ॥

જ્વરાતિસારા ન્સવામે ન્સકામા ન્સરુષાસ શૂલ્કાન્ શમયે ત્કષાયઃ ॥૮૬॥
 કફાધિકેવા પવના ધિકેવા દ્વયાધિ કેવા ગુરુ પંચ મુલમ્ ॥ પિત્તાધિ-
 કેસ્યા લ્હુ પંચમૂલં પુનઃ પુનઃ પૃચ્છાસિ કિં મૃગાક્ષિ ॥ ૮૭ ॥

ખીળમુળ, શિવણુમુળ, ટાકસીમુળ, ટેંદુમુળ, પાડલમુળ, એ
 મોટા પંચમુળ તથા પહાડમુળ, એખરો, ઇંદરજીવ, કુડાની છાલ,
 વાળો, કડું, ગરોળ, સુંઠ, ખીલફળ; એટલાનો ઉકાળો પીયો.

એ મૃગાક્ષિ ઘડી ઘડી શું પૃચ્છેય ? કહ અથવા વાતું અગર
 બેહુનો ડોપ હોય તો ઉપલા મોટા પંચમુળનો ઉકાળો આપયો;
 પણ પિત્તનો ડોપ હોય તો લઘુ પંચમુળનો ઉકાળો આપયો.

સોઝા સાથે તાવ અને આડા ઉપર.

સદેવ દારુઃ સવિષઃ સપાઠઃ સજંતુ શત્રુઃ સઘનઃ સતીક્ષ્ણઃ ॥
 સવત્સકઃ કાથ ઝદાદ્વતોયં શોફાતિ સારાં બુધિ કુંભજનમ્ ॥૮૮॥

દેવદાર, અતલસની ફળી, પહાડમુળ, વાવડિંગ, નાગરમોથ, મરી,
 કુડાની છાલ; એટલાનો ઉકાળો પીધાથી જેમ અગરથ રૂપીએ સ-
 મુદ્રનું શોષણ કીધું હતું, તેમ અતિસારાદિ રોગનું શોષણ થાય.

તાવ અને આડાની સર્વે થીડા ઉપર.

અયિ પ્રિયે પ્રીતિ મૃતાં મુરારી કિંવા લક્ષ્મી ધન ધાન્ય વિશ્વૈઃ ॥

યસ્યાપ્યતી સાર રુજોન તસ્ય કિંવા લક્ષ્મી ધન ધાન્ય વિશ્વૈઃ ॥૮૯॥

ઓ પ્રિયે—ભગવત ભક્તોનો વાલી; કે જેને લક્ષ્મી, પરબન્ય લોકની ગરબ નથી. પણ અતિસારના પીડાયલા રોગીને, વાળો, ખીલકળ, નાગરમોથ, ધાણા, મુંઠ; નો ઉકાળો આપવાથી જરૂર કાયદો થશે કેમકે તેને ધાન્ય પંચક કેહેછે.

પિત્તના તાવ અને આડા ઉપર.

પિત્તાતિ સારો ધાન્યાંત્રુ ત્રિલવા વ્દાનાં નિરુદ્ધયતે ॥

કેનાત્ર જાયતે કર્તા પંડિતેન ત્વયા વિના ॥ ૯૦ ॥

ધાણા, વાળો, ખીલકળ, નાગરમોથનો ઉકાળો પીધાથી કાયદો થશે.

શખ્ત અતિસાર અને તાવ ઉપર.

ઈંદ્રજ મેઘ મદા કુસૂમ શ્રી લોધ્ર મહૌષધ મોચ રસાનાં ॥

ચુર્ણ મિદં ગુડતક્ર નિર્પીતં હંચ ચિરા દતિસાર મુદારં ॥ ૯૧ ॥

ઇંદરબળ, નાગરમોથ, ધાનઠીના ફુલ, ખીલકળ, લોધ્ર, મુંઠ, સાવરીનો મુંદર એટલા ઓપડોનાં ચુર્ણમાં ગોળ મેળવી છાસમાં ડાહી પીધાથી અતિસાર તરત દુર થાયછે.

તાવ સાથેના અતી ભયંકર આડા ઉપર.

કલ્યાણિકાંચ નલતા લલિતાં ગ યષ્ટે તાંબુલ શાલિ લપને લલને

શૃણુત્વમ્ ॥ શૂઠી મદા કુસૂમ મોચરસાજમોદા સ્ત્રા ન્વિતાઃ
પ્રશમયં ચતિસાર સારમ્ ॥ ૯૨ ॥

ઓ કલ્યાણી—મુંઠ, ધાવડીના ધૂત, અજમા; એટલાનું ચુર્ણ
ઝાસમાં ડાહી પીધાથી કાયદો થશે.

તાવ અને આડા બંધ થઈ ભુખ ઉધડવા ઉપર.

અતિસાર પ્રશમની ચિત્ર પત્રક શોભિતા ॥

વૃદ્ધિદા તનુ વન્હેશ્ચ શ્યામા શ્યામેવ રાજતે ॥ ૯૩ ॥

ચિત્રકમુળ, તમાકુપત્ર; એ બેટુનું ચુર્ણ ઝાસમાં ડાહી પીધાથી
કાયદો થશે.

તાવ અને લોહી આડાનો રક્તાતિસાર.

બાલે બાલ લતા પ્રવાલ લતિકા કારાંધ્રિ હસ્તા ઘરે મલ્લિ માલ્ય
લસત્કુચ ક્ષિતિધરે રત્નોજ્વલ ન્મેશ્વલે ॥ ચંચત્કુંડલ મંડલે વિજયત
રક્તમ શૂલાન્વિતાતિસારં કુટજાબ્દ બિલ્વક વિષોદિચ્ચૈઃ
કષાયઃ કૃત ॥ ૯૪ ॥

ઓ બાળેશ—કુડાની ઝાલ, નાગરમોથ, ખીજકુળ, અતલસગી
કુળી, અને વાળાનો ઉકાળો પીધાથી લોહી સાથે આમશુળ સહીત
અતિસાર અને તાવને છોડે.

ગુના અતિસાર અને તાવ ઉપર.

ધાતકયા મલકી પયોધર વૃકી કટુંગ યષ્ટી મધુ શ્રી જંબવાત્ર

फलास्थि नागरविषा ह्येवरोधेन्द्रजे : ॥ तुल्यांशं विहितं सतंदुल जलं
गंगाधरारव्यं महच्चूर्णं तूर्णं मपा करोति सकलं जीर्णं सारं परम् ॥ ९५

धायडीना ४३, आंभणा, नागरमेथ, पहाडमुण, टेढुमुण,
नेडीमथ, आलइण, जण्णुने डगीओ, आंभानी गोदडी, सु४, अ-
तणसणी डणी, पाणा, लोधर; ओटडां ओषडां सरभे वज्जने सधं
तेनुं युणुं तोला ०१ थी ०॥ ओआ आशीने तेना ओशाभणुमां डेली
पीधायी उपलो रोग दूर थाय

ताव साथे लोडी आडा डियर.

अयि कंदुक निंदुक स्तनि प्रमदा रूप मदा पहारिणि॥ रुधिराति
सुतौ कषायकः समधु दाडिमवत्सकत्वचः ॥ ९६ ॥

ओः प्रेमदा—लोडी आडासाथे ताय उपर दाडमनी छात्र. अने
डुजानी छात्रना डुकाणामां मध भेजनीने पीधायी तुरत युगु पडेय.

ताव, लोडी आडा, शोप, तलजी, मुर्छा डियर.

चंदनं विमल तंदुलां ब्रुना संयुतं सिताश्वितं ॥

तद्विखंडनं मसृग्वि खंडनं खंडनं प्रचुर दाह मोहयोः ॥ ९७ ॥

रतानज्जनीने आइजा ओआना निर्भग ओशाभणुमां धसीने तेमां
अडी शाकर अथवा मध भेजनी पीधायी उपजा रोग दूर थाय.

ताव, शुण साथे लोडी आडा, पांसणाना

शुण धत्याही रोगो उपर.

कुक्षि शूलाम शूलघ्नं विबंधा स्नाति सारजित् ॥ सेवेत सगुडं
विल्वं विल्व तुल्य पयोधरे ॥ ९८ ॥

ખીનકળનું સુર્ય ગોળ સાથે મેળવી ખાધાથી રોગો દૂર થાય.

તૃષા, આશી, દમ, તાવ, સોઝો, મુઠ્ઠા, હેડકી,

અન્નદ્વેશ, ઉલટી, શુળ રોગ ઉપર.

તૃટ્ કાસ શ્વાસ જ્વર શોથ મૂર્છા હિકાન વિદ્રેષણ વાંતિશૂલૈઃ ॥
યુક્તોત્તિ શારી સ્મરતુ પ્રસદ્ય ગોવિંદ ગોપાલ ગદાધરેતિ ॥ ૯૯ ॥

ઉપજા રોગે જે દુઃખી હોય તેણે જે ગોવીંદ, જે ગોપાળ, જે
ગદાધર ઇત્યાદી ઇશ્વરનામનું સ્મરણ નિરંતર કરવું, કેમકે એવા
અસાધ્ય રોગીને ઇશ્વર સ્મરણ જેવો ખીજો ઉપાય સારો નથી.

ગુનો અત્તિસાર, લોહી સાથે રાત્ર આમશુળ ઉપર.

જાતીફલં નાગર સર્પકેનૌ સર્જૂફલં ભિન્ન મિદંચ નિત્યમ્ ॥ યોજ્યં
દ્વિનિષ્કંચ કરીષજાતા દરણ્ય જાદ્ગસ્મ સમંચ સર્વૈઃ ॥ ૧૦૦ ॥
નિષ્કાર્થ માત્રં ભિષજા પ્રયોજ્યં દ્વિવારમેત ચ્છુભ દંડુ લોદકૈઃ ॥
જીર્ણાતિ સારે રૂધિરા મયુક્તે હિતઃ સશૂલે વહુવેગ યુક્તે ॥ ૧૦૧ ॥

ખીનકળ, મુંઠ, આશીસ, આરેક; એ ચારે જાણીએ અરધો અરધો
તોણો અને જંગલી છાંણાની રાખ એ તોણો એકઠી ખલીને સુર્ય
કરવું તેમાંથી પાંચ વાલ સુધી ચોખ્ખાના એશામણમાં ડોહી
સહવાર અને સાંઝ ખીધાથી ઉપજા રોગો દૂર થાય.

સંગ્રહણી ચિકિત્સા. આડાની પરીક્ષા.

ઉપજા રોગીને મુખ્ય કરી ભુખ બેસીજાઈ ડોહાની અગ્નિ મંદ પડેછે, માટે તેની ભુખ ઉઘડવાને દીપન પાચન આષડો આપવા પ્રથમ લખેલાછે.

યવાને નાગરો શિર ધનિકાતિ વિષાધને: ॥

વાલ ત્રિલ્વ દ્વિપર્ણાભિ દીપનં પાચનં ભવેત્ ॥ ૧૦૨ ॥

અજમા, સુંઠ, વાળો, ધાણા, અત્રસની કળી, નાગરમાથ, ખીતકળ, શાળવણ અને પીત્તવણનું સુર્ણ દરરોજ ૦૧ તોલાને આસરે ભોજન કીધા પછી ખાવું, એટલે આધેલું પાચન થાય.

હરશ, આડા, પેટમાં ચડતા ગોળા ઉપર.

પુનર્નવા વહ્નિજ્વાળા પુરવા વિશ્વાગ્નિ પથ્યા ચિર ત્રિલ્વ ત્રિલ્વૈ: ॥

કૃતઃ કષાયઃ શમયેદ શેષા ન્દુર્નામ ગુલ્મ ગ્રહણી વિકારાન્ ॥ ૧૦૩

શાટોડીના મુળ, મરી, કાળો કેરોટો, સુંઠ, ચિત્રકમુળ, હરડે, કરંબની છાલ, ખીતકળ; એટલાનો ઉકાળો પીનાથી કાવડો થયે.

ડોહાની મંદાગ્નિ, કલેબનો, આમવાયુ, આડા ઉપર.

શૂંઠિ છિન્નરૂઢા વિષાજલચરે સ્તલ્યૈઃ કષાયઃ કૃતો મંદાગ્નૌ ગ્રહણિ ગદોપિ સતતં સામાનુ વંધેહિતઃ ॥ શૂંઠિ કલ્ક શૃતં ઘૃતંપ્રપિ-
બતઃ પ્લીહામ વાતા પહં સ્યાદ્વાયો સ્નુલોમનં ગ્રહણિકા વેગેનજં
ગમ્યતે ॥ ૧૦૪ ॥

સુંઠ, અતજસની કળી, ગરોળ, નાગરમોચ; સરખા વજને લઈ ઉકાળો પીધાથી મંદાભિ, ઝાડા, અને આમવાયુનો રોગ નથે.

પેટમાં જમણી બાજુએ કલેજની કાયલી છે તેને કવળું કેહેછે, તેના દુઃખાવા ઉપર સુંઠનું ચુર્ણ તોલા ૪ માં સોલ તોલા પાણી ઉકાળવું; પાણી બળતાં ૪ તોલા રહે એટલે ચાર તોલા ઘી નાખી ફરી ઉકાળવું, ફક્ત ઘી રહે તે અડેક તોલા પીધાથી રોગ દુરયાય.

સંઘ્રહણી, અતિસારનાં બેદ્રપ્રવાહિકાનો ઝાડો,

લોહી ઝાડો, ઝાડા માર્ગે પીડા, હરશ ઉપર.

પાઠા વિષા કુટજ વૃક્ષ ફલત્વ ગબ્દ તિક્તા મદાર સજ નાગર બિલ્વ
ચૂર્ણમ્ ॥ સક્ષૌદ્ર તંડુલ જલં ગ્રહણી પ્રભાવ રક્ત પ્રવાહ ગુદસ્
ગુદજેષુ દદાત્ ॥ ૧૦૧ ॥

પહાડમુળ, અતજસની કળી, ઇંદરજ્ય, કુડાની છાત્ર, નાગરમોચ, કડું, ધાયટીના કુત્ર, આંબાહળદને બકરીના દુધમાં રાંધેલી, સુંઠ, બીજફળ; એટલાનું ચુર્ણ તેને પાઠાદ્ય કેહેછે, તેમાંથી ચુર્ણ આફેલા ચોખાના એશામણ અને મધમાં ડોહીને પીધાથી ઉપલો રોગ દુરયાય.

શરીર પીણુ થવાનો પાંડુરોગગતાય, અતિસારના ઝાડા,

અરૂચી, કમળો, સંઘ્રહણીના ઝાડા, પેટમાં

ચઢતોગોળો, પરમા ઉપર.

તુલ્યાંશં સકલં કિરાત કટુકા મુસ્તેદ્રજ ત્ર્યૂષણં ભાગા શ્વંદ્રકલા
મિતાઃ કુટજતો ભાગદ્વયં ચિત્રકાત્ ॥ ચૂર્ણ રત્ન કલા મિ ધંગુડપયો

યુક્તંચ પાંડુજ્વરા તિસારા રુચિકામલ્ય ગ્રહણિકા ગુલ્મ પ્રમેહા
પહમ્ ॥ ૧૦૬ ॥

કરીઆણું, કડું, નાગરમોષ, હંદરજવ, મુંઠ, મરી, પીપર;
એટલી જાણુસ અકેક ભાગ; કુડાની છાલ સોલભાગ; ચીત્રકમુગ
એ ભાગ; મેળવી ચુર્ણ કરવું; તેને રત્નકળાખ્ય ચુર્ણ ડેહિએ. તેમાંથી
ચુર્ણ અને તેથી ખમણા વજને ગોળ તથા તેના ચોમણા વજને
પાણીમાં ડોહી પીવાથી ઉપલા રોગ દુર થાય.

પેટમાં ચડતો ગોળો, ઝાડા, આમવાયુ, હરશ ઉપર.

અજા જિકા હિંગુ પટુ ત્રયાણાં ક્ષાર દ્વયમંથિ પટુત્રયાણામ્ ॥ ચવ્યા
જમોદા મિશિ ચિત્રકાણાં ચુર્ણં સમાંશં વિદધીત ધીમાન્ ॥ ૧૦૭ ॥
કોણ્ણાં વુના કોલ રસેન યુક્તં તકા ન્વિતં કાંજિક મિશ્રિતંવા ॥
પેપિય માનં સૂત્રદં નૃણાંસ્યા દુલ્મગ્રહણ્યામ ગુદાં કુરેષુ ॥ ૧૦૮ ॥

જીર, સેકેલી હાંગ, સિંધાલુણુ, સંચળખાર, ખીડખાર, જવ-
ખાર, સાજીખાર, પિપળીમુગ, મુંઠ, મરી, પીપર, ચવક, અજમો,
વરીઆળી, ચિત્રકમુગ; એ સર્વેનું સરખે વજને ચુર્ણ કરી તેમાંથી
દર વખતે ૧ તોલાને આસરે ગર્મ પાણી અથવા ખોરડીની
છાલના ઉકાળામાં, અગર છાસમાં ડોહી પીવાથી ઉપલા રોગ દુર થાય.

ખીજે ઊપાય.

ક્ષાર દ્વંદ્વ પટુ ત્રિક ત્રિકટુ કૈશ્વવ્યાજમોદા નલૈઃ કૃણ્ણા મુલક
હિંગુ જીરક મિશી મિસ્તુલ્યૈ વિંધયં રજઃ ॥ પીતં કોણ્ણ જલે નકોલ

પયસા તક્રેળ વાન્યોષધા દક્ષુ દુલ્મ ગુદાંકુર ગ્રહણિ ષુ પ્રાયઃ પ્રિયં
પ્રેયાસિ ॥ ૧૦૯ ॥

જવખાર, સાજીખાર, કડવું પંડોલું, પીપર, મરી, સુંઠ, ચવક,
અનમો, પીપળીમુળ, સેકેલી હીંગ, જીરૂ, વરીઆળા; એટલાનું ચુર્ણ
કરી તેમાંથી ૦૧ તોલા સુધી ગર્ભ પાણીમાં, અથવા ખોરડીની છાલના
ઉકાળામાં કે, ગર્ભ પડે તો છાસમાં ડોહી પીધાથી ઉપજા રોગ દુરથાય.

કંક વાયુકોપની સંગ્રહણી ઊપર.

દ્વિક્ષાર ષટ્ કટુ પટુ વ્રજ હિંગુ દીપ્યૈઃ સ્યાતસાર લુંગ વદરે
કર સેન યુક્તઃ ॥ શ્લેષ્મા નિલ ગ્રહણિકા સુગુડઃ પ્રશસ્તો નક્ષત્ર
મુખ્ય મુખિ દીપન પાચનોલં ॥ ૧૧૦ ॥

ઓ ચંદ્રમુખી—સાજીખાર, જવખાર, સુંઠ, મરી, પીપર,
ચીત્રક, ચવક, પિપળીમુળ, સિંધાણુંસુ, સંચલ, ખીડખાર, મીઠું,
ખાગડખાર, હીંગ, અનમો; એટલા ઓપડોનું ચુર્ણને દાડમના કે
ખીજેરાના રસમાં અથવા ખોરડીની છાલના ઉકાળામાં ગોળીઓ
ખાંધરી. તે ખાધાથી કંક અને વાયુનો આડો બંધાયછ ભુખ બધારછે.

રાખ્ત સંગ્રહણીના આડા ઊપર.

ચુર્ણં ચિત્રક ચવ્ય શ્રી વિશ્વ ભેષજ નિર્મિતમ્ ॥ તક્રેળ સહિતં
હંતિ ગ્રહણીં દુઃખ કારિણીમ્ ॥ ૧૧૧ ॥

ચિત્રક મુળ, ચવક, ખીત્રકળ, સુંઠનું ચુર્ણ દરરોજ છાસમાં
ડોહી પીધાથી શુષ્ક દુઃખ દેનાર સંગ્રહણીના આડા થતા બંધ થાયછે.

આડા પેટના રોગ, ગોળાનો, હૃદય, બુખ
બેસીજવાનો, ડાભા પડખાના રોગ ઉપર.

રૂચ કાગિન મરિચાનાં ચૂર્ણ તક્રેણ સેવિતમ્ ॥ ગ્રહણ્યુદર
ગુલ્માર્શઃ ક્ષુન્માંદ્ય પિહ નાશનમ્ ॥ ૧૧૨ ॥

સંચલ, ચિત્રકમુળ, મરી; ત્રણેનું ચુર્ણ છાસમાં ડોહા પીધાથી
ઉપલા સર્વે રોગ દુર થાય.

લોહી સાથે આમના સંગ્રહણી ઉપર.

આજં પયો જલધરેદ્ર જવાલ વિલ્વ હીવેર મોચરસ કલ્ક યુતં વિપક્કં ॥
આમાનુ વંધ સહિતં રુધિરાન્વિતંચ સદ્ગોનિ હંતિ ગ્રહણિ ગ્રહણી
વિકારમ્ ॥ ૧૧૩ ॥

નાગરભોય, ઇંદરજવ, ખીલકૂળ, વાળો, સાવરીનો ચુંદર; ની
ચટણી વાટી તેથી આઠધણ્યું બકરીનું દુધ. તેથી ચોમાણ્યું પાણી
મેળવી રાંધવું. પાણી ખાલીને દુધ પીધાથી રોગ દુર થાય.

કાસ શ્વાસ ચિકીત્સા—ખાંસી અને દમ ઉપર.

અતઃ પરં કોમલ વાણિ કાસ શ્વાસ પ્રતીકાર મુદીરયામ : ॥

નિહંતિ કાસં ગુરુ પંચમુલી કૃતઃ કષાયઃ શ્વપલા સહાયઃ ॥ ૧૧૪ ॥

આ મધુર ભાપણી—લઘુ પંચમુળમાં રાંગણીમુળ, ડોરલીમુળ,
શાળવણ, પીઠવણ, ગોખરનો ઉકાળો કરી તેમાં પીપરનું ચુર્ણ નાખી
પીધાથી રોગ જશે.

બીજો ઉપાય.

ઘન વિશ્વ શિવા ગુડજા ગુટિકા ત્રિદિનં વદનાંબુજ મધ્યધૃતા ॥
 હરાતિ શ્વસનં કસનં લલને લલને વાહે મંહદયોપ ગતા ॥ ૧૧૫ ॥

નાગરમેથ, સુંઠ, હરડે; એટલા ઓપડેનું ચુણ કરી તેથી
 બેવડો ગોળ મેળવી ભારના ઠલીઆ જેટલા ગોળી કરા. તેમાંથી
 અંકેક માહમાં રાખેથી ત્રણ દિવસે ક્ષયદો થાય.

ત્રીજો ઉપાય.

આજસ્ય મૂત્રસ્ય શતંપલાનાં શતં પલાનાંચ કલિ દુમસ્ય ॥
 પક્કં સમધ્વા શુનિર્હતિ કાસં શ્વાસંચ તદ્વત સત્ત્વલં વલાસં ॥૧૧૬॥
 અકરીનું મુત્ર ૪૦૦ તોલા, બેહેડાનું ચુર્ણ ૪૦૦ તોલા મેળવી રાંધવું.
 મુત્ર બળીને પાક થાય તેમાંથી ત્રણદિવસ આધારી ઉપયોગ રોગગ્નયકે.

આંશી, હરેશ, તાવ, સળકમ, ગોળો, ક્ષય ઉપર.

આર્દ્રાં દર્ધં તુલા ગુડા દપિ તથા હર્ષમ્બંચ કુસ્તુંબરી ॥ દીપ્યા
 યોજ રણ ત્રિજાત જલદા દેત ત્પદેશુક્તિતઃ ॥ લેહો રત્ન કલે
 તૈવૈવ કથિતઃ પ્રાણ પ્રિયા યામયા કાસાર્શોજિવર પીનસ શ્વય થુરુક
 ગુલ્મ ક્ષય ધ્વંસન ॥ ૧૧૭ ॥

આદુ અને ગોળ બસો બસો તોલા; ધાણા, અજમા, લોહ-
 બસ્મ, જીરું, તજ, જવંત્રી, એલચી, નાગરમેથ; એ નવ જાણસો
 બમે તોલા લઈ સર્વેથી ચોમાણા વજનને પાણી નાખી ઉકાળવું પાણી
 બળવાથી પાક થશે. તેમાંથી દરરોજ ખાવું. આ રત્નકળાવંતી,

તું મને પ્રાણથી વધારે પ્રિય છે, માટે આ આર્દ્રકાવલેહપાક તને હું
ખતાવું છું તેથી ઉપજા રોગનો જરૂર નાશ થાય છે.

ખાંશી, દમ ઉપર.

રાસ્ના વલા પદ્મક દેવદારુ ફલત્રિક ઝ્યૂષણ વેલ્ચૂર્ણ ॥ ચિંતામણિઃ
ક્ષૌદ્રયુતો પપ્ત્નઃ શ્વાસાંશ્ચ કાસાંશ્ચ નિરાકરોતિ ॥ ૧૧૮ ॥

ચિંતામણી સુરણમાં રાસ્ના, ચિકણામુળ, પદ્મકાષ્ઠ, દેવદાર,
હરડે, ખેહડા, આંખળા, મુંઠ, મરી, પીપર, વાવડિંગ; એટલાનું સુ-
રણ મધ અને ધીમાં કાજવીને ચાટવાથી કાષ્ઠનો નાશ થાય છે.

શખ્ત દમ ઉપર.

વાસા હરિદ્રા ધનિકા ગુડૂચી ભાર્ગી કળા નાગર રિંગળીનામ્ ॥
કાથેન મારીચ રજોન્વિતેન શ્વાસઃ ક્ષયં યાતિન કસ્યપુંસઃ ॥ ૧૧૯ ॥

અકુંલસો, હલદ, ધાણા, ગુળવેજ, બારંગમુળ, પીપર, મુંઠ,
રીંગળામુળ; એટલા આપડોનો ઉકાળો કરી તેમાં મરીનું સુરણ
ત્રણગાલ મેળવીને પીવાથી સર્વેનો દમ ખસેશે.

એક પહોરમાં ખાંશી બંધ થશે,

તુલ્યા લવંગ મરિચા ક્ષફલ ત્વચઃ સ્યુઃ સર્વેઃ સમોનિ ગદિતઃ
સ્વદિરસ્ય સારઃ ॥ વઘ્નુલ વલ્કલ કપાય જુષંચ તુર્ણાં લસા નિહંતિ
વાટિકા ધટિકાષ્ટકાંતેઃ ॥ ૧૨૦ ॥

લવંગાદિ ગુણિકામાં લવંગ, મરી, ખેલુડા; એટલા ઓપડોનું ચુરણ સરખે ભાગે કરી, તેને ખેર અને આવળગી છાલના ઉકાળાના સાત પુટ આપી સુકવવું. છેલ્લો પુટ આપી વટાણા જેટલી ગોળીઓ બાંધી મોહમાં અઢેક રાખી રસ ગળવાથી ખાંસી દુરત બધ થશે.

સલકમ, આંખના રોગ, કાંતિનારા, હુઈઆનો રોગ,

ઝાડા, ભુખ બેસીજવાનો રોગ, ખાંસી, દમ ઉપર

વાતં નિર્દલય ન્કફં કવલય નુન્મૂલ યન્પીતસં દૃષ્ટિ નિર્મલય
ન્પ્રમાં પ્રવલય ન્દ્રોગ મુત્સારયન્ ॥ નિઃશેષં જઠરા મયં પ્રશમ
યન્નુદિપય ન્પાવકં કાસ શ્વાસ નિરાસમા ધનમસૌ વિશ્વા કષાયઃ
સ્મૃત : ॥ ૧૨૧ ॥

ઓ સુંદરી—સુંઠનો ઉકાળો પીધાથી વાધુ, કફ, ઇલાદી ઉપલા રોગ દુર થાય છે.

ઉપલા રોગ વિશે બીજે ઉપાય.

રૂપં કીટક્ કમલ વદને નુઃપુરેસૌ ગિરે સ્પાત્સંબુદ્ધિઃકા મધુર
વચ્ચને કાગ્નિ વીજસ્ય પૃષ્ઠા ॥ કસ્યકાથઃ શ્વત્તન શમનો વલમે નેતિ
પૃષ્ઠા વિદ્વદ્વંદ્યા દ્રુતમ વિદત્સોત્તરં નાગરસ્ય ॥ ૧૨૨ ॥

ઓ કમળવદને—સુંઠનો ઉકાળો પીધાથી રૂપ અને શબ્દોનું સંબોધન કેલેવું થાય ? ખુબસુરત સરખું રૂપ, સંબુદ્ધિ, મધુર ભાષણ થાય, કેમકે તેમાં અંતર્લાપીકા ગુણ છે.

ખાંસી, દમ ઉપર.

કટુ તૈલેન સંયુક્તો ગુડાયાવજ સેવિતઃ ॥ તાવજ શ્યતિ કિં
શ્વાસઃ પીયૂષ મધુરાધરે ॥ ૧૨૩ ॥

ઓ પીયુષ મધુરાધરે—જ્યાંસુધી રાધ, તત્ત્વનું તેજ અને ગોળ
સરખા વજને મેળવીને ચાટ્યું નથી ત્યાહસુધી શ્વાસ જાય છે સું ?

બીજે ઉપાય.

સેવિતં મધુ સ્ખંડામ્યાં ચૂર્ણં મરિચ જંયાદિ ॥

કિમર્થં ક્રિયતોચ્ચિંતા શ્વાસ કાસ પરાજિતૈઃ ॥ ૧૨૪ ॥

મરીનું ચુરણ, મધ, ખડી શાકરનો બુદો; એ વળે સરખા વજને
મેળવીને ખાધાથી દમના દુઃખે કંઠાળેલા માણસે રોગ ન જવાની
ધારતી ર્યા માટે રાખવી.

ત્રીજે ઉપાય.

અયિ રત્નકલે નીલ નલિન છદને ક્ષણે ॥

સિંહીં કષાયઃ સકળઃ કાસગ્રાસકરઃ ક્ષણાત્ ॥ ૧૨૫ ॥

ઓ રત્નકળા—ડારણીના ઉદાળામાં પીપરનું ચુરણ મેળવી પીધાથી
એક પળમાં ખાંસી દુર થાય છે.

ચોથો ઉપાય.

પિપ્પલી પિપ્પલીમૂલ વૈષ્ણિક મહોષધૈઃ ॥

મધુના સવિતૈઃ કાસઃ પ્રશમ્યતિ કુતૂહલાત્ ॥ ૧૨૬ ॥

પીપર, પીપરીમુળ, ખેહડા, મુંક; એ સર્વેનું ચુરણ મધમાં ચાટવાથી
સેહેજ ખાંસી દુર થાય.

પાંચમો ઊપાય.

રાવણસ્ય સુતો હન્યા ન્મુલ વારીજ ધારિતઃ ॥

શ્વાસનં કસનં વાપિ તમિવા નિલ નંદનઃ ॥ ૧૨૭ ॥

ઓ સુંદરી—જેમ હરમાને અક્ષ નામે રાવણનો છોકરો માર્યો તેમ
અક્ષ નામે બેહેડું મોહમાં રાખી તેનો રસ ગળવાથી કાયદો થાયછે.

છઠ્ઠો ઊપાય.

અપિ પ્રાણ પ્રિયે જાતિકલ લોહિત લોચને ॥

શૂંઠી માર્જી કૃતઃ કાથઃ શ્વાસ ત્રાસાય પાયયેત્ ॥ ૧૨૮ ॥

ઓ પ્રાણ પ્રિયે— સુંઠ, બારંગમુળનો ઉકાળો પીવો.

સાતમો ઊપાય.

અસ્તિ પ્રાણપતે મમ પ્રિયતમા કંદર્પ લીલા સત્ત્વી કાસ
કૈશવશા દત્તીવ કશતાં પ્રાપ્તાસ્તિ સાસાંપતમ્ ॥ તસ્યા સ્ત્વં કથયો
પચાર મધુના ક્ષોદ્રાનવિતં દીયતં વિશ્વગ્રાંથિ કળા કલિદ્રુમભવં ચુર્ણ
ચકોરે ક્ષણે ॥ ૧૨૯ ॥

ઓ પ્રાણપત્ની—મહારી એક કંદર્પજીના નામે બહેનપણી ખાંશીથી
બેગર થઈ તવાઈ ગઈછે, માટે દોષ ઉપાય કહ્યો. લોહિંબરાને કહ્યું
ઓ ચકોર નેણા વાળી સુંઠ, પીપળીમુળ, બેહેડાનું ચુરણ કરી
મધમાં ચઠાડ એટલે તરત બસશે.

આઠમો ઉપાય.

સેયુક્તં ગુડ સર્પિશ્યાં ચુર્ણં ત્રિકટુ સંભવમ્ ॥

નિહંતિ તરસા કાસાં સ્ત્રાસાનિવ સતાંહરિઃ ॥ ૧૩૦ ॥

સુંઠ, મરી, પીપરનું ચુરણ ગોળ અને ધી મેળવી આઠવાથી ક્ષાયદો થાય; જેમ ભગતોનું દુઃખ આયાળુ ધન્યર હરેછે તેમ.

નવમો ઉપાય.

एक एवार्द्र करसः समधुः श्वासकासजित् ॥

रति वल्लभ चापेय चापचारु कलेवरे ॥ १३१ ॥

ઓ સુંદરી—આદાના રસ અને મધ મેળવી આઠવું.

દશમો ઉપાય.

शृंगवेर रसो येन मधुना सहसेवितः ॥

श्वास कास भयंतस्य नकादाचि त्कशोदरि ॥ १३२ ॥

આદાના રસમાં મધની આશણી કરી આઠવાથી જડમુળથી આંશી કે દમ જાય અને બુખ જાગેછે.

અગ્રીયારમો ઉપાય.

पुलो मजा वल्लभ सुनु पत्नी तातात्मभू शेखर वाहनस्य ॥

सौंदर्य दरी कृत रामरामे कषाय कःकास समीर सर्पः ॥ १३३ ॥

ઓ સુંદરી—પુલોમળ એટલે ધંદ્રાણીનો ધણાધંદ્ર તેનો છોકરો ઉપેંદ્ર તેની બેરી બક્ષી તેનો આપ સમુદર તેનો છોકરો ચંદ્ર જેના મસ્તકે સોમિછે તે મહાદેવ તેનું વાહન (વૃષ) નામે અકુંશાનો ઉકાળો પીધાથી જેમ સર્પ વાડુ બધેછે તેમ આંશીના નાશ થાયછે.

આરભોડિયાય.

અયિ તાલફલ સ્તનિ રત્ન કલેવૃષ વારિ પિવે ન્મધુ મત્કસને ॥
 નવદામિ કદાપિ વુધાધિપતે રિદમૌષધ મૌષધિ નાથમુલિ ॥ ૧૩૪ ॥

ઓ રત્નકળા—ખાંસી અને દમ ઉપર અડુંશાનો ઉકાળો અથવા તેનો અંગરસ પીવો. ઓ ચંદ્રમુખી એ ઓપડ હાંડાદિકને પણ કેહેનાર નહતો.

તેરમે ઊપાય.

ફલત્રય છિન્ન રૂહાહુતા શ રાસ્ના કમિધ્વાંસિ કટુ ત્રયાણામ્ ॥
 ચુર્ણં સમાંશં સિતયા સમેતં કાસં જયેન્નાત્ર વિચારણીયમ્ ॥ ૧૩૫ ॥
 હરડે, ખેહડા, આંબળા, ગુળવેલ, ચીત્રકમુળ. રાસ્ના, વાવડીંગ, સુંઠ, પીપર, પીપળીમુળ; એટલાનું ચુરણ સરખે વજને કરવું, તેમાંથી થોડુંક ચુરણ અને તેથી બમણી શાકર મેળવી આધાથી જરૂર ફાયદો થશે.

આમવાયુ ચિકિત્સા. ઝાડા તથા શુળ રોગ ઊપર.

દશમૂલ કષાય મિશ્રિ જંવાલલન વિશ્વ કષાય મિશ્રિતંવા ॥
 પ્રપિવે ત્કાટિ કુક્ષિ વસ્તિશૂલે ઘ્રુવમેરંડ ડ્વમેક મેવતૈલમ્ ॥ ૧૩૬ ॥
 ઓ લલના—સાળવણ, પીઠવણ. રીંગણીમુળ, ડોરલીમુળ, ગોખરમુળ, ખીલમુળ, ટાકલીમુળ, ટેટુંમુળ, શીવણીમુળ, પાડલીમુળ; એવો રીતે દશ મુળોના અથવા સુંઠના ઉકાળામાં એરંડાનું તેલ મેળવી પીધાથી પાસળા ઇલાદી જગાએ થતો શુળાદિ રોગ દૂર થાય.

બીજો ઉપાય.

રાસ્ના મૃતા નાગર દેવદાસ્ પંચાધિ યુગ્મેદ્ર યયૈઃ કપાયઃ ॥

સ્ત્રુક તૈલેન સમન્વિતોયં મેત્તામ્ભેદાંમ સમીરણસ્ય ॥ ૧૩૭ ॥

રાસના, ગરોળ, સુંઠ, દેવદાર, ઇંદરજવ, અને ઉપર લખેલા દ્ય મુળના ઉકાળામાં એરંડાનું તેલ મેળવી પીધાથી ઉપરો રોગ દુર થશે.

ત્રિજો ઉપાય.

વિલાસિની વિલાસેન વિલાસી હૃદયં યથા ॥

તથા ગુડૂચી વિશ્વેન હરે દામ સમીરણમ્ ॥ ૧૩૮ ॥

ઓ વિલાસિની—સ્ત્રીના વિલાસે નમ વિલાસી પુરુષોના મનનું હરણ થાયછે; તેમજ મુળવેલ અને સુંઠના ઉકાળો રોગ હરેછે.

નેત્ર રોગ ચિકિત્સા. આંખના લોહીવિકાર ઉપર,

સમ્ય કિલ્બિનાશ્ચ ગણજરસે કાનનોત્યાઃ કુલિત્યાશ્ચૈલે સ્થા
પરિહત તુષાઃપ્રોઢ સીમંતિનોભિઃ ॥ સૂક્ષ્મં પિષ્ટાઃ પટુરસ નિશા ચુર્ણ-
પુર્ણાઃ ક્ષપાયાં ચક્ષુર્લિપ્તા સ્થિર વિકૃતિં સંહરંતિ ત્ર્યહેણ ॥ ૧૩૯ ॥

કુલિત્યાકે રાત હુલગે અથવા કુલ્યાની પોટલી કપડામાં આંધી
અકરીના મુલમાં રાંધવી. તે પછી ઝીણી વાટી તેમાં મિંધાળુ, મેળ, અને હળદુનું ચુરણ મેળવી રાતના આંખો ઉપર ત્રણ દિવસ લેપ કરેથી કાયદો થશે.

ખીજે ઉપાય.

લોલિંબરાજ કવિનાવ નિતાવતંસ શિયોરમુખ્ય કથિતોસ્તિ
કિમૂપયોગઃ ॥ એતસ્ય પલ્લવ રસાત્સમધોઃ કિમન્યત્ દૃગ્વ્યાધિ માત્ર
હરણે મહિલા પ્રગળ્યે ॥ ૧૪૦ ॥

એક બેરીએ પોતાની બહેનપણીને પુછ્યું કે એ બહેન—લોલિંબ-
રાજ કવીએ શેકટાના ઉપાય શું બતાવ્યોછે ? તેણે જવાબ આપ્યો કે
એ મહિલાએ ગળ્યે તેના પાળાના રસમાં મધ મેળવી આંખમાં
આંજન કરેથી સર્વે રોગ દૂર થાયછે. ખીજે ઉપયોગ નથી.

તિજે ઉપાય.

જયતિ મારુ ત પિત્તકર્ફેઃ કૃતાંબહ ધામપિ લોચનયો વ્યથામૂ ॥
નયનયો વિંહિતો મધુના ન્વિતેવ્રહ્મ પલ્લવ પલ્લવજોરસઃ ॥ ૧૪૧ ॥

અગાઉ કહેલા શ્લોકની રીતે શેકટાના પાળાના રસમાં મધ મેળવી
આંખમાં નાખવાથી વાયુ, પીત અને ક્ષ્મના સર્વે રોગ દૂર થાય.

ચોથો ઉપાય.

કુવલય નયને ડર્જુનં કફોબ્ધેઃ સહસિ તયા શુનિશચરી કરીતિ ॥
પ્રિયકર મિવ કામિની ન વોઢા લઘુ કુચશાલિ નિવક્ષસિ
પ્રત્યુક્તમ્ ॥ ૧૪૨ ॥

એ કમળનયને—સમુદ્રશીંગુ અને ખડીયાકર બેહુને ત્રીણું ખસીને
આંજવાથી કુલાં ધત્વાદિ આંખના રોગ દૂર થાય.

રાત આંધલાનો ઊપાય.

નિરાકરોતિ નક્તાંધ્યં ગોશ કૃત્સહિતાકૃણા ॥

રમણી રમણસ્યેવ બલં ભૂક્ત્વા પુનઃપુનઃ ॥ ૧૪૩ ॥

ગાયના છાણુનો રસ ગાળીને તેમાં પીપર ધસવી તેનું અંજન કરેથી રાતઆંધલાનો રોગ દૂર થાય.

આંખમાં ડુલાં પડવાનો ઊપાય.

શ્યામે શ્યામે પ્રિય શ્યામે શ્યામા બોધિત માનસે ॥

શૂલં શમયતિ ક્ષિપ્રં માક્ષિકો માક્ષિકાન્વિતઃ ॥ ૧૪૪ ॥

ઓ શ્યામા— સોનામુખી નામે ઉપધાતું છે તે મધમાં ધસીને અંજન કરેથી ડુલાં દૂર થાય.

આંખોના સર્વે રોગ ઊપર.

इति निगदित मार्यैः सेव्यमाना विधत्ते निशि समधु घृतादया
दृग्विकाराप कर्षम् ॥ अपिनभवति मुग्धे ते स्वसाहो किमग्र्या जंनय
तिवति कस्मा द्वैपरीत्यं परंतु ॥ १४५ ॥

અકારાદિકાએ કહેલું છે કે હરડા, બેહેડા અને આંખોનાં ચુરણ મધ તથા ધીમાં મેળવી રાતના આઠવાથી આંખોના રોગ દૂરથાય.

કમળો અને પાંડુ રોગનો ઊપાય.

त्रिफला वृष भूर्निव तिक्ता दार्व्य मृता कृतः ॥

કાથો મધુ સમાયુક્તઃ કામલા પાંડુરોગ જિત ॥ ૧૪૬ ॥

હરડા, બેહેડા, આંમળા, અડુંશાના પાંત્રા, કરીઆનું, કકું,
દાર હલદ, ગરોળના ઉકાળામાં મધ મેળવી પીધાથી રોગ દૂર થાય.

કમળાનો ઊપાય.

દેવદાલી ફલરસો નસ્યતો હંતિ કામલાં ॥

સંદેહો નાત્ર સ પલ્લનીલોત્પલ વિલોચને ॥ ૧૪૭ ॥

દેવડાંગરીના ફળ એટલે ચણોટીના રસ નાકમાં નાખવાથી
પીળો કક વહીને ઉપલો રોગ જરૂર દૂર થાય.

બીજો ઊપાય.

ગિરિમૃદ્ધા ત્રિરાત્રિણા મંજનં કામલાપહં ॥

इदं यदि भवेन्मिथ्या शपथस्तूत वांगने ॥ ૧૪૮ ॥

કટકી અથવા સોનાધેર, આંમળું, હળદનો ગાંદીઆ: એટલાને
પાણીમાં ઘસી અંજન કરેથી તેનો ગુણ વ્યય કદાપી જાય નહીં.

ત્રીજો ઊપાય.

अये मनोज्ञ कुंडले स्फुरन्मुखेंदु मंडले ॥

गवां पयः सनागरं प्रिये निहंति कामलाम् ॥ ૧૪૯ ॥

આ પ્રિયે—ગાયના દુધમાં સુંઠ કે આંમળાનું ચુરણ મેળવી
પીધાથી ઉપલો રોગ દૂર થાય.

સ્ત્રીરોગ ચિકિત્સા.

जैरीन पिशाप्पनी जगाये तथा शुण उपर.

पिचु मंद रसेन मिश्रितैः पिचु मंदानिल शत्रुबीजकैः ॥

घटिता वाटिका भगांतरे भगशूलस्य शमाय धारयेत् ॥ ૧૫૦ ॥

કડવા લિંબડાના ફળ અને એરંડી બેહુને લિંબડાના રસમાંવારી લિંબુ
એટલી ગોળી કરી પિશાબની જગામાં રાખવાથી શુભ દુર થાય.

બીજો ઉપાય.

તરૂણ્યુત્તરણી મૂલં છાગી સાર્પિં સમન્વિતમ્ ॥

શીવ શસ્ત્રાભિધાં વાધાં યોનિસ્થાં હંતિ સત્વરમ્ ॥ ૧૬૧ ॥

ઓ તરૂણી—ઈંદ્રાવણીના મુળ બકરીના ધીમાં ધસીને પિશાબની
જગામાંહિંથી લેપ કરેતો શુભાનો રોગ દુર થાય.

ઐરીનું દુધ વાતાદિક રોગે બગડવાથી ઉપાય.

ગોપિ વૃકી દારૂ કિરાત મૂર્વા તિક્તા મૃતા વિશ્વ ધનેંદ્ર જ્ઞાનામ્ ॥

કાથોય મુક્તો મૃગલોચનાનાં દુષ્ટસ્ય દુઘસ્ય વિશોધનાય ॥ ૧૬૨ ॥

ઉપજસુજીને શંખતળ પણ કહેછે તે, પહાડમુળ, દેવદાર, કરીયાતું,
તજ, કડું, ગરોળ, સુંઠ, નાગરમોથ, ઇંદરજવ; એટલા એપડોનો
ઉકાળો પીધાથી ધાવણાનું દુધ શુદ્ધ થાયછે.

ઐરીને પીશાબમાં જતી ધાત અથવા

ધુપણીના રોગ ઉપર.

કટં કટેરી રજસાબ્દ વાસા મુનિંવ્ર મહ્યી તિલજઃ કષાયઃ ॥

સૌદ્રાન્વિત શ્વંચલ લોચનાનાં નાના વિધાનિ પ્રદરાણિ હન્યાત્ ॥ ૧૬૩

દાર હલદ, રસાંજન એટલે દાર હળદને બકરીના દુધમાં રાંધેલું,
નાગરમોથ, અડુંશાના પાંત્રા, કરીઆતું, ભીનામો અથવા ચિત્રક,

તત્ત્વ; એટલા ઓપડોનો ઉકાળો કરી પીધાથી લાલ અથવા સફેદ
ધુપણી અનેક પ્રકારે હોય તો દુર થાય.

ખીજે ઉપાય.

કુલવ યદલ નેત્રે તંદુલિ યસ્યમૂલં રસ જમપિસમાંશં મેષજ દ્વંદ્વ
મેતત ॥ હિમ કરમુખિ યુક્તં તંદુલાં મોમધુમ્યાં પ્રદર દર મુદીર્ણં
સુંદરીણાં નિહંતિ ॥ ૧૧૪ ॥

ઓ ચંદ્રમુખી—તાદળખની બાજીના મુળ, રસાંજન એટલે
દારહલદનું ચુરણ બકરીના દુધમાં રાંધેલું, બેહું સરખે બાગે બાતના
ઓશામણમાં ધસી મધ મેળવી પીધાથી ધુપણીનો રોગ દુરથાય.

તીજે ઉપાય.

અયિ સરોરૂહ સોદર લોચને રસજ તંદુલ કાંપ્રી ભવં રજઃ ॥
સમધુ તંદુલ વારિણિ વારયે ન્મૃગદશાં પ્રદરં પ્રદરં દ્રુતમ્ ॥ ૧૧૫ ॥

ઓ પ્રિયે, ઓ સરોરૂહ સોદરલોચની—બાતનું ઓશામણ અને
મધ મેળવી પીધાથી દશ તરેહની ધુપણી દુર થાય.

ઝેરીના અટકાવ છુટવા અને ગર્ભ

પાડવાનો ઉપાય.

મૂલં ગવાક્ષ્યાઃ સ્મર મંદિરસ્થં પુષ્પાવરોધસ્ય વધં કરોતિ ॥
અભર્તૃકાણાં વ્યભિચારિણિનાં યોગો યમેવ દ્રુત ગર્ભપાતે ॥ ૧૧૬ ॥

કડવા ઇંદ્રાવનનું મુળ પિશાખની જગામાં રાખે તો જ
ઝેરીના અટકાવ બંધ થયો હોય તે છુટી દર મહિને અટકાય; પણ
ધણી વગરની કે કસાણ રાખેતો તેને ગર્ભ નબંધાતાં સેહજાધથી પડે.

ઐશીઆને સેહેલાઈથી જણવા માટે અને ગર્ભવાનને
થતી ઉલટી બંધ થવાનો ઉપાય.

મધ્વા જ્યયષ્ઠીં મધુલુંગ મૂલં નિપીયસૂતે સુમુલ્લી સૂતેન ॥

સતંદુલામઃ સિતધાન્ય કલ્ક પાના દ્વમિર્ગચ્છાતિ ગર્ભિણીનાં ॥ ૧૬૭ ॥

મધ, ધી, લેઠીમધ, ખીજોરાનું મુળ; એટલાનું ચુરણ એકઠું મે-
ળવીને ચટાડવું, એટલે ગર્ભવાન સ્ત્રી સુખેથી ખાળકનો જન્મ આપે.
ગર્ભવાન ઐશીને ઉલટી થતી હોય તો ધાણા અને ખડીશાકરનું ચુરણ
ખાતના આશામણમાં મેળવી પીધાથી ઉલટી બંધ થશે.

ગર્ભવાન, જણેલીને કે ખાળકને લોહી પડતું હોય,

તથા આમાતિસારના ઝાડા, કે ઉલટી,

તાવ, આંશી ઉપર.

અલ્લાબ્દાં બુદ્ધ યાલ્વ મૃત વિષવલ્લા રેણુદુ સ્પર્શ શીતં ગર્ભિણ્યાઃ
સૂતિકાયા અપિ રૂધિર રૂગામાતિસાર જ્વરઘ્નં ॥ મુસ્તા શૃંગી વિષાણાં
પ્રશમયતિ રજઃ સેવિતં ક્ષૌદ્ર યુક્તં બાલાનાં વાંતિ કાસ જ્વર માતિ
વિષજં ક્ષૌદ્ર યુક્તં રજોવા ॥ ૧૬૮ ॥

ધાણા, નાગરમાય, સફેદ વાળો, કાળો વાળો, કુહવાડીઓ, ગરોળ,
અત્રસની કળો, ચીકણામુળ, પીત્તપાપડો, ધમાસો; એટલાં આપડો
કુટ્ટીને રાતના ભીજવીમુકવાં, સહવારે ચોળી મસળીને વચ્ચગાળ કરી
તેનું પાણી પીધાથી ગર્ભવાન તથા જણેલીને પડતું લોહી તથા આ-
માતિશારના ઝાડા, તાવ દૂર થશે.

નાગરભાથ, કાંકડશીંગી, અતલસની કળી; એ ત્રણેનું ચુરણ મધમાં મેળવી બાળકને ચટાડવાથી ઉલટી, ખાંશી, તાવ દૂર થાય; અગર અતિવિષનું ચુરણ મધમાં ચટાડવાથી ક્ષયદો થાય.

બાળકોને અતિશારના આડા ઉપર.

કુમારાતિસારે કષાયઃ સમંગામદા સારિવા લોધ્ર જક્ષોદ્ર યુક્તઃ ॥
મદા લિલ્વ લોધ્રેભ કૃષ્ણાં બુજો વા કષાયા વલેહી તથા ક્ષોદ્ર
યુક્તૌ ॥ ૧૬૯ ॥

લાળળું, ધાયટીના ફુલ, શેખરેળ કે કાવળી, લોધ્ર; એ ચાર જાણે
૧-૦૧ તોણો લઈ ઉકાળો કરી તેમાં મધ મેળવી પીવો. તથા ધાયટી-
ના ફુલ, ખીચકું, લોધ્ર, ગજખીપર, વાળો; એટલાનું ચુરણ અથવા
ઉકાળો કરી તેમાં મધ મેળવી પીવું.

બાળકોને તાવ, આડા, આફળ, ખાંશી, ઉલટી ઉપર.

કૃષ્ણા રુષ્ણા મુસ્તક શુગિકાણાં તુલ્યેન ચુર્ણેન સમાક્ષિકેણ ॥
જ્વરાતિસારઃ પ્રશમં પ્રયાતિસ શ્વાસ કાસઃ સર્વામિઃ શિશૂનાં ॥ ૧૬૦
ખીપર, મજીઠ, નાગરભાથ, કાંકડશીંગી; ચારેનું ચુરણ મધમાં ચાટવું.
વધારે ઊપાયો.

વિદ્વલ્લભ લોલિવનૃપતે વામિવલીશતઃ ॥

ન તૃપ્તિ મધિ ગચ્છામિ પુનઃ કિંચિ નિરુપય ॥ ૧૬૧ ॥

વિદ્વલ્લભ લોલિવનૃપતે આપણી દુર્લભવાણી સાંભળી હું અબ-
જાની તૃપ્તિ નથઈ માટે વધારે ઉપાય બતાવો.

ક્ષય રોગ ઊપર.

ક્ષયોત્પત્તિં વિનાશાય સિંહાસ્યઃ સેવ્યતાં સદા ॥

બહનામસ્ય વિશ્વાસો જાતઃ કમલ લોચને ॥ ૧૬૨ ॥

ઓ કમળ નેત્રે—ક્ષય રોગનો ત્યાર ભાંગવાને અડધાનું સેવન ઉકાળા અથવા અગરસે ઘણા દીવતા સુધી કરવું. તેનો અનુભવ ઘણાઓએ મેળવી નિરોગી થયા છે. જેમ દલિદ્ર આવ્યાથી નૃસિંહનું સેવન હમેશા કરે છે તેમ.

ખીજા ઉપાય.

અયિ સુંદરિ સુંદરાનજે રુચિરાયાં ગત રંગલોચનૈ ॥

નવનીત મધૂ પલાશના હુદુરાજસ્ય ભવે ત્ક્ષયક્ષયઃ ॥ ૧૬૩ ॥

ઓ સુંદરી—માખણ, મધ, ખડીયાકરનું સુરણ મેળવીને ચાટવાથી અંદ્રમાનો પણ ક્ષય નથી ! ત્યારે માણસોનો જામ્ય તેમાં થું સંધે તે વિશે (નવનીતમદોઃ પળાશાનાત્) રસોડો લખેલા છે. તેનો અરથ માખણ, મધ અને માંસ લખેલું છે; પણ માંસ કાચું નખવાય માટે સંધેલું માંસ અથવા તેના ઉકાળામાં મેળવીને પીવું.

નાશુર ઇત્યાદી વિધિના રોગ ઊપર

અયિ કોમલ કુંતલા કલી દિલસન્માલયતિ કામનો હરે ॥

ત્રિફલા જન્નિતઃ કષાયકઃ સહિતો ગુગુલુના વ્રણં જયેત્ ॥ ૧૬૪ ॥

હરડા, ખેડેડા, આંમળાના ઉકાળામાં શુદ્ધ કરેલો ગુગળ મેળવી પીધાથી, નાશુર બગંદરના સર્વે રોગ દુર થાય.

અતિશે જડા માણસ થવાના મેદો રોગ ઊપર.

મદરજ્વર કારિના મધેયે રસિકે રત્ન કલે પ્રભાતકાલે ॥

શિશિરાંતુ પિવન્મધુપ યુક્તં ગણનાથોપિ ભવેત્કિલાસ્થિ શેષ ॥ ૧૬૫ ॥

ઓ રસિકા—સહવારે શિતળ પાણીમાં મધ મેળવીને દરરોજ પીધાથી મેદોરોગે માણસ જડો થયો હોય તો પાતળો થાય.

કર્મના જીવડાનો કૃમિ રોગ ઊપર.

ત્રિકટુ ત્રિફળા કલિંગ નિંત્ર ત્રિવૃદુ ગ્રાસ્ત દિરોદ્ભવઃ કષાય ॥

પશુ મૂત્ર સમન્વિતો નિપિતઃ કૃમિ કોટી રપિહંતિ હંતવેગાત ॥ ૧૬૬ ॥

મરી, સુંઠ, પીપર, હરડા, ખેહુડા, આંમળા, ઇંદરજવ, કડવા લિંબડાની છાલ, તેડ અથવા વાવડીંગ, ઘોડાવજ, ખેરની છાલ; એટલાના ઉકાળામાં ગાયનું મુત્ર મેળવી પીધાથી શરીર કે કોઠામાં થતા કર્મના જીવડાનો રોગ દૂર થાય.

મોહુડું પાકવા ઊપર.

જાતિ પ્રવાલ ત્રિફલાય વાસ દારુ ત્રિયામા મૃત ગોસ્તનીનામ્ ॥

કષાયકઃ ક્ષૌદ્ર યુતો નિહંતિ મુલ્લ સ્ય પાકે મુલ્લ પંકજસ્થા ॥ ૧૬૭ ॥

જાંઘના પાત્રાં, હરડો, ખેહુડા, આંમળા, ધમાસો, દારૂ હળદ, ગરોળ, કાળી દરાખ; એટલા આષડોના ઉકાળામાં મધ મેળવી ડોઝળા કરી મોહમાં ફેડકા આવી પાકવાનો રોગ દૂર થાય.

પરમા ઊપર.

સ્ફુરત્સૂદરો દાર મંદાર દામ પ્રકામા ભિરામ સ્તન દ્વંદ્વમધ્યે ॥

હરિદ્રા રજો માક્ષિકાભ્યાં વિમિશ્રઃ શિવાયાઃ કષાયઃ પ્રમેહા
પહારિ ॥ ૧૬૮ ॥

આમળાના ઉકાળામાં હલદનું ચુરણ અને મધ મેળવીને પી-
ધાથી પરમેા દુર થાય.

બીજે ઊપાય.

પટમ વર્ણમણોજ્જ વિલોઅણે સદિતિ સહા મળમોહન જોધણે ॥

જય હમેહ ગણં અમુ આરસો મહુજુઓધ હરી હરિણં પ્રિયેઃ ॥

ષદ્મવર્ણ મનોજ્ઞ વિલોચને શસિ સિદ્ધ મનમોહન યૌવને ॥

જયતિ મેહગણં અમૃતા રસો મધુયુત ઇવ હરિ હરિણં પ્રિયેઃ ॥ ૧૬૯ ॥

ઓ પ્રિયે—ગરોળના રસમાં મધ મેળવીને પીધાથી નેમ સિંહ
હરણનો નાશ કરેછે તેમજ પરમાનો નાશ થાયછે.

ત્રિજે ઊપાય.

સમધુ ચ્છિન્ના સ્વરસો નાનામેહ નિવારણમ્ ॥

વદંતિ મિષજાઃ સર્વે શર વિંદુ નિમાનને ॥ ૧૭૦ ॥

ઓ સુભાનના—ગરોળના અંગ રસમાં મધ મેળવી પીધું, કેમકે
તે શર્વેશ્વરનું ખીંદુછે.

શરીર સડાના મોટા વાતપિત્ત રોગ ઊપર.

રતિકેલિ કલા કુશલે વિલસ દ્વલયે મલયેન સમાન કુચે ॥

અમૃતા વ્રતતીરુનુ તૈલવતી દલયે દાનિલાસ મુદારત્તરમ્ ॥ ૧૭૧ ॥

ગરોળના અંગ રસમાં એરંડુ તેલ મેળવી દરોજ પીધાથી
ગમેતેટલો દુઃખદાયક રોગ હથે તોપણ દુર થશે.

બીજે ઊપાય.

મધુત્યારુણા ગોપિકા દેવધૂપૈઃ શૃતં વાત રક્તા પહં પિંડં તૈલં ॥
કષાયઃ સહૈરંડ તૈલેન પીત સ્તથૈરંડ સિંહાસ્ય વત્સાદનીનામ્ ॥ ૧૭૨ ॥

મહવડાના ઝાડ ઉપરનું મીણ, મજક, ઊપળસુળી અને રાજ;
એટલા ઓષડોનું ચુરણ તેલમાં રાંધીને મજમ કરવો; તેમાંથી
દરોજ મરદન કરેથી સડતું શરીર અટકી ચામડી સુદૃઢાણી થાય.
એરંડમુળ, અડુશો, ગરોળ; એ ત્રણેનો ઊકાળો કરી તેમાં એરં-
ડુ તેલ મેળવી દરોજ પીધાથી ઉપલો રોગ દુર થશે.

તૃષા, શોષ અને ત્રણે રોગની ઉલટી ઊપર.

રુગ્લાજાબદ વટ પ્રરોહ મધુકૈર્મધ્વન્વિતૈ કલ્પિતાં પ્યુગ્રામાશુ
તૃષં મૃશં પ્રશમયે દાસ્યાંતર સ્થાવટી ॥ એલા લાજ લવંગ નાગચપલા
સ્ત્રી કોલ મજ્જાંબુદ શ્રીચંદં મધુચંદં યુક્ પ્રશમયે દ્વાંતિં ત્રિદોષો-
દ્ભવામ ॥ ૧૭૩ ॥

કુલીનજન, બાતળી ધાણી, નાગરમોય, વડની જઠાના કુમળા
અંકુર, જોડીમધ; એટલી જણસોનું ચુરણ કરી તેની ગોળાઓ
મધમાં બાંધવી. તેમાંથી એક બે મોહમાં રાખી રસ ગળવો. એલચી,
બાતળી ધાણી, લવંગ, નાગકેશર, પીપર, ધડુલા, ખોરના ઢળીઆનો
મગજ, નાગરમોય, લાલ ચંદન સર્વેનું ચુરણ કરી તેમાં મધ,
અડી શાકર મેળવીને ચાટવાથી ઉપલા રોગ દુર થશે.

મોરચીના રોગ ઉપર.

લશુન જીરક ગંધક સૈંધવ ત્રિકટુ રામઠ ચૂર્ણમિદં શુભમ૥

સપદિ નિંબુરસેન વિષ્ણુચિકાં હરાતિ મોરાતિ મોગ વિચક્ષણે ॥ ૧૭૪ ॥

લશણ, ૭૩, શુદ્ધ કરેલો ગંધક, સિંધાલુણ, સુંક, મરી, પીપર, સેંધેલી હિંગ; એટલા એપડોનું ચુરણ ખલીને ગોળી બાંધવી તે લીંબુના રસમાં મેળવીને આટવાથી આડા, ઉલટી તથા પેટનો દુઃખાવો થુળા ઇત્યાદિ તરત બંધ થશે.

શરીર બળતરા ઉપર.

રમા રમ્યા કારે ચતુર વચને ચારુચિ કુરે વિમૂલ્યા લંકારે
કરતલ લસતીલ નલિને ॥ નિદાઘઃ સંજાત સ્તવ કિમુસરોજન્મ
કદલીદલેઃ કૃષ્ણે તલ્પે સ્વપિષિ યદિ સાહિત્ય નિપુણે ॥ ૧૭૫ ॥

એ રત્નકળા—તારા શરીરે બળતરા થાય ત્યારે કમળના અથવા કદલીના પાંત્રાગી પથારી ઉપર સુથેતો શાંતી થશે.

અરજના શેડકાનો ઉપાય.

રસ દ્વિજીર દ્વિનિશા મરીચ સિંદૂર દૈત્યેન્દ્ર મનઃશિલાનામ્ ॥
ચૂર્ણી કૃતાનાં ઘૃત મિશ્રિતાનાં ત્રિભિઃ પ્રલેપૈ રપયાતે પામા ॥ ૧૭૬ ॥

પારે, ૭૩, કાળીજીરી, હળદ, આંબાહળદ, મરી, સિંદૂર, ગંધક, મનશીળ; તેના મલમ કરવા પારે અને ગંધક ખલીને કજળી કરવી, તેમાં ઉપલું ચુરણ મેળવી ઘી સાથે ખલવું એટલે મલમ તૈયાર થશે તે મરદન કરવું. હરતાલ, તરવડાના બીજ, અને

મીનીકપ્પાલા મેળવી લોખંડનો કઢકમાં લોખંડના ઘાંડાએ ખસીને
મલમ કરી મરદન કરેથી પણ ખરજ દુર થાયછે.

ખીજે ઊપાય.

નત્ર મુલ લાલન સુલ્લદા પામા રામા નિતંવ વિસ્તારા ॥

સ્નેહ કનક રસ ગંધૈર્ગચ્છતિ પૂર્વા પરાવશં યાતિ ॥ ૧૭૭ ॥

નખેથી ઘસેથી સુખ દેનારી અને સાંધે સાંધ પસરનારી એવી જે
(પામા) એટલે ખરજ માટે ધંતુરાનો પાણી, પારો અને ગંધક
ત્રણેને તેજમાં ખસી લગાડવાથી જરૂર જાયછે.

હરશા પાંડુરોગ, તાવ, શરીર સડો, ખાંસી,

દમ, શ્વેક્ષાના રોગ ઊપર.

પથ્યા તિલારૂપકરકૈઃ સમાંશૈર્ગુડેન યુક્તૈઃ લલ્લુ મોદક સ્યાત દુર્નામ

પાંડુ જ્વર કુષ્ઠ કાસ શ્વાસા ન્જયેત્સી હરજંચ તદ્વત ॥ ૧૭૮ ॥

હરડે, તલ, ભીલામાંનું ચુરણ કરી તેથી ખમણો ગોળ મેળવી
ખાવું અને પરેહજ રાખેથી ઉપલા રોગ દુર થાય.

પગને ફાટો પડવા ઊપર.

મદન સૈંધવ ગુગ્ગુલુ ગૈરિકાજ્ય મધુરાજ્ય ગુડાં ઘ્રિ વિલેપનાત્ ॥

સ્ફુટિત મપ્ય ચિલં ચરણદ્વયં વિકચતામરસ પ્રતિમં ભવેત ॥ ૧૭૯ ॥

મિણ, સિંધાલુણ, યુગળ, ગેર, ધી, મધ. રાજ અને ગોળનો
મલમ કરી પગે મરદન કરેથી કમળ જેવા સુવાળા પગ થાયછે.

ગંડમાળાની ગળામાં થતી ગાંઠાને ઊપાય.

મળ્યાત કાશી સહુતાશ દંતી મૂલૈ ગુંડ સ્નુક્ રવિ દુગ્ધ દિગ્ધૈઃ॥
લેપો ચિતૈર્ગચ્છતિ ગંડમાલા સમીર વેગા દિવ મેઘ માલા॥ ૧૮૦॥

ભિન્નામો, હિરાકસી, ચિત્રકમુળ, ઘાંતીમુળ, ગોળ, નધોડનું મુળ;
એટલા એપડોને આકડના દુધમાં ખલીને લેપ કરવો એટલે ગંડ-
માળા દુર થાય છે, જેમ વાધુખળે વરસાદને નશાડે છે તેમ.

ગળાના સર્વે રોગો ઊપર.

ગોમૂત્રેણ કૃતઃ કલિંગ કઠુકા પાઠા વિષાબ્દામર ક્ષાયઃ ।

ક્ષૌદ્ર યુતો નિહંતિ સકલાન્કંઠા મયાનુ દ્વટાન ॥ ૧૮૧ ॥

ઈંદરજવ, કડું, પહાડમુળ, અતલસગી કળી, નાગરમોષ, ગરોળ; એટ-
લા એપડો ગાયનામુત્રમાં ઊકાળી તેમાં મધમેળની પીધાથી રોગદુરથાય.

ખીજે ઉપાય.

પાઠા તેજવતી રસાંજન યવક્ષારો પકુલ્યા નિશાદેવ દુર્મધુના કૃતા
મુલ ધૃતા તદ્વદ્વટી પઠયતે ॥ ૧૮૨ ॥

પહાડમુળ, તેજખળ, દારૂહળદને બકરીના દુધમાં રાંધેલું રથાંજન,
જવખાર, પીપર, હળદ, દેવદાર; એટલાનું ચુરણ મધમાં કાલવીને
ગોળી બાંધવી, તે મોહમાં હમેશા રાખવાથી ક્ષાયદો થાય.

આમળ પિત્તો ઊપર.

મુનિંત્ર નિંત્ર ત્રિફલા પટોલ વાસા મૃતા પર્પટ માર્કવાણામ ॥

કાથો હરે ક્ષૌદ્ર યુતોગ્લપિત્તં ચિત્તં યથા વાર વધુ કટાક્ષ ॥ ૧૮૩ ॥

કરીઆતું, કડવા લિંબડાની છાલ, હરડે, બેહડા, આંમળા, કડવું પંડોળું, અડુંશો, ગરોળ પિત્તપાપડો, ભાંગરો; એટલાના ઉકાળામાં મધ મેળવીને પીધાથી આમળપિત્તના રોગ જાય; જેવી રીતે વેશ્યાના કટાક્ષે બ્યભિચારી પુરુષનું ચિત્ત હરેછે તેમ.

શ્વેદનું, હૃદયાનો રોગ, અવાજનો અટકાવ, ઝાડા પીશાબનો અટકાવ, પેટ ઠુંગવાનો, હેડકી, ડચકીયા, વધરાળનો, હરશ, પેટશુળાનો, ગાળાનો, શ્વેક્ષ્માનો, પીંડરોગ, ખાંસી, દમ, ભુખ બેસીજવાનો, અરૂચી ઉપર.

હિંગુક્ષાર દ્વય સૈંધવ સૌવર્ચલ ત્રિફલ પિપ્પલી ગ્રંથિક ચિત્રક ચવ્ય મરીચ કર્ચૂર કુસ્તુંબરિ કવરીતિ તિડીક પટુ ગ્રંથાજ મોદા મ્લેવેતસ પુષ્કરમૂલનારક જીરક હરીતકી વૃકી વિપુષા વિરચિત ચૂર્ણ મિદમશ્મરી હૃદય ગલરોધ ત્રિવં ધાધ્માન હિકા વર્ધ્મ ગુદજ ગુલ્મ સકલ શૂલ પ્લેહ પાંડુ શ્વસન કસન દહન સદન વિરસના વિરતયે સમર્થતરમ્ ॥ ૧૮૪ ॥

હીંગ શેકીને, સાંજુઆર, સિંધાગુણુ, જવઆર, સંચળ, ખી-ડઆર, પીપર, પીપળીમૂળ, ચિત્રકમૂળ, ચવક, મરી, કચોરો, ધાણા, આસંદ, આમળીની છાલ, ઘોડાવજ, અજમો, ગરમાળાનો ગર, ઊપલેટ, સુંક, દાડમની છાલ, જીર, હરડે, પહાડમૂળ, અટશેરણી; એટલાનું સુર્ય ગર્ભ પાણીમાં અથવા અણાની આઠીમાં પાણી મેળવી તેમાં સુરણુ ડાહી પીધાથી ઉપજા સર્વે રોગ દુરયાય.

કાઠાની મંદાગ્નિ એટલે ભુખ બેસીજવા ઊપર.

પ્રાણેશ્વરી પ્રિતતમે વદ કિં વદામિ તત્કાંત મોકિમુ મૃગાક્ષિ
યદગ્નિ કારી ॥ સમ્યક્ શૃણુ પ્રણયીને પ્રણયન્ શૃણો મિ સ્વાદેત્સ
નિંતુરસ સૈંધવ શૃંગ વેરમ ॥ ૧૮૫ ॥

એ પ્રાણેશ્વરી—જિંબુ, અને આદાનો રસ તથા સિંધાળુશુ સરખે
ભાગે મેળવી જમવાની અગાઉ પીધાથી ભુખ ખુતથે.

ભુખ ઊઘડવા અને પેટના વાગોળા ઊપર.

હિંગુ વ્યોષાજમોદા દ્વિજરણ લવણં પ્રાક્ ભજે ત્સાજ્યમુક્તં કુર્યા
જ્જાજ્વલ્ય માનં જ્વલન મનિલજં ગુલ્મમે તન્નિહંતિ ॥ ૧૮૬ ॥

હીંગ શેફીને, સુંઠ, મરી, પીપર, અજમા, જીરૂ, શહાજીરૂ,
સિંધાળુશુ; એ આઠેનું ચુરણ જમવા અગાઉ ધીમાં મેળવીને આ-
ટવાથી ઉપત્તા રોગ દૂર થાય તેને હીંગાષ્ટક ચુરણ કહેછે.

ભુખ ઊઘડવાનો ખીએ ઉપાય.

વૃક્ષાશ્લં વહ્નિપથ્યા ત્રિકટુ પટુ વિઙ્ગંતુ જિજ્ઞીર યુગ્મં દિપ્યા
સૌવર્ચલં ચાચલ મપિ સકલં ભસ્મ સાઞ્ચર્ક રીતિ ॥ ૧૮૭ ॥

આમળોની છાલ, ચિત્રકમુગ, હરડે, સુંઠ, મરી, પીપર, સિંધાળુશુ,
ખીડખાર, વાવડીંગ, જીરૂ, શહાજીરૂ, અજમા, ખોડીઅજમા, સં-
અગ; એટલાનું ચુરણ પાણીમાં ડોહી પીધાથી પર્વતનું પણ ભરમ થાય
તો અનાદિકનું પચન થાય તેમાં શું સંધેહ.

ચેટને કુંગારી, શુળ, લુખ ઊધડવા, ચઢતા ગોળા ઊપર.

શૂઠી બાળ મિતા કળાર્ણવ મિતા દીપ્યાય વાન્યાઃ ક્રમાત્ ભાગાનાં
ત્રિતયં દ્વયંચ લવણાદ્ભાગઃ શિવૈ તત્સમા ॥ કોષ્ઠા ટોપ ગુલ્મ મલ
હદોલિવરાજો દિતશ્વર્ણો દ્રીનાપિ મસ્મ સાત્પ કસ્તે કિં ભોજનં
ભોજના ॥ ૧૮૮ ॥

સુંક તોલા પાંચ, પીપર ચાર તોલા, અજમા ત્રણ તોલા. મો-
ડીઅજમા એ તોલા, સિંધાળુ એક તોલા, હરડે તોલા પંદરનું
ચુરણ કરી તેમાંથી થોડુંક પાણીમાં ડોહી પીધાથી પર્વતનું પણ ભસ્મ
થાય, ત્યારે જગ-તની શીકયા ? તેને લોજિંબરાજ ચુર્ણ કહેછે.

અનેક ગુણ અને મુખે રૂચીકારક ઊપાય.

જિવ્હા કંઠ હૃદાં વિશોધન કરં વૈસ્વર્ય શોષાં પહંગ્રા હિક્કા શ્વાસ
બલાસ કાસ ચલજિ દૃષ્યં કટૂષ્ણં લઘુ ॥ પાકે સ્વાદુ વિવંધનુત્
રુચિકરં ક્ષુદ્રો ધનં ભોજને ભોક્તવ્યં સહ સૈંધવેનચ તથા નિવ્રૂ
દ્રવૈરાર્દ્રકમ્ ॥ ૧૮૯ ॥

ઓ મુંદરી-જમવા અગાઉ લિંબુ, આદુ, સિંધાળુ; ત્રણેની ચટણી
ખાધાથી જીભ, ગળુ, હૃદયની સુધી થાય. સ્વર ભેદ અથવા સોઝાનો
તથા બંધ કોષ, આંશી, દમ, કફ, વાયુનો નાશથાય. એ વસ્તુ ધાતુ
વર્ધન કર્તા, તિબ્બી, ઉષ્ણ, લઘુ, ખોરાક પાચન થતા મધુર, વાયુનો
નાશ, રૂચીકર્તા, ક્ષુદ્રબોધ કરનાર, એવા અનેક ગુણ કર્તાછે.

નાસુર ઈત્યાદિ વીંધના રોગ ઊપર.

શીઘ્ર દીપ્ય વરુણ દ્વિયામિની કુંજરા શન કૃતઃ કષાયકઃ ॥
 બોલ ચૂર્ણ સહિતો તરુત્થિતં વિદ્રધિં વિદલયે દસંશયમ્ ॥ ૧૯૦ ॥

સેકરાની છાલ, અન્નમો, વાયવરણા, હળદ, દારૂહળદ, પીપળાની
 છાલ; એટલાનો ઉકાળો કરી તેમાં હીરામોળનું ચુરુ મેળવી પી-
 ધાથી ઉપલા રોગ દુર થાય.

છાતી કે હાયાંના રોગો ઊપર.

કમલ કુંડલ તુલ્ય પયોધર દ્વય સમાહિત હાર મનોરમે ॥

હૃદય રુક્ષ હિતં ઘૃતમર્જુન સ્વરસકલ્ક સૂ સાધિતમંગને ॥ ૧૯૧ ॥

ઓ કમળના કુન્દલની—કુંડળ આકારે દુધના ખેડું સ્તનો હૃદયે
 સોભીતા, કુલોના હારોની સુગંધી બહેકતી પ્યારી મનોરમ—અર-
 ણ્યુન નામે ગ્રાડના પાંતરાનો અંગરસ કહાડી તેમાં ઘી સિદ્ધ કરીને
 પીધાથી છાતીના રોગ દુર થાય.

દાંત મજબુત કરવાનો ઊપાય.

સૌયં સુગંધિ મુકુલો વકુલો વિભાતિ વૃક્ષામ્રણીઃ પ્રિયતમે
 મદનૈકવંધુઃ યસ્યત્વચૈવ ચિર ચર્ચિત યાસૂગાઢં દંતા ભવંતિ ચપલા
 આપેવજ્ઞ તુલ્યાઃ ॥ ૧૯૨ ॥

ઓ પ્રિયતમ તમારા બગીચામાં દેખાવડું બકુળ કે મીરસગીના
 ફલનું ગ્રાડ ધણું જ ચુલકારીએ તેના કુલોના ફક્ત સુગંધી મદનને
 દીપાવેએ, તેસાથે તેની છાલ હરોજ દાંતે ચાવી અથવા ઘસી તે
 હલી ગયેલા દાંતો લોહવર્ણર બેવા થાયએ.

લોહી ઝાડો, ઊલટી કે લોહી ઊકાળા ઊપર.

મિદં તિકં કુંજર કુંભ પાલિં કિમવ્યયં વક્તિ રતેન વોઢા ॥

સંવોધનં નુઃ કિમુરક્ત પિતં નિહંતિ કસ્ત ન્વિવદત્વ મેતત્ ॥ ૧૯૩ ॥

સં હાથીનું ગંડસ્થળ કાણુ કોડવું હશે ? જવાબ—સિંહ. સં
જ્યુવાન મૈરી રતુ વખતે કહયા અવ્યય કેહેછે ? જાં તૂપ. સં
તે શબ્દોનો સંવોધન કહયા ? નહિતો એ તન્વિ તે ઉપરથી રક્તપિત્ત
રોગનો નાશકર્તા પદાર્થ કહયાછે તે ખતાવ ? જવાબ સિંહનના એટલે
અડુશેછે તેનો અંગરસ અથવા ઉકાળો રક્તપિત્તનો નાશકરેછે.

હેડકી ડચકીયા કે ઊચકી ઊપર.

વિશ્વા શિવા કળા ચૂર્ણઃ સસિતઃ સમધુઃ સ્મૃતઃ ॥

નસ્યવદ્વિશ્વ ગુડયો હિંકા ધિકાર કારકઃ ॥ ૧૯૪ ॥

સુઠ, આંમળા, પીપર; ત્રણેનું ચુરણમાં ખડીયાકર અને મધ
મેળવી આટવું તથા સુંઠ, ગોળનો ઉકાળો નાકમાં નાખેથી ફાયદો થાય.

ધેલા થવાના ચિત્તબ્રમ રોગ ઊપર.

દુરાલભા કષ્ટાયસ્ય ઘૃત યુક્ત સ્ય સેવનાત્ ॥

બ્રમઃ શામ્યતિ ગોવિંદ ચરણ સ્મરણા દિવ ॥ ૧૯૫ ॥

ધમાશાના ઉકાળામાં ઘી મેળવી પીધાથી ચિત્તબ્રમ નષ્ટ થાય.
જેમ બગવત બજને સંસાર સંખ્યાથી ભ્રમ નહાસી જાયછે તેમ.

અફસોશ અથવા દીલગીરીના ઊપાય.

અયિ રત્નકલે કુરુમા કલહં કલહં સકલ ત્રસમાન ગતે ॥

શૃણુ મદ્વચનં વદ વૈદ્યમણે મદિરા મદિરાક્ષિ શૂચં શમયેત્ ॥ ૧૯૬ ॥

ઓ. રત્નકળા—કેડા પ્રેમ કદલ કરીશ નહી, ખુશીમાં દિવસ
કહાડવાને હું કહું છઉં તે સાંભળ—ઓ મહિરાક્ષી સંતાપ દૂર કરવાને
દરાખ ઇત્યાદિ ગુલાબી નખજો દારૂ પીવો.

વાયુ કાચે બેહુ પગે લુલા પડેલાને ઊપાય.

પુનર્નવા નાગર દારૂ પથ્યા મહ્યાતક છિન્ન રૂઠાં કષાયઃ ॥
દશાંધ્રિ મિશ્રઃ પરિપેય ઉરુસ્તંભે થવા મૂત્ર પુર પ્રયોગઃ ॥ ૧૯૭ ॥

શાટાડીના મુળ. સુંઠ, દેવદાર, હરડે, બીજામો, ગરોળ; એટ-
લાના ઉકાળામાં દશમુલોનું ચુરણ મેળવી પીવું, અથવા ગાયના
મુત્રમાં સોઢેલો ગુગળ મેળવીને પીધાથી ઉરુસ્તંભ રોગ દૂર થાય.

પિશાખ અટકવાનો, પથરી બંધાવા ઇત્યાદિ રોગ ઊપર.

સક્ષીદ્રં કુશકાસ ગોક્ષૂર શિવા શમ્યાક પાષાણ મિદુ સ્પર્શ પરિ
સેવિતં પરિહરે ત્સદ્યો શ્મરીં દુસ્તરામ્ ॥ એલા પર્વત મિચ્છિલાજતુ
કળા ચૂર્ણ ગુડે નાન્વિતં યદ્વા તંદુલ ધાવનોદક યુતં સ્યા ન્મૂત્ર
કચ્છા પહમ્ ॥ ૧૯૮ ॥

દર્ભના મુળ, ધાસના મુળ, ગોખર, આંમળા, ગરમાળાનો ગર,
પાષાણુમિદ, ધમાસો; એટલાના ઉકાળામાં મધ મેળવી પીવું, અથવા
એજચી, પાષાણુમિદ, શિલાજીત, પીપર; એનું ચુરણ ગોળમાં મેળ-
વીને અથવા બાફેલા ચોખ્ખાના એશામણમાં ડાહીને દરોજ પીવું;
એટલે પિશાખ અટકતો છુટશે અને પથરી બંધાઇ હોય તો ઝડીનશે.

ખીજે અને તિજે ઊપાય.

વાસૈલા મધુકા શ્મભેદ ચપલા કૌંતી ક્ષૂરૈ રંડજઃ કાથઃ સાશ્મ
જતુ જૈયત્યતિ તરાં કૃચ્છ્રા શ્મરી શર્કરાઃ ॥ કૃચ્છ્રે દાહ રૂજાં વિવંધ
સહિતે કાથો શ્મભિ ચ્ચેતકી યા સારગ્વધ ગોક્ષુરૈ વિરચિતો મધ્વન્વિતઃ
શસ્યતેઃ ॥ ૧૯૯ ॥

અડુંશાના પાંત્રા, એન્નચીદાણા, જેમીમધ, પાષાણુભેદ, પીપર, કપીલો. એઅરાના પાંત્રા, એરંડમુળના ઉકાળામાં શિજાજીત મેળવી પીધાથી શખ પથ્થરીની અત્તિ પીડ કે રેતી ન્વા કાંકરા પિથાખ- માંથી પડતા હોય તે દૂર થાય. પાષાણુભેદ, હરડે, ખમાસો, ગરમાળાનો ગર, સરાટાના ઉકાળામાં મધ મેળવીને પીધાથી પિથાખની ખળતારા દુરથર્ધ સાફ થાય.

મોહુ ઊપર કાળો કુહોડ થાયછે તેના ઊપાય.

ન્યગ્રોધાં કુર કુષ્ટ રોધ્ર વિકસાં શ્યામા મસૂરા રૂળા શ્રીશ્વંડે ત્વધસા
ન્વિતૈ વિરચિતં વ્યંગમ્ મુદ્વર્તનં ॥ લિપ્તં સપ્તદિનં મસૂરજસાસાર્પિઃ પયઃ
શાલિના વત્કં શારદ ચંદ્ર સુંદર તરં વ્યંગસ્ય મંગા દ્વવેત્ ॥ ૨૦૦ ॥

પડ ગ્રાડની બટાના અંકુર, કોઠ, લોધર, મજીઠ, સાવરીના કાંટા, મસૂરનો લોટ, અતિવિષ, સફેદ અંદન; સર્વેને ગાયના દુધમાં ખલીને સાત દિવસ લેપ કરવાથી સુંદર કાંતી થશે.

મોહુ ઊપર જીવાનીના ખીસ થાય તેના ઊપાય.

ઈંગુદ્યાઃ ફલ મજ્જકો જલયુતો લેપા ન્મુલે કાંતિદો રાધાગ્રા

ધનિકા નિહંતિ પિટિકા સ્તારુપ્યજા લેપનાત્ ॥ હાર્યં રક્ત મહ્
ષિકા રુજિહિતો મૂત્રેણ લેપો થવા પિપ્પ્યા કસ્ય પુરાતન સ્ય શકતઃ
પાદા યુધસ્ય ધ્રુવમ્ ॥ ૨૦૧ ॥

૧ ઇંગોળી આડનાં કૃળનો મગજ થિતળ પાણીમાં ધસીને લેપ કરવો.
૨ લોધર, ઘોડાવજ, ધાણા; ત્રણેને પાણીમાં વાટી લેપકરવાથી દુરથાય.
૩ તે જગાએ અડેક જળો લગાડી લોહી કહડાવવું. ૪ તલની જીરુની
આળ ગાયના મુત્રમાં ધસીને લેપકરવો. ૫ મરઘાની હાથરનો લેપકરવો.

સોઝાનો ઊપાય.

તૈલં શોફ મપાર મપ્ય પહરે દૃશ્વીક રાસ્ના મહા મૈષજ્યા મર શૂષ્ક
મૂલકયુતં બ્રાહ્મી રસે સાધિતમ્ ॥ તદ્વ દ્વિશ્વ કિરાત તિક્તા મથવા
પાઠા નિશા ધાવની મુસ્તા જીરક પંચકોલ કરજઃ સંમિશ્ર મુળ્લાં
બુનાઃ ॥ ૨૦૨ ॥

દૃશ્વીક એટલે સફેદ વસુ, રાસના, સુંક, દેવદાર, કુમળા મુળાની
કાચરી; એટલા આપડોની ચટણીકરી, તેથી આઠધણ્ય આલિનો
રસ, તેથી ચોમણું પાણી અને ચટણીના વજને તલનું તેલ મેળવી
ઉકાળવું, સર્વે પાણી બળતાં ફક્ત તેલ બાકી રહેવાથી ગાળી લેવું.
તેમાંનું તેલ શરીરે મરદન કરેથી સોઝો ઉતરે. સુંક, કરીઆતું, કડું,
ત્રણેનું ચુરણ ગર્ભ પાણીમાં પીવું. પહાડમુળ, હળદ, રિંગણીમુળ,
નાગરમાય, જીરું, પીપર, પીપળીમુળ. ચવક, ચિત્રક. સુંક, એટલાનું
ચુરણ ગર્ભ પાણીમાં ડોહી પીધાથી સોઝો ઉતરે.

મસ્તકશુળા અથવા કાંનના રોગ ઉપર.

લેપ: પાઠા પટો લૌષધ રુચુક જટા શિયુદ દુધ કુષ્ટૈ ધન્યા
સ્ત્રેન પ્રપિષ્ઠૈ: પ્રશમયતિ મહા મૂર્દ્ધ રોગાન શેષાન॥ પત્રં પક્કં ઘૃતાક્તં
રવિભવ મનલે તાપિતં પીડયે તત્તોયં કર્ણં નિષિક્તં દલયતિ સકલં
કર્ણ શૂલં સમૂલમ્ : ॥ ૨૦૩ ॥

પહાડમુળ, કડવું પંડોળું, સુંઠ, એરંડમુળ, શેકરાની છાલ, તર-
વડના ખીજ, કોશ; એટલા આપડોની ચટણી કાંજમાં વાટીને મ-
સ્તકે લેપ કરવાથી સંપૂર્ણ મસ્તકશુળ રોગ દૂર થાય.

આંકડાના પાકેના પાંત્રાને ધી લગાડી અગ્નિ ઉપર શેકી હાથે
મસળી તેનો રસ કાનમાં નાખવાથી કાનનો શુળ તરત દૂર થાય.

વાયુના રોગો ઉપર.

ઘૃત તોક્ષણ યુતઃ સૂરસા સ્વરસો લઘુરાજ મૃગાંક ઇતિ પ્રથિતઃ ॥
અપહંસ નિલા ન્સવલા ન્વહલા નિજ મક્ત મલાનિવ ચક્રધરઃ ॥ ૨૦૪ ॥

ગુળશીના પાંત્રાનો રસ, ધી અને મરીનું ચુરણ મેળવી પીવું તેને
(લઘુરાજ મૃગાંક) કહે છે. જેમ વિષયું પોતાના ભગતોનું પાપ
નિવારણ કરે છે તેમ શપ્ત વાયુનો નાશ ઉપલું આપડ કરે છે.

ખીંભે ઉપાય.

ચૂર્ણાઃ કષાયા ગુટિકા ઘૃતાનિ તૈલાનિ ભાગ્યેન વિયોજિતાનિ ॥
વિલાસિનાં વાત વિનાશનાય વિલાસિનીનાં પરિરંભણાનિઃ ॥ ૨૦૫ ॥

ચુરણ, ઉકાળો, ગોળી, ઘી, તેજાદિક પાક રૂપી દ્રવો એ ઠગબાથી વાયુનો નાશ થાયછે. તેમજ વિળાસી પુરુષને વિળાસીની સ્ત્રિએ સાથે મળ પુદ્ધકે કૃશતા કરેથી વાયુ રોગ જાયછે.

પિત્તના રોગો ૭૫૨.

અમૃત મમૃત જં સિતા સમેતં ગુણવાતિ પિત્ત મપાકરોતિ સદ્ય ॥
તરૂણ ર્ઐવ નિતંબિની નિતંબાંવર મતનુજ્વર જર્જરી કૃતાંગઃ ॥ ૨૦૬ ॥

ગરોળના અંગરસમાં ખડીયાકરનું ચુરણ અથવા ઘીમાં ખડીયાકરનું ચુરણ મેળવીને આટવાથી તરત પિત્તના રોગ દુરથાય.

કફના રોગો ૭૫૨.

માણં સિળી લોઅણ ચંદ લચ્છી થૂલત્થળી શ્રોણિ તટામીલાભે ॥
કફ પ્રકોપસ્ય શમાય યોગ્યો યોગો યથા તેન તથા ન્યયોગા ॥ ૨૦૭ ॥

કફા દ્ભવતિ ભોમીરૂ છિન્ના કાથો મધૂદરઃ ॥

અસ્યાર્થો લભતે નૈવ તન્વાંગિ તવ મધ્યવત્ઃ ॥ ૨૦૮ ॥

એ તન્વાંગિ—કફનો નાશ કરવાને એક ઉપાય તને કહું છું.
ગરોળના ઉકાળામાં મધ મેળવી પીધાથી કફનો નાશ થાયછે.

નપુરુકને કામ ૭૫૩વાનાર ૭૫૫.

તાંબૂલં મધુ કુસૂમ સ્વજો વિચિત્રાઃ કાંતારં સુત રૂવનં વિલાસ-
વયઃ ॥ ગીતાનિ શ્રવણ સુખાનિ મિષ્ટમન્નં ક્લીવા નામપિ જનયંતિ
પંચ વ્રાણમ્ : ॥ ૨૦૯ ॥

પાન સોપારી એલચી લવંગાદીકના ખીડા ખારી સ્ત્રિના હાથના
ખાવા — આસવના આષડો પીવા. મુગંધી ભરેલી જાણુસોનો
વાસલેયો. બાગ બગીચામાં ફરવું. ખારી અને રૂપાળી બેરી સથે
સંભાળણુનો વિનાદ કરવો. મનોહર ગાયેન સાંભળવું. પુષ્કારક મિષ્ટાન
ખાવું પુરુષાર્થ આવે તેવા ઉપાય કરવાથી નપુસકને કામઆપેછે, ત્યારે
અતરાપુને કામ વ્યાપે તેમાં નવાઈ શું ?

પુરુષાર્થ વધવાનો ઊપાય.

સાહિતે ધૃતેન મધુના મધુકે પરિ સેવિતે પિબતિ યોનુપયઃ ॥ નવ
સૂત્રુવાં સૂત્રકર સતતં बहु बीजपूर साहितो भवतिः ॥ ૨૧૦ ॥

જેઠીમધના ચુરણમાં ધી, મધ; મેળવી સાત દિવસ ચાટવું. તે ઉપર
ગાયનું દુધ પીધાથી ધાતુનો વધારો થઈ બંધાયછે. ઘરડા પુરુષે
તેમ કીધાથી અનેક બેરી ભાગવવા સમર્થછે.

ઘરડાને જીવાન બનવાનો ઊપાય.

મધુ યષ્ટિ કળા તુગા વરાવર ચૂર્ણ સિતયા સમન્વિતમ્ ॥ વલિતં
પલિતં વિનાશયેન્માતિ વીર્યા યુરકાર્ણ્ય કારણમ્ : ॥ ૨૧૧ ॥

જેઠીમધ, પીપર, વંશલોચન, ભાવડોહલું; એ સર્વેનું ચુરણ ખીડી
શાકર સાથે આધાધી ધડપણુ જઈ જીવાન બને.

ખીબે ઊપાય.

અમૃતા મલકી ત્રિકંટકાનાં હવિષા શર્કરયાને ઘેવળેન ॥ અજરા
અમરા અમરા અપાર વીર્યા આલિકેશા આદિતેઃ સૂતાઅભૂવનૂ : ૨૧૨ ॥

ગગેળનો સત્વ, આંતળા, ગોખર; એ ત્રણેનું ચુરણ ધી અને ખડીશાકરમાં કાલવીને ચાટવાથી ધડપણ દુર થઇ, બાતુની અપાર વૃદ્ધી થાય; અને સર્કેદ વાગ થએલા કાળા થાય.

મરદાર્ઘ માટે ઊપાય.

ऊच्चाटा मर्कटा गोलुरै शृणितैः शर्करा दुग्ध संश्रितैः पाचितैः॥
સેવિતૈર્વાર્ધકે માનવો માનિનીમાન મુચ્છે દેય ત્કિ પુનર્યૌવને:॥૨૧૩॥

સર્કેદ ચણેડી, કવચખીજ, સરાચા; ત્રણેનું ચુરણ દુધ શાકરમાં ઊકાળી ઘડા પુરૂષે હમેશા પીધાથી બેડીના ધામની શાંતિ થાય; ત્યારે જીવાને પીધાથી કેમ ન થાય.

ખંબે સરશ ઊપાય.

भुक्कोच्चटां क्षीरयुतां विलासी भुंक्ते शतं सुंदरि सुंदरीणाम्॥
ત્વંતા વંદેકા સિમયાતુ સાદ્ય ભુક્તારતૌ પશ્ય કુતૂ હલંમે:॥ ૨૧૪ ॥

ઓ સુંદરી—સર્કેદ ચણેડીનું ચુરણ ગાયના દુધમાં હમેશા પીધાથી એકસો બેડીની શાંતી કરવા જોડલી સામર્થ આવે.

તિબે ઊપાય.

चूर्णं घृत क्षौद्र युतं रसे स्वीर्वि भाविताया बहुधा विदार्याः॥
નિષે વ્યમાણોનું દિનં વિલાસી દશાંગ નાભિ: સહરં રતીતિ:॥૨૧૫॥

સુક્રા ભાવંક્રોડિલાના ચુરણ ને લીલા ભાવ ક્રોડિલાના રસના ૨૧ પટ આપી દરેક વખતે સુક્રવતું, તેમાંનું ચુરણ ધી અને મધમાં મેળવી દરરોજ પુરૂષે ચાટવાથી દશ બેડી ભાગવવાની સામર્થ થાય.

અતિ ઘડાને મરદાર્ઘ ઊપર.

सहितं घृत दुग्धाभ्यां विदारी प्रभवं रजः॥

ऊदुंवर मितं भुक्त्वा वृद्धोपि तरुणायतेः ॥ २१६ ॥

आय ज्ञेयज्ञानं युग्मं अने धी अधिक तोला दुधमां डोली
वृद्ध पुरुषे हमेया पीधायी विश वरशना युवान अने.

धानु वधारनार.

सौभाग्य पृष्टिवल शूक विवर्धनानि किं संतिनो भुवि वहनि
रसायनाति ॥ कंदर्प वर्धन करान्तु सिताज्य युक्ता दुग्धा दृते ममन
कोपि मतः प्रयोगः ॥ २१७ ॥

आ सोभाज्यवती—अण, पृष्टि, शुद्धधानुने वधारनार रसायन
धन्यादि पृष्टि उपर अनेक वस्तुनि; पायु कामापुरने अण आपनार
अडीयाकर, धी, अने दुध तले मण्या जेवो जीजे उपाय नथी.

रसायनना ओषडो नित्ये लभेजाले, पण रोगीजे काष्ठादीक उपाय
करीयुका पछी लाया दिवस सुधी परहेण राप्पी शक्य तो रान-
येतीथी रसायनना उपाय करवो, जेवो ग्रंथ करतानो वीयारख.

रसायण.

अधुना ब्रू महे सद्यश्चमत्कार करान् रसान् ॥

यतो न नीरसा भाति कावता कुल कामिनीः ॥ २१८ ॥

तरेत यमकार अतावनाश अने अनुभव भेजवेजा जे रसाय-
णनी मांता तने कडुं छर्ज, जेथी महारा श्लोकेने सोभा मणये.

नवज्वर उपर विश्वताप हरण.

पथ्या कणार्क विषातिं दुकदांति बीज तित्ता त्रिवृद्रस बलीन्
सदृशान विमर्द्य ॥ धूर्त्ता वुना सकल वास रमेव सूतः स्याद्विश्व

તાપ હરણો મિ નવજ્વરઘ્નઃ॥ વલ્લયુગ્મં ભજેદસ્ય શૃંગવેર રસા ન્વિતમ્॥
મુદ્રયૂષા ન્વિતો ભક્તો મોજનાય પ્રશસ્યતેઃ ॥ ૨૧૯ ॥

હરડે, પીપર. તાંબાની ભસ્મ, ઝેરકચુરાના પીચ, જોપાળા, કડું, તેડ, સોંધેલા પારો, શુદ્ધકરણો ગંધક, સર્વે સરખા વજન લેવા. પ્રથમ પારો અને ગંધક ખલીને કળળી કરી આકીના આપડો વચ્ચગાળ મેળવવા અને ધતુરાના રસમાં એક દિવસ ખલી બંધે વાઝની ગોળી બાંધવી. તેમાંથી અઢેક આઘાના રસમાં ડોહીને પીધાથી ઉપલો તાવ જાય; તેજાપર આઈત્રા મગ ને ખાત આવે.

એકાદિકા ડીપર ડીપર શીતારી.

શૂલ્કં ગંધક ટંકણૌ મઝ ગતં તુલ્યં રસં સ્વર્પરં તાલં તુલ્ય મિદં
વિમદ્યં ગુટિકા માત્રં સુષ્કા રસૈઃ ॥ સૂતઃ સ્યા ત્રિપુરા રિણા વિર-
ચિતઃ શીતારિ રિથં સ્મૃતો ગુંજા જાજિ સિતા યુતઃ પ્રશમયે દેકા
હિકા દીન્ જ્વરાન્ ॥ ૨૨૦ ॥

તાંબાની ભસ્મ, ગંધક, ટંકણપાર કુલપેલો, વચનાગ, મોરચુથુ, પારાની ભસ્મ, આપડીયો, હરતાળ ભસ્મ; સર્વે સુદ્ધ કરેલા લઈ તેને કારંજાના પાંત્રાના રસમાં એક કલાક ખલીને ચણોટી નેટલી ગોળી બાંધવી. તેમાંથી અઢેક ગોળી છુડ અને ખડીશાકર સાથે આધાથી ઉપલો તાવ જાય. એમાંનાનું નામ શીતારીમહાદેવે રાખેલું છે.

સંગ્રહણી, તાલ, અતિસાર, અગ્નિમાંથ

ધંત્યાદિક ડીપર કનકસુંદર.

મરિચ બાલિ હિંગુલૈર્ગરલ પિપ્પલિ ટંકણૈઃ સુવર્ણ ભવ વ્રીજકૈઃ
સમલ વૈદિના દ્વાવધિ ॥ જયા જલ વિમર્દિતૈઃ કનક સુંદરઃ સૂંદરિ
સ્મૃતો ગ્રહણિકા જ્વરાતિ સૃતિ વન્હિમાંદાપહઃ ॥ ૨૨૧ ॥

મગી, ગંધક, હિંગળો, વચનાગ, પીપર, ટંકણખાર, ધંતુરાના
ખીજ; સર્વે એ પડે સોધી ઝીણા ખલીને બાંગના ઊકાળાના સાત
પુટ આપી ચણેટી જેટલી ગોળીઓ બાંધવી તેમાંથી રોગનો જેર
અને શક્તિ પ્રમાણે એક એ ગોળી નિચે લખેલા અનુપાને ખાતી.

સંત્રહણી, ક્ષય, અતિસાર, તાવ, ત્રિરોગ, પાંડુરોગ, દુધ,
અને માછલી તથા જાંબુ અને દુધ બાધાથી ઝેરીરોગ
અથવા અમ્લપિત્ત, હરશ, અગ્નિમાઘ
ઈત્યાદિક રોગો ઉપર પંચામૃત પર્પટી.

લોહા શ્રાર્ક રસં સમં દ્વિગુણિતં ગંધં પચેત્કોલિકા કાષ્ઠા ગ્ની
મૃદુલે નિધાય સકલં લોહસ્ય પાત્રે ભિષક્ઃ ॥ સર્વં ગોમય મંડલે
વિનિહિતે રંભાદલે વિન્યસેત્ તસ્યોર્ધ્વં કદલી દલં દ્રુત તરં વૈદ્યે શ્વરો
વિન્યસેત્ઃ ॥ સ્વા ત્વંચામૃત પર્પટી ગ્રહણિકા યશ્મા તિસાર જ્વર
સ્ત્રીરૂક્ પાંડુ ગરામ્લ પિત્ત ગુદજ કુન્માંશ વિધ્વંસિનીઃ ॥ ગ્રહણ્યા
મનુપાનંતુ હિંગુ સિંધવ જીરકં ॥ જીરકં પાંડુ ગરયો રિત રેષુ
સ્વયુક્તિઃ ॥ ૨૨૨ ॥

લોહભસ્મ, અશ્વખભસ્મ, તાંબાની ભસ્મ, પારાની ભસ્મ, અકેક
તોલો; સુદ્ધરેલો ગંધક આઠ તોલા મેળવી સારીરીતે ખતવું. તેપછી
સર્વેને લોહહાતી ઘટમાં નાખી ચુગે મુકવું અને ખોરડીના લાકડાનો
ધોમા અગ્નિ કરવો. તેનો રસ થાય એટલે ગાયનું છાણ ભાંય ઉપર
પાંચરી તેમાં કેળવું પાંચ મુકી ખાડો પાડી ઉપલું ચોપડ તેમાં નાખી
ઠંડું પડાથી વડી જેટલી ગોળી બાંધવી. તેને પંચામૃતપર્પટી કહેછે.
સંત્રહણી ઉપર હિંગ, સિંધાલુણ અને હરશ સાથે, પાંડુ અને ઝેરી
રોગ ઉપર હરશાથે, ખાન રોગોમાટે નિચે લખેલી રીતે ખવાડવું.

વાયુ, શુભ, અગ્નિમાદ્ય ઊપર આલિત્ય વટીકા.

વચા વિશ્વા જીરોષણ ગરલ બાહ્યેક દહન ત્વચાં કાર્યા વૈદ્યે
શ્વળક તુલિતા માર્ક વરસે : ॥ યથા ભાનો સ્તેજ સ્તિમિર નિકરં
કામિનિ તથા હરંચેતા : શૂલન્ય નિલ મનલગ્લાનિ પિચ્ચ : ॥૨૨૩॥

ધોડાવજ, સુંઠ, જીરું, મરી, વચનાગ, હીંગ, ચીત્રક, તજ;
એટલા આપડોનું ચુરણ વચ્ચગાળ કરી બાંગરાના રસમાં ખલી
ચણેલી ગોળી બાંધી આદાના રસમાં અડેક બમે આધાથી
જેમ સુર્યના કીરણે આંધાર દુર થાય તેમ રોગ જાય.

પરમે દુર થવા, ધાતુ બંધાવા અને મરદાઈ
માટે વિળાસિની વટલબ.

સમાન ભાગે વલિ શૂલિ વીજે તયો : સમાનં કનકસ્ય વીજમ્ ॥
ધત્તૂર તૈલેન વિમર્ચ સમ્યક્ વિલાસિની વલ્લભ નામ ધેય : ॥ સૂતો
ભવે દ્વલ્લયુગ પ્રમાણ : સિતા યુતો મેહ રામૂહ હારી ॥ વીર્યસ્ય વંધં
કુરુતે નરાણાં નિહંતિ દર્પચ સૂલોચનાનાં : ॥૨૨૪॥

ધાતુરાના બીજને તેજમાં સાચીકરે ખલી તેના વજને ગંધક,
અને પાસે સુદ્ધ મેળવી કરી ખલીને બમે વાજની ગોળી બાંધવી
તે દરરોજ અડેક સાંત્રના ખડીયાકર સાથે આધાથી પરમે દુરથઈ,
ધાતુ બંધાવ અને બેડીઓનો ગવ હરે.

રસાયણ ઈત્યાદીક આપડો આવાને અનુપાનો.

શૂલે હિંગુ ઘૃતા નિતં મધુ યુતા કૃષ્ણા પુરાણ ઝવેરે વાતે
સાઝ્ય રસોનક : શ્વસનકે ક્ષૌદ્રાન્વિતં ત્ર્યૂષણં ॥ શીતેવ્યા લલતા દલં
સમરિચં મેહે વરાસો પલ્લ દાષાણાં ત્રિતયે નુપાન મુચિતં સક્ષૌદ્ર
માર્દો દકમ્ : ॥ ૨૨૫ ॥

શળ રોગો ઉપર—હિંગ અથવાં ઘીમાં; જીર્ણ તાવ ઉપર મધ પીપરમાં; વાયુ રોગો ઉપર ઘી અને લશણમાં; દમ અને હાકણ તથા શ્વાસ ઉપર મધ, સૂડ, મરી, પીપરના ચુરણમાં; શીતવળતા હોય તો નાગરવેલી પાન અથવા મરીમાં; પરમા ઉપર હરદા ખેલેડા અને આમળા અથવા ખડીયાદર સાથે; વાયુ, પિત્ત અને કફ ઉપર આદનો રસ અને મધમાં ઓપડો ખવાડવાં.

ખીજા અનુપાનો.

ધન પર્યટકં જ્વરે ગ્રહણ્યાં મથિતં હેમવિષે વમીષુ લાજાઃ ॥ કુટ જોતિ સૃતૌ વૃષોસ્ત્ર પિત્તે ગુદકીલે ષ્વનલઃ કમૌ કમિદ્રમ્ ॥૨૨૬॥

નાગરમાય અથવા પિત્તપાપડે તાવના ઓપડ સાથે અનુપાનોમાં શ્રેષ્ઠ. સંયહણના આડ ઉપર દહીનો મઠેડો અથવા છાસ સાથે. એર ઉપર સોનાના વર્ક સાથે. ઉલટી ઉપર ભાતળી ધાણી સાથે. અતિસાર ઉપર કુડાના ખીજ, છાજ, મુળના ઉકાળા સાથે. રક્ત પિત્તના લોહી આડ કે ઉલટી ઉપર આડુશના પાંત્રાના રસ સાથે. હરથ ઉપર ભીંનામાં સાથે. કર્મના જીવડાના રોગ ઉપર વાવડીંગનો ઉકાળો કે ચુરણ સાથે ઓપડ ખવાડવું.

સર્વે રોગ ઉપર સાધારણ ઉપાય.

નારાયણં ભજતરે જઠરેણ યુક્તા નારાયણં ભજતરે પવનેન યુક્તાઃ ॥ નારાયણં ભજતરે ભવમીતિ મીતા નારાયણા ત્પરતરં નહિ કિંચિદ- સ્તિઃ ॥ ૨૨૭ ॥

પેટના દુઃખથી પીડાયેલા રોગીઓ, તમે નારાયણ ચુરણ આક. વાયુના રોગે પીડાયેલા લોકો તમે નારાયણ તેલનું સેવન કરા. સંસારી દુઃખી ગ્રહસ્થો તમે પડ્મજેશ્વર્યસંપન્ન ભગવન્નારાયણનું ભજન કરો. સંસાર સમુદ્ર તરવાનો ઉપાય દયાળુ ઈશ્વર શિવાય ખીજો નથી.

सर्वे दुष्ट रोगो उपर नारायणं युष्मिन्.

चित्रकस्त्रिफला व्योषं जीरकं हपुषा वचा ॥ यवानी पिप्पली
मूलं शत पुष्पात्र गंधिकाः ॥ अजमोदा सठी धान्यं विडंगं स्थूल
जीरकम् ॥ हेमाव्हा पौष्कर मूलं क्षारौ लवण पंचकम् ॥ कुष्ठं चेति
समांशानि विशाला श्यादद्विभागिकाः ॥ त्रिवृत्रिभाग विज्ञेया दंत्या
भाग त्रयं भवेत् चतुर्भागा सोतला स्यात्सर्वाण्येकत्र चूर्णयेत् ॥
पाचन स्नेह नादौश्च स्निग्ध कोष्ठस्य रोगिणः ॥ दद्याच्चूर्णं विरकाय
सर्व रोग प्रणाशनम् ॥ हृद्रोगे पांडु रोगेच कासे श्वासे भगंदरेः ॥
मंदे ग्नौच ज्वरे कुष्ठे ग्रहण्यांच गल ग्रहे ॥ दद्याद् दूक्तानुपानेन तथा
ध्माने सुरादिभिः ॥ गुल्मे बदर नीरेण विट्भगे दाधि मस्तुना ॥
ऊष्णांबु भिरजीर्णेच वृक्षांस्त्रैः परिकर्तितुः ॥ ऊष्ठी दुग्धे नोदरेषु तथा
तक्रेण वागवाम् ॥ प्रसन्नया वातरोगे दाडिमां भोभिः शसिः ॥ द्विविधेच
विषे दद्यात् घृतेन विष नाशनम् ॥ चूर्णं नारायणं नाम दुष्ट रोग
गणा पहम् ॥ २२८ ॥

चीत्रकमुग, हरडे, भेहडा, आंगणा, सुंठ, मरी, पीपर, लहसुं, शेरशा,
बोडावज, आडी अजमो, पीपलीमुग, वरी आणी, शन्ती पुणसी, अ-
जमो, क्योरो, धाणा, पावडी ग, कानी लुगी, ओड, दुपलेट, सांछुआर,
जयआर, सिधाणुण, संयण, पीडआर, समुद्र मीडुं, आंगडआर,
झाड; आंगनतिस आषडोमां चित्रकमुग भे तोजा, आश्रीना अडिड
तोला सेवां; तथा कडवा छंदावलीना इग, नीशेत्तर अने सुद्ध करेला
नेपाणा तणु तणु तोजा; पीपर, ओवारा युवरना मुग के पांता अयार
तोजा. सर्वे आषडोनुं सुरणु करी ले रोगीना कोडो सुहवाणो नहोय
तेने दाण थवा माटे आवु लथी सर्वे रोग दुर थाय. ह द्रोग, पांडु-

રોગ, દમ, શ્વાસ, આંસી, ભગંદર, અભિમાદ્યને કષયેલા અનુપાને સાથે પાવું. પેટ કુગવાથી દારૂમાં, અડતા ગોળાના ગુદામાં રોગને ખોરડીના ઉકાળામાં, કાઠાની કમળાચર વાળાને દહીના પાણીમાં, અજીરણ રોગને ગર્ભ પાણીમાં, ગુદાના દુઃખાવા ઉપર આમલીની છાળના ઉકાળામાં, પેટના ઉદરરોગને ઊંટણીના દુધ અથવા ગાયના દુધની છાસમાં, વાયુ રોગને તાડીની આટીમાં, હરશના રોગને દાડમના રસમાં ડાહીને પાવું. તેથી સર્વે દુષ્ટ રોગ દુરથાયછે. અથવા એ ચુરણ ધીમાં ચાટવાથી સ્થાવર કે જંગમ એર દુર થાયછે.

વાયુના સર્વે દુષ્ટ રોગો ઉપર નારાયણ તેલ.

અશ્વ ગંધા બલા ચિલ્વ પાટલા વૃહતી દ્વયં ॥ શ્વદંટ્રાતિબલા નિંબઃ સ્યોનાકશ્વ પુનર્નવાઃ ॥ પ્રસારિણી ચામિમથઃ કુર્યા દ્વશ પલં પૃથક્ ॥ ચતુ દ્રોણે જલે પક્ત્વા પાદશોષં શૃતં નયેતઃ ॥ તૈલા ઢકેન સંયોજ્ય શતાવર્યા રસાઢકં ॥ ક્ષિપે તત્રચ ગોક્ષીરં તૈલા તસ્મા ચતુર્ગુણં ॥ શનૈ વિપાચયે દેભિઃ કલ્કૈ દ્વિપાલિકૈઃ પૃથક્ ॥ કુષ્ઠૈલા ચંદનં મૂર્વા વચા માંસીસ સૈંધવૈઃ ॥ અશ્વ ગંધા બલા રાસ્ના શત પુષ્પેઢ દારુભિઃ ॥ પર્ણી ચતુષ્ટયેનૈવ તગરે ણવ સાધયેત્ ॥ તત્તૈલં નાવને મ્યંગે પાને વસ્તીચ યોજયેત્ ॥ પક્ષાઘાતં હનુસ્તંભ મન્યાસ્તંભં ગલગ્રહં ॥ સ્વલ્લંબં વધિરત્વંચ ગાતિ મંગં કાટિ ગ્રહં ॥ ગાત્ર શોષે દ્વિય ધ્વંસે અમૃક્ શુક્રે ક્ષયે જ્વરેઃ ॥ અંત્રવૃદ્ધિ કુરંડંચ દંતરોગં શિરો ગ્રહં ॥ પાર્શ્વ શૂલંચ પાંગુલ્યં બુદ્ધિ હાનિચ ગૃધ્રસીઃ ॥ અન્યાંશ્ચ વિષામાન્ વાતાન્ જયે ત્સર્વાંગ સંસ્રવાન્ ॥ અસ્ય પ્રમા વાદ્ધ્યાપિ નારી પુત્રં પ્રસૂયતેઃ ॥ મર્ચ્યો ગજોવા તુરગ સ્તૈલામ્યંગાત્ સુત્વી ભવત્ ॥ યથા નારાયણો દેવો દુષ્ટ દૈત્ય વિનાશનઃ ॥ તથૈવં વાત રોગાણાં નાશનં તૈલ મુત્તમમ્ ॥ ૨૨૯ ॥

(૮૬)

આસન, ચિક્રણામુળ, બિજકળ, પહાડમુળ રિંગણીમુળ, મોત-
રિંગણી, ગોખર, અભિજળ, કડવો લિખડો, ટેટું, પુતર્નવા, આંદ-
વેલ, એરણુમુળ; એ તેર ઓષડો ચાલીસ ચાલીસ તોલા ફૂટીને
૪૦૯૬ તોલા પાણીમાં નાખી ઉકાળવા. પાણી બળતા એથે હિરસે
બાકી રહેવાથી ગાળીલેવું. તેમાં તલનું તેલ ૨૫૬ તોલા, શતાવરીનો
અંગરસ ૨૫૬ તોલા; ગાયનું દુધ ૧૦૨૪ તોલા; ઘ્રાઠ, એલચી,
સંકેદ સુખડ, તજ, ઘોડાતજ, જટામાસી. સિંધાળુલુ, આસન,
ચિક્રણામુળ; ગરુડા, વરિયાળી, દેવદાર, ગનીગાંનો, રાનીબાલ,
રાની મગ, રાનીઅડદ. તગર; એ સત્તર ઓષડોની ચટણી આઠ
આઠ તોલા મેળવી સર્વેને હલકા અગ્નિએ ફૂટી ઉકાળવું. પાણી બ-
ળતાં પાક સિદ્ધ થયાથી તેલ ગાળી લેવું. ઓષડને તેલ વનગી
રેહે તો નવું પાણી ખીચું નાખી ફૂટી ઉકાળવું. જ્યારે તેલ પાણી
સાથે બળે એટલે પાણી ફઠાડી ફૂટી ઉકાળવું. ફક્ત તેલ રહેવાથી
ઉપજા તેલમાં મેળવવું. તેને નાગયાણુ તેલ કેહેછે. એ તેલ નાકમાં
નાખવા, શરીરે મરદન કરવા, પીવા, ઝાડાની જગાએ પિચકારી
મારવાને ઉપયોગ પડેછે. અરધું શરીર લુલું પડવા ઉપર, દાઢીનું
થુડીયું કે જડયું વાંકું થવાનો વાયુ. ગરદન અડકવાનો, ગળાનો
વાક, કંબરથી પગ લુલું પડવાનો, આખાં શરીરે બેહર કે
સુન્ય થવા ઉપર, ગતી બંગ થવાનો, ખુંદો થવાનો, હાથ
પગો, આંખ કાનાદિક ઠંદીયો શોષાઈ જવાનો અથવા નુકશાન
થવાઉપર, લોહિવિકાર, ધાતુક્ષય. તાવ, ક્ષયરોગ, વધરાળ, દાંતોના
રોગ, મસ્તક શુળ, પાંસળાનો શુળ, પગે પાંગળા થવાનો, ખુદિ ભ્રમ
થવાનો, વિષમવાયુ, આખા શરીરમાં નહાતા મોહટા દુષ્ટ વાયુ
ક્રોધે વેદના શુળો ધ્યાદિક માટે ઉપયોગ ક્રોધથી કાયદો થાયછે.
વાંઝણી બૈરીને એ તેજના પ્રતાપે છોકરાં થાય, ગાળીને શરીરે સુખ
થાય. તે વિશે દૃષ્ટાંત જેમ નાગયાણુ દેવે દુષ્ટ અશુરોનો નાશકાર્યો
તેમજ સર્વે વાયુનો નાશ ઉપલુ તેજ કરેછે.

સમાપ્ત.

શ્લોક.	પૃષ્ઠ.	શ્લોક.	પૃષ્ઠ.
૧ પ્રથમ શ્લોક મંગલાચરણ...	૧	” શબ્દ પરીક્ષા...	૧૨
૨ એક ધડીમાં એકસો શ્લોક		” સ્પર્શ પરીક્ષા ...	”
૨ ચુંકડી.....	”	૧૦ પરેહુ રાખવાની જરૂર...	”
૩ દિવાકર અને સુવદેવના પ્રતાપે		૧૧ આરના યુગ્મ વિશે ...	”
વૈદ્યના અથ રચ્યો...	”	૧૨ વૈદ્ય રોગીની તજવીજ વિશે	૧૩
૪ અથને દોષ મુકનારા વિશે...	૨	૧૩ તાવની પરીક્ષા...	”
૫ જે પુરૂષો અતકરણથી બેરી		૧૪ તાવ પાકે થવાનો ઉપાય.	૧૪
ઉપર માહીપડના નથી.....	”	૧૫ વાયુ, પિત્ત, કફના તાવઉપર	”
૬ ચરકાદીક ડૉક્ટરો સર્વેની દયા		૧૬ વાયુના તાવ ઉપર ...	”
ઉપજાવી વૈદ્યના અથ રચ્યા	”	૧૭ ” બીજો ઉપાય	૧૫
૭ વૈદના લક્ષણવિશે ...	૩	૧૮ વાયુ પિત્તના તાવ ઉપર...	”
૮ વૈદ્ય રોગની પરીક્ષા કરવા વિશે	”	૧૯ પિત્તના તાવ ઉપર.....	”
૯ મુખ વૈદનુ આપડ નહીં લેવું.	”	૨૦ ” બીજો ઉપાય	”
” આપડો વાપરવા વિશે	૪	૨૧ ” તિજો ઉપાય	૧૬
” આપડ આવાનો વખત ...	”	” ચોથો ઉપાય	”
” આપડમાં ફેફસાર કરવાને	૫	” પાંચમો ઉપાય	”
” સુરણ દિકનું વજન ...	૬	” છઠ્ઠો ઉપાય	૧૭
” ઉદાયા ઈત્યાદિક વિશે.....	”	” સાતમો ઉપાય	”
” સનેહપાક વિધી	૮	૨૬ પિત્ત કફના તાવ ઉપર...	”
” રશાયણ વિધી ...	૯	૨૭ પિત્તના તાવમાં અતિ શરીર	
” નાડી પરીક્ષા...	૧૦	અળતર ઉપર લેપ.....	૧૮
” પિશાબની પરીક્ષા ...	૧૦	” બીજો લેપ... ..	”
” ઝાડાની પરીક્ષા.....	૧૧	” તિજો લેપ અને જળક્રિડા,	”
” જીભની પરીક્ષા...	”	૩૦ કામાતુર તાવનો ઉપાય...	૧૯
” નેત્રની પરીક્ષા...	”	૩૧ ” બીજો ઉપાય	”
” એહરાની પરીક્ષા ...	”	૩૨ શરીર અળતરનો ઉપાય...	”

શ્લોક.	પૃષ્ઠ.	શ્લોક.	પૃષ્ઠ.
૩૩ ગુરુશો કે સંતાપનો ઉપાય ૨૦	૫૬	” ખીત્તો ઉપાય ૨૭	
૩૪ ક્રોધાગ્ની બળતરનો ઉપાય ..	૫૭	સન્નિપાતનો , એકાંતરો ,	
૩૫ થી ૩૬ પિત્ત કે કામજ્વર.. ,		ત્રિતો અને ચોથીઆ તથા	
૩૭ આશક માશુકનો. ૨૧		હાડગી તાવ ઉપર... .. ૨૮	
૩૮ વાયુપિત્તના તાવ ઉપર... ,	૫૮	એકાંતર તાવ ઉપર..... ,	
૩૯ દમ, સાંસ, આંસી સાથે	૫૯	ઉપલા તાવ ઉપર દુચ્છે.. ,	
કફના તાવ ઉપર... .. ,	૬૦	ખીત્તો જ્વરકરવાનો દુચ્છે ૨૯	
૪૦ દમ, તાવ, ભુખનાગળાઉપર ૨૨	૬૧	ત્રણુવખતે અથવા ત્રિતો	
૪૧ તાવ અને અરચીઉપર... ,		દિવસે આવતા તાવ ઉપર ,	
૪૨ આંસી, દમ, મુખરોગ, તા	૬૨	ચોથીયા તાવ ઉપર..... ,	
વ, વાયુ અને કકુરાગ, શળ-	૬૩	” ખીત્તો ઉપાય ૩૦	
કમ, ગળાના રોગ ઉપર... ,	૬૪	” ત્રિતો ઉપાય... ,	
૪૩ અરચી ઉપર... .. ૨૩	૬૫	” ચોથો ઉપાય... ,	
૪૪ ” ખીત્તો ઉપાય ,	૬૬	ગ્રાહાડીઆ તાવ ઉપર... ૩૧	
૪૫ ” ત્રિતો ઉપાય ,	૬૭	” ખીત્તો ઉપાય ,	
૪૬ થી ૪૭ સન્નિપાતનો તાવ,	૬૮	થી ૬૯ એકાંતર, ખીત્તો,	
નાસુર ઈલાદીક. ,		ત્રિતો, ચોથીયા તાવ ઉપર ૩૨	
૪૮ ભયંકર સન્નિપાત, આંસી,	૭૦	શક્તિયુ વિષમજ્વર..... ,	
દમ, શ્વાવડીના રોગ..... ૨૪	૭૧	એકાંતર, તીવ્ર, ચોથીયા	
૪૯ વાયુ, પિત્ત, કફનોસન્નિપાત,		તાવ ઉપર... .. ,	
તાવ, દમઉપર. ૨૫	૭૨	” ખીત્તો ઉપાય ૩૩	
૫૦ થી ૫૨ સન્નિપાત વિશે.... ,	૭૩	શુના વિષમજ્વર ઉપર... ,	
૫૩ કાન પાછળ ચતીચાંડો જી ૨૬	૭૪	” ખીત્તો ઉપાય ૩૪	
૫૪ આંસી શુળ, દમના હાડગી	૭૫	” ત્રિતો ઉપાય ,	
તાવ અને કૃમિ રોગ ઉપર ૨૭	૭૬	” ચોથો ઉપાય..... ,	
૫૫ કફસહિત હાડગી તાવઉપર ,	૭૭	” પાંચમો ઉપાય.... ૩૫	

શ્લોક.	પૃષ્ઠ	શ્લોક.	પૃષ્ઠ.
૭૮ તાવઊપર ધુડીનાં ઊપાય ૩૫		તલખી, મુર્છા ઊપર ૪૧	
૭૯ ગએલો તાવ પાંચો આવે. ,,		૮૮ તાવ, શુળસાથે લોહીઝાડો,	
૮૦ વિષમજ્વર, ક્ષય, માયાં		હત્યાદિ રોગો ઊપર ,,	
અને પાંચજાનો શુળ, અર-		૯૯ તૃષા, ખાંસી, દમ, તાવ,	
ચી, મુર્છા, શેષ અને સાંધા		સોઝો, મુર્છા, હેડકી, અને	
નો ઉબાવવાયુ..... .. ,,		દવેશ, ઉત્તરી, શુળરોગઊપર. ૪૨	
૮૧ આઠ પ્રકારના તાવ ઉપર. ૩૬		૧૦૦ થી ૧૦૧ જીનો અતિસાર,	
૮૨ ,, ખાંસી ઉપાય ,,		લોહી સાથે શ્વેત આમશુળ. ,,	
૮૩ રોગીએ ભોજન કરવાવિશે ૩૭		” સંગ્રહણીના ઝાડાની પરીક્ષા. ૪૩	
૮૪ તાવસાથે ઝાડા ઊપર..... ,,		૧૦૨ સંગ્રહણીના ઝાડાઉપર... ,,	
૮૫ બળતર, શેષ, ઉત્તરી, ઝાડા		૧૦૩ હરશ, ઝાડા. ગોળા ઊપર ,,	
સાથે તાવ... .. ,,		૧૦૪ કોઠાની મંદાગ્નિ, કલેબ-	
૮૬ થી ૮૭ તાવ, ઝાડા, ઉત્તરી,		નો, આમવાયુ ઝાડા ઉપર ,,	
ખાંસી, દમ, શુળરોગઊપર. ૩૮		૧૦૫ સંગ્રહણી. અતિસારના	
૮૮ સોઝાસાથે તાવ અને ઝાડા. ,,		ભિદ્ધત્વલિકાનો ઝાડો. લોહી	
૮૯ તાવ અને ઝાડા ઊપર... ૩૯		ઝાડો. પીડા, હરસ ઊપર... ૪૪	
૯૦ પિત્તનો તાવ, ઝાડા..... ,,		૧૦૬ શરીર પીણું થવાનો રોગ,	
૯૧ શ્વેત અતિસાર અને તાવ. ,,		તાવ, અતિસારના ઝાડા, અ-	
૯૨ તાવ સાથે અતિ બપોર		રચી, કમળો, સંગ્રહણીના	
ઝાડા ઊપર... .. ,,		ઝાડા, પેટમાં ચડતો ગોળો,	
૯૩ તાવ અને ઝાડા બંધ થઈ		પરમા ઊપર ,,	
બુખ્ય ગ્રિહડવાને ૪૦		૧૦૭ થી ૧૦૮ પેટમાં ચડતો	
૯૪ તાવ અને લોહીઝાડા ઉપર ,,		ગોળો. ઝાડા, આમ વાયુ,	
૯૫ જીનો અતિસાર, તાવ ... ,,		હરશ ઊપર..... ૪૫	
૯૬ તાવસાથે લોહીઝાડા ઉપર. ૪૧		૧૦૯ ,, ખાંસી ઉપાય... ,,	
૯૭ તાવ, લોહી ઝાડો, શેષ,		૧૧૦ કડવાયુ કોપની સંગ્રહણી ૪૬	

શ્લોક.	પૃષ્ઠ.શ્લોક.	પૃષ્ઠ.
૧૧૧ શ્વપ્ત સંગ્રહણી	૪૬ ૧૩૧	,, નયમો ઉપાય. ૫૩
૧૧૨ ગ્રાહ, પેટના રોગ, ગો-	૧૩૨	,, દસમો ઉપાય... ..
ળાનો, હરશ, બુખ એસી જ-	૧૩૩	,, અગ્નિઆરમો ..
વાનો, ગભા પડ્યાનારોગ	૪૭ ૧૩૪	,, આરમો ઉપાય ૫૪
૧૧૩ લોહીઝાડો, આમ.....	,, ૧૩૫	,, તેરમો ઉપાય... ..
૧૧૪ ખાંસી, દમ ઉપર... ..	,, ૧૩૬	આમનાયુના ગ્રાહ તથા
૧૧૫ ,, ખીજો ઉપાય... ૪૮		શુળરોગ ઉપર ..
૧૧૬ ,, તિજો ઉપાય.....	,, ૧૩૭	,, ખીજો ઉપાય. ૫૫
૧૧૭ ખાંસી હરશ, તાવ, સળ-	૧૩૮	,, તિજો ઉપાય.. ..
કમ. ગોળો, ક્ષય ઉપર... ..	,, ૧૩૯	આંખના લોહી ધ્યાદિક
૧૧૮ ખાંસી, અને દમ ઉપર.. ૪૯		નિકાર ઉપર ..
૧૧૯ શ્વપ્ત દમ ઉપર.....	,, ૧૪૦	,, ખીજો ઉપાય ૫૬
૧૨૦ એકપહોરમાં ખાંસી અંધ. ..	,, ૧૪૧	,, તિજો ઉપાય... ..
૧૨૧ સળકમ, આંખના રોગ,	૧૪૨	,, ચોથો ઉપાય.. ..
કાંતિનાશ, હઠઆનો રોગ,	૧૪૩	,, રાતઆંધળાનો ઉં ૫૭
ગ્રાહ. બુખ એસીજવાનો	૧૪૪	,, ડુલાં પડવાનો ઉં ..
રોગ, ખાંસી, દમઉપર... ૫૦	૧૪૫	આંખના સર્વે રોગ ઉપર ..
૧૨૨ ,, ખીજો ઉપાય	,, ૧૪૬	કમળો અને પાંડુરોગ... ..
૧૨૩ ખાંસી દમ ઉપર.....	૫૧ ૧૪૭	કમળાનો ઉપાય ૫૮
૧૨૪ ,, ખીજો ઉપાય.. ..	,, ૧૪૮	,, ખીજો ઉપાય... ..
૧૨૫ ,, તિજો ઉપાય... ..	,, ૧૪૯	,, તિજો ઉપાય.... ..
૧૨૬ ,, ચોથો ઉપાય... ..	,, ૧૫૦	ઐશીને પિશાખની જગાએ
૧૨૭ ,, પાંચમોઉપાય. ૫૨		યતા શુળ ઉપર ઉપાય.....
૧૨૮ ,, છઠ્ઠો ઉપાય... ..	,, ૧૫૧	,, ખીજો ઉપાય.. ૫૯
૧૨૯ ,, સાતમો ઉપાય ..	,, ૧૫૨	ઐશીનું દુધ બગડવાથી ઉં ..
૧૩૦ ,, આઠમોઉપાય. ૫૩	૧૫૩	ઐશીને પિશાખમાં જતી

શ્લોક.	પૃષ્ઠ	૧૬૬	,,	ખીજો ઉપાય ૬૫
ધાત અથવા ધુપ્પીનારોગ પ	૧૭૦	,,	તિજો ઉપાય...	,,
૧૫૪ ખીજો ઉપાય ૬૦	૧૭૧	શરીર સડાના મોઠા વાત		
૧૫૫ તિજો ઉપાય..... ૬૧		પિત્ત રોગ ઉપર ,,		
૧૫૬ ઐશીનો અટકાવ છુટવા	૧૭૨	,, ખીજો ઉપાય... ૬૬		
અને ગરભ પડવાનો ઉપાય. ,,	૧૭૩	તૂષા, શેષ અને તણે		
૧૫૭ ઐશીને સેહેજાઈથી જણવા		રોગની ઊલટી ઉપર..... ,,		
મોટે અને ગરભવાનને થતી	૧૭૪	મોરચીના રોગ ઉપર. ૬૭		
ઉલટી બંધ થવાનો ઉપાય. ૬૧	૧૭૫	શરીર બગતરા ઉપર..... ,,		
૧૫૮ ગરભવાન, જાણેલી કે બા	૧૭૬	અરજના કોડકાનો ઉપાય ,,		
બકને લોહી પડતું હોય, તથા	૧૭૭	,, ખીજો ઉપાય... ૬૮		
આમાતીમારના ઝાડા કે ઊ	૧૭૮	હરશ, પાંડુરોગ, તાવ, શ		
લટી ઉપર		રીંગ સડો, આંસી, દમ.		
૧૫૯ બાળકને અતિશયરના		કેકસાના રોગ ઉપર ... ,,		
ઝાડા ઉપર	૧૭૯	પગને ફટો પડવા ઉપર. ,,		
૧૬૦ બાળકને તાવ, ઝાડા, આ	૧૮૦	ગંડાબાળાની ગાંઠોનો. ૬૯		
ફણ, આંસી. ઉલટી ઉપર ,,	૧૮૧	ગળાના સર્પે રોગો ઉપર ,,		
૧૬૧ ,, વધારે ઉપાયો ,,	૧૮૨	,, ખીજો ઉપાય ,,		
૧૬૨ ક્ષયરોગ ઉપર..... ૬૩	૧૮૩	આમળપિત્ત ઉપર		
૧૬૩ ,, ખીજો ઉપાય... ,,	૧૮૪	કેકર, હાથાનો રોગ, અ		
૧૬૪ નાશુર ઇલાદિ વિધના		વાજના અટકાવ, ઝાડા પિ-		
રોગ ઉપર		શાળનો અટકાવ, પેટકુળવા		
૧૬૫ જડા માણસને પાતળો		નો, હેડકી, ડચકીયા, વધ-		
કરવાનો ઉપાય..... ૬૪		રાળનો, હરશ, પેટ શુળનો,		
૧૬૬ કર્મતા જીવડાનો રોગ ,,		ગોળાનો, કેકસાનો, પીંડરોગ,		
૧૬૭ મોહોડું પાકવા ઉપર..... ,,		આંસી, દમ, ભુખમેસીજવા-		
૧૬૮ પરમા ઉપર..... ,,		નો, અરચી ઉપર..... ૭૦		

શ્લોક.	પૃષ્ઠ.	શ્લોક.	પૃષ્ઠ.
૧૮૫ ભુખ્ય એસીજવા ઉપર	૭૧	૨૦૧ મોહ ઉપર જીવાનીના	
૧૮૬ ભુખ્ય ઉધડવા અને પેટના		ખીજ થાય તેનો ઉપાય....	,,
વાગોળા ઉપર ...	,,	૨૦૨ સોઝાનો ઉપાય	૭૭
૧૮૭ ,, ખીજો ઉપાય	,,	૨૦૩ મસ્તક શુળા અથવા કા-	
૧૮૮ પેટને કુગાસી, શુળ, ભુખ્ય		નના રોગ ઉપર.....	૭૮
ઉધડવા, ચઢતા ગોળાઉપર	૭૨	૨૦૪ વાકુલા રોગો ઉપર.....	,,
૧૮૯ અનેક ગુણુ અને મુખે		૨૦૫ " ખીજો ઉપાય..	,,
૩ સ્વીકારક ઉપાય.....	,,	૨૦૬ પિત્તના રોગે ઉપર.....	૭૯
૧૯૦ નાસુર ઇત્યાદિ નિંધના		૨૦૭ થી ૨૦૮ કફના રોગો ઉં	,,
રોગ ઉપર	૭૩	૨૦૯ નપુસ્કને કામ ઉપગમવાતર.	,,
૧૯૧ છતી કે હયાનારોગો ઉં	,,	૨૧૦ પુરુષાર્થ વધવાનો ઉપાય	૮૦
૧૯૨ દાંત મજબુત કરવા ઉપર.	,,	૨૧૧ ધરડાને જીવાનજનવાનો.	,,
૧૯૩ લોહીઝાડો, ઉલટી કે લો		૨૧૨ " ખીજો ઉપાય..	,,
હી જાણના ઉપર.....	૭૪	૨૧૩ મરદાઇ માટે ઉપાય.....	૮૧
૧૯૪ હેડકી, ડચકીયા કે હચ-		૨૧૪ " ખીજો ઉપાય	,,
કી ઉપર.....	,,	૨૧૫ " તિજો ઉપાય	,,
૧૯૫ ઘેલા થવાના, ચિતખમ.	,,	૨૧૬ અતિધરડાને મરદાઇઉપર.	૮૨
૧૯૬ દીલગીરીનો ઉપાય.....	,,	૨૧૭ ધાતુ વધારનાર.....	,,
૧૯૭ વાકુકોપે એહુ પગ લુલા		૨૧૮ રશાયણુ.....	,,
થવાનો ઉપાય.....	૭૫	૨૧૯ નવજવર ઉપર.....	૮૩
૧૯૮ પીથાખ અટકવાનો, પથ-		૨૨૦ એકાહિકાદિક જવર ઉપર	,,
રી અંધાવા ઇત્યાદિ રોગ ઉં	,,	૨૨૧ સંગ્રહણી, તાવ, અતિ-	
૧૯૯ ખીજો અને તિજોઉપાય	૭૬	સાર, અગ્નિ માધ	૮૪
૨૦૦ મોહ ઉપર કાળાકોહીડનો			
ઉપાય.....	,,		

શ્લોક.	પૃષ્ઠ	શ્લોક.	પૃષ્ઠ.
૨૨૨ સંગ્રહણી, ક્ષય, અતિસાર, તાવ, સ્ત્રિરોગ પાંડુરોગ, દુધ અને માંછલી તથા બ્રાંચુ અ ને દુધ આધારી બેરી રોગ, આમળપિત્ત, હરશ, અગ્નિ માદ્ય હત્યાદિક ઉપર..... ,,		૨૨૫ રસાયણ હત્યાદી ઓપડો માટે અનુપાનો... ૮૬	
૨૨૩ વાયુ, શુળ, અગ્નિમાદ્ય. ૮૫		૨૨૬ " બીજા અનુપાનો.. ,,	
૨૨૪ પરમા દુરથવા, ધાતુ બં- ધાવા અને મરદાહ માટે... ,,		૨૨૭ સર્વે રોગો ઉપર સાધારણ ૮૭	
		૨૨૮ સર્વે દુષ્ટ રોગો ઉપર ના- રાયણ ચુરણ ,,	
		૨૨૯ વાયુના સર્વે દુષ્ટ રોગો ઉપર નારાયણ તેલ..... ૮૯	

જાહેર ખબર.

સારંગધર સંહિતા.

દોહરા.

આરંભયત્રી અંતત્રી, જો આ ગ્રંથ બહુવાન;
નિવિધ વ્યાધિ ઔષધતણો, અનુભવ ઉત્તમ યાવ. ૧

વૈદક શાસ્ત્રતણો અતિ, છે પ્રાચિન આ ગ્રંથ;
શિખતાં રનેહ સૂત્રશે, પરમ સૂખનો પંથ. ૨

અવર જંગુ નિજરોગતાં, ઔષધ શોધો સાર;
નિજ તન રોગ રહિત કરે, એ આનુર્ય અપાર. ૩

પણ માનવિ નિજ વ્યાધીનું, ઔષધ લહે નણેશ;
બલુસાહે વધુ તેયત્રી, કાપે શ્રી પરમેશ. ૪

(માટે) સહુ સજ્જનને કારણે, કર્યો ગ્રંથ તૈયાર;
પાંચી વિગતેથી પછી, શોધો તનસુખ સાર. ૫

આ પુસ્તક ત્રણે ખંડનું તૈયારછે તેની કિંમત રૂ. ૩૪)
મુંબઈમાં કાલકાદેવોના રસ્તે રામવાડી પાસે ઇશ્વરદાસ
માયજેરીમાંથી રોકડી કિંમતે મળશે.

